

**ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ
ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ:
ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ,
ΤΗ ΜΑΘΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΓΝΩΣΗ**

Εισαγωγή – Επιμέλεια

**Μάριος Α. Πουρκός
&
Ελένη Κατσαρού**

ΝΗΣΙΔΕΣ - 2011

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Το συλλογικό αυτό βιβλίο αποτελείται από οκτώ μέρη (θεματικές ενότητες) και περιλαμβάνει 46 κεφάλαια εκ των οποίων τα 11 (κεφάλαια 9, 17, 21, 22, 23, 31, 36, 37, 38, 39 & 44) δεν εμφανίζονται στο βιβλίο που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Νησίδες και είναι αναρτημένα σε ψηφιακή μόνο μορφή στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα του εκδοτικού οίκου Νησίδες στη διεύθυνση <http://www.nissides.gr/greek/digital.html>. Τα κεφάλαια αυτά αποτελούν μια εισαγωγή στη σύγχρονη θεωρία και έρευνα σχετικά με τα ζητήματα του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας (η μίξη ή η οργανική σύνθεση πολλών τρόπων, όπως των λέξεων με τον ήχο και τη μουσική, με την ακίνητη και την κινούμενη εικόνα κ.ά.). Ταυτόχρονα, γίνεται μια προσπάθεια παισιοθέτησης αυτών των εννοιών στο ευρύτερο πλαίσιο των κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνολογικών αλλαγών που λαμβάνουν χώρα στη σύγχρονη κοινωνία. Συζητώντας κριτικά τους περιορισμούς των παραδοσιακών πλέον μονοτροπικών κειμένων (που βασίζονται αποκλειστικά στον γραπτό λόγο), το βιβλίο αποσκοπεί ν' αναπτύξει ένα βασικό πλαίσιο προβληματισμού και διαλόγου σχετικά με τις δυνατότητες, τα όρια, τις προσεγγίσεις και τις εφαρμογές του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας στις διαδικασίες επικοινωνίας, εκπαίδευσης, μάθησης και γνώσης. Το βιβλίο ενημερώνει τον αναγνώστη και σχετικά με το εύρος της έρευνας που γίνεται σήμερα για τους «νέους γραμματισμούς» ή «πολυγραμματισμούς» και για τη νέα στροφή ή παράδειγμα που αναπτύσσεται σ' αυτό το πεδίο. Ευαισθητοποιηθεί, επίσης, τον αναγνώστη σχετικά με τις εφαρμογές και τη σημασία ή σπουδαιότητα που έχουν οι έννοιες του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας στις επιστήμες της αγωγής, την Ψυχολογία, την επιστημολογία, την μεθοδολογία, την τέχνη (λογοτεχνία, ζωγραφική, μουσική, θέατρο, κινηματογράφο, αρχιτεκτονική κ.ά.), τη διαφήμιση, τις εναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, στα Μ.Μ.Ε. και στις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και επικοινωνίας.

Το βιβλίο μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμο σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές και νέους ερευνητές.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ	14
-------------------------	-----------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	21
-----------------------	-----------

ΜΕΡΟΣ Ι

ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	61
--	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 – ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ (Μάριος Α. Πουρκός)	61
--	-----------

1. Εισαγωγή.....	62
2. Η πολυτροπικότητα και η μεταφορά ως φυσικά φαινόμενα.....	63
3. Βασικοί παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για την πολυτροπικότητα.....	65
4. Βασικές παραδοχές και έννοιες του πολυτροπικού παραδείγματος.....	67
4.1. Έννοια και βασικές παραδοχές της πολυτροπικότητας.....	67
4.2. Βασικές έννοιες του ερευνητικού πεδίου της πολυτροπικότητας.....	69
4.2.1. Τρόπος (mode).....	69
4.2.2. Σημειωτικός πόρος (semiotic resource).....	70
4.2.3. Προσφερόμενες δυνατότητες (affordances).....	71
4.2.4. Μεταλειτουργίες (metafunctions).....	73
4.2.5. Διασημειωτικές σχέσεις (intersemiotic relations).....	75
5. Βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις της πολυτροπικότητας και ανοικτά ζητήματα σχετικά με την πολυτροπικότητα και τη μεταφορά.....	76
5.1. Βασικά ερωτήματα σχετικά με την πολυτροπικότητα και τη μεταφορά.....	76
5.2. Το ζήτημα της επιστημολογικής εμβάθυνσης και της θεωρητικής σύνθεσης.....	78
5.3. Βασικές προσεγγίσεις της πολυτροπικότητας.....	81
5.3.1. Η προσέγγιση της κοινωνικής σημειωτικής πολυτροπικής ανάλυσης.....	81
5.3.2. Η προσέγγιση της συστημικής λειτουργικής πολυτροπικής ανάλυσης λόγου.....	83
5.3.3. Η προσέγγιση της πολυτροπικής αλληλεπιδραστικής ανάλυσης.....	85
5.4. Η πολυτροπικότητα και οι πολυγραμματισμοί υπό το πρίσμα της διαλογικότητας: ο ρόλος του σχεδίου και της οικειοποίησης στις διαδικασίες μάθησης.....	86
6. Η έννοια του πρωτογενούς και του δευτερογενούς βιώματος: τρόποι έμμεσης γνώσης.....	89
7. Βασικές διαφορές μεταξύ του πρωτογενούς και του δευτερογενούς βιώματος.....	92

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 – Η ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΩΣ ΠΡΟΪΟΝ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΤΟΥ ΒΙΩΜΑΤΟΣ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ ΜΟΡΦΗ ΛΟΓΟΥ (Σωφρόνης Χατζησαββίδης)	103
--	------------

1. Η πολυτροπικότητα, η μεταφορά, το βίωμα και ο ρόλος της γλώσσας.....	103
2. Τρεις έρευνες για την πολυτροπικότητα.....	105
3. Από το βίωμα στην πολυτροπικότητα: η έννοια του σχεδίου.....	108
4. Προς μια νέα μορφή λόγου: ο πολυτροπικός λόγος.....	110

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 – ΔΥΝΗΤΙΚΑ ΒΙΩΜΑΤΑ ΣΤΙΣ ΔΥΝΗΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ: ΒΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟ FACEBOOK vs. ΒΙΩΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΦΥΣΙΚΟ ΚΟΣΜΟ (Αλέξης Μπράβλας)	114
--	------------

1. Εισαγωγή.....	114
------------------	-----

2. Δυνητικά βιώματα.....	115
3. Δυνητικές κοινότητες και περιβάλλοντα κοινωνικής δικτύωσης.....	116
4. Το βίωμα και η δημιουργία ταυτότητας στο facebook.....	118
5. Δυνητικές κοινωνικές σχέσεις και ανθρώπινη Ψυχολογία.....	121
6. Φυσικά vs. δυνητικά βιώματα: το ενιαίο της ανθρώπινης εμπειρίας.....	128
7. Προεκτάσεις στην εκπαίδευση.....	131
8. Συμπεράσματα.....	133

ΜΕΡΟΣ II

ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ, 137 ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΣΤΗ ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΜΑΘΗΣΗ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ, ΕΥΡΕΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ-ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΨΥΧΟΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ (Μάριος Α. Πουρκός)..... 137

1. Ο ρόλος της μεταφοράς στην επιστημονική γνώση.....	138
1.1. Η κλασική προσέγγιση σχετικά με τις σχέσεις της μεταφοράς και της γνώσης.....	138
1.1.1. Η μεταφορά στην αντίληψη των φιλοσόφων της αρχαιότητας και της νεωτερικότητας.....	138
1.1.2. Η μεταφορά στην αντίληψη των θετικιστών.....	139
1.2. Γνωστική Γλωσσολογία: η σύγχρονη προσέγγιση σχετικά με τις σχέσεις της μεταφοράς και της γνώσης.....	140
1.2.1. Βασικές διαπιστώσεις της Γνωστικής Γλωσσολογίας.....	140
1.2.2. Η μεταφορά ως πηγή γνώσης.....	141
1.2.2.1. Συγκροτητικές μεταφορές της επιστημονικής θεωρίας.....	143
1.2.2.2. Αναλογική σκέψη (αναλογική μεταφορά).....	144
1.2.2.3. Γενεσιουργός μεταφορά.....	145
2. Μεταφορά και εκπαίδευση: προς μια εναλλακτική ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση.....	146

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 – ΟΠΤΙΚΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΩΝ ΜΗ-ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΙΚΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ (Δέσποινα Σταματοπούλου) 153

1. Εισαγωγή.....	153
2. Ανάπτυξη της ικανότητας κατηγοριοποίησης.....	154
3. Ανάπτυξη της μεταφορικής λειτουργίας και οπτική μεταφορά.....	156
4. Συσχετίζοντας χρώματα και δυναμικά μη-αναπαραστατικά σχέδια με συναισθηματικές εκφράσεις προσώπου.....	159
5. Θεωρητικοί προβληματισμοί και υποδείξεις.....	162

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 – ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ (Βασίλης Αλεξίου & Παναγιώτα Καραγιάννη)..... 167

1. Εισαγωγή.....	167
2. Το ενδιαφέρον για τη μεταφορά και οι όροι παραγωγής της γνώσης γι' αυτήν.....	168
3. Ο παραχοποιός ρόλος της μεταφοράς.....	170
4. Είδος, εύρος, όροι και όρια της μεταφορικής διαδικασίας.....	172
5. Δίκην επιλόγου.....	177

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 – ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ: ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ (Μανόλης Δαφέρμος)..... 179

1. Εισαγωγή.....	179
2. Ποικιλία μεταφορών στην Ιστορία της Ψυχολογίας.....	180

2.1. Εκκλησία και Ψυχολογία.....	182
2.2. Ο «άνθρωπος-μηχανή».....	183
2.3. Ο κοινωνικός κόσμος ως «αγορά».....	185
3. Ορισμένα θεωρητικά συμπεράσματα.....	186

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 – METAPHOR AND ITS CONNECTIONS IN THE NARRATIVE RECONSTRUCTION OF BODY-SELVES FOLLOWING DISRUPTIVE LIFE-CHANGING EVENTS (Andrew C. Sparkes & Brett Smith).....	190
1. Introduction.....	190
2. The restitution narrative.....	192
3. The chaos narrative.....	194
4. The quest narrative.....	196
5. Reflections.....	200

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 – ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΥ «ΧΩΡΟΥ» (Γρηγόρης Αμπατζόγλου & Ελένη Μότσιου).....	
1. Εισαγωγή: για την έννοια και τις εκδηλώσεις των μαθησιακών δυσκολιών.....	
2. Πτυχές της αναπτυξιακής πορείας του παιδιού.....	
3. Η έννοια του ενδιάμεσου ή μεταβατικού «χώρου» και ο ρόλος του στη γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.....	
4. Η πρόταση μας για μια εναλλακτική ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες.....	

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ

ΒΙΩΜΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ-ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ	204
---	------------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10 – Η ΟΝΟΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕ ΜΑΘΗΤΙΚΑ ΓΡΑΠΤΑ: ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ (Αίζα Παϊζή & Μαριάννα Κονδύλη).....	204
1. Εισαγωγή και θεωρητικό πλαίσιο.....	204
1.1. Η γραμματική μεταφορά ως μεταφορά στο επίπεδο της νοηματοδότησης της εμπειρίας.....	204
1.2. Η αναμόρφωση της εμπειρίας στο σχολείο.....	206
1.3. Σημασιολογική ποικιλότητα και κοινωνική θέση.....	208
2. Η διερεύνηση της σημασιολογικής ποικιλότητας σε μαθητικά γραπτά: μια εμπειρική έρευνα.....	210
2.1. Δεδομένα και μεθοδολογικά εργαλεία.....	210
2.2. Η ονοματοποίηση ως δείκτης σημασιολογικής ποικιλότητας. Ποσοτική και ποιοτική διερεύνηση των δεδομένων μας.....	212
3. Αντί συμπερασμάτων και εκπαιδευτικές προεκτάσεις.....	216

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11 – GRAMMATICAL COMPETENCE OF NON-NATIVE SPEAKERS IN EMPLOYMENT INTERVIEWS (Kazuyuki Takata).....	219
1. Introduction.....	219
2. Methodology.....	220
3. Analysing for mood and modality.....	220
4. Interviewees' lexico-grammatical patterns.....	222
4.1. Clause mood selection.....	222
4.2. Modality selection.....	225
5. Interviewers' lexico-grammatical patterns and their implications.....	227
6. Comparison of the two interviewee groups and the interviewers.....	228

6.1 Clause mood selection.....	228
6.2. Modality selection.....	230
7. Conclusions.....	231

ΜΕΡΟΣ ΙV

ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ 233

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12 – ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ: ΑΞΙΟΠΟΙΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ (Κ. ΔΗΜΟΥΛΑ, «ΜΟΝΤΑΖ») (Μαρίτα Παπαρούση, Τασούλα Τσιλιμένη & Σπύρος Κιοσσές).....	233
1. Γνωστική ποιητική.....	233
2. Η μεταφορά στην ποίηση.....	235
3. Η θεωρία της εννοιολογικής συγχώνευσης.....	236
4. Ενδεικτική προσέγγιση: Κική Δημουλά, «Μοντάζ».....	238
5. Συμπεράσματα.....	249

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13 – ΤΟ ΒΙΩΜΑ ΤΗΣ ΤΡΕΛΑΣ ΣΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΑΣ ΚΑΡΥΣΤΙΑΝΗ «Ο ΑΓΙΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ»: ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ (Παρασκευή Δεληκάρη).....	252
1. Το φανταστικό κείμενο της πολυτροπικής μας ανάγνωσης.....	253
2. Αποδομώντας τα υλικά των ετεροτοπιών.....	256
3. Η μυθολογία της ανοχής και οι αμφιθυμίες της.....	261
4. Πολεμώντας λογοτεχνικά τον αβυσσαλέο φόβο που γεννά το ακατάτακτο.....	264

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14 – ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΔΡΟΜΟΥ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΒΙΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑΣ (Σπύρος Πετρίτης).....	268
1. Εισαγωγή.....	268
2. Ιστορική ανασκόπηση.....	270
3. Το σύγχρονο θέατρο δρόμου.....	271
4. Το θέατρο δρόμου υπό το πρίσμα του βιώματος.....	272
5. Το θέατρο δρόμου υπό το πρίσμα της πολυτροπικότητας.....	274
6. Συμπεράσματα.....	276

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15 – ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΛΑΙΚΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ: ΜΙΑ ΔΙΑΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΛΑΙΚΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΦΗΓΗΤΗ-ΠΑΡΑΜΥΘΑ (Δημήτρης Προύσαλης).....	279
1. Εισαγωγή.....	279
2. Βίωμα και παραμύθι.....	280
3. Πολυτροπικότητα και αφήγηση.....	282
4. Επίλογος.....	283

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16 – ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΩΝ ΒΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ, ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΛΑΙΣΙΩΣΗ – ΣΚΕΥΕΙΣ ΕΠΑΝΩ ΣΕ ΕΝΑ ΜΟΥΣΙΚΟ-ΟΠΤΙΚΟ ΔΡΩΜΕΝΟ (Παναγιώτης Α. Κανελλόπουλος & Γιώργος Παπακωνσταντίνου).....	286
1. Εισαγωγή.....	286
2. Σημεία εκκίνησης: πρωτογενές βίωμα, μουσική εκπαίδευση και το ζήτημα της αναπαράστασης του αστικού χώρου-ηχοτοπίου.....	288
3. Καταβολές: από την τέχνη των πρωτοποριών του 20ού αιώνα στα ερευνητικά ερωτήματα	

της σύγχρονης πολυτροπικότητας.....	291
4. Ίχνη: ένα μουσικο-οπτικό δρώμενο βασισμένο σε πρωτογενή βιώματα (στιγμιότυπα και ήχους) της πόλης του Ρεθύμνου.....	294
5. Παιδαγωγικές προεκτάσεις.....	297

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17 – ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ, ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ & SPECTACLE VIVANT: Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΤΗΣ MADONNA “THE CONFESSIONS TOUR”
(*Ιριγένεια Βαμβακίδου & Νίκος Φωτόπουλος*).....

1. Εισαγωγή.....	
2. Θεωρητικό υπόβαθρο και μεθοδολογία της έρευνας.....	
2.1. Στόχος της έρευνας.....	
2.2. Το βίωμα και τα ζητήματα που απασχολούν τη Madonna στη συναυλία.....	
2.3. Το σκηνικό θέαμα της Madonna ως μεταφορικό συμβάν.....	
2.4. Το πολυθέαμα της Madonna ως πολυτροπικό «κείμενο».....	
2.5. Το πολυθέαμα της Madonna ως ενσώματο συμβάν.....	
2.5.1. Performance, ερωτισμός, πορνογραφία.....	
2.6. Το πολυθέαμα της Madonna ως ηχοτόπιο και ηχητικό-μουσικό σημείο/σημαινόμενο.....	
2.7. Τεχνολογία / σημαινόμενα.....	
2.8. Βασικές πληροφορίες και υποδειγματικά και συνταγματικά στοιχεία ανάλυσης της συναυλίας της Madonna.....	
3. Παρατηρήσεις-προβληματισμοί.....	

ΜΕΡΟΣ V

ΤΟ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ (ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ, ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑ, ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ) ΩΣ ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ

305

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18 – ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΣΤΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ (*Μαρία Τρούλλον & Δημήτριος Μπέσσης*).....

1. Εισαγωγή – θεωρητικό πλαίσιο.....	306
2. Μεθοδολογικά.....	309
3. Αποτελέσματα.....	313

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19 – «ΖΩΓΡΑΦΙΣΕ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ»: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΑ ΙΧΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ (*Αναστασία Γ. Στάμου, Αναστασία Αλευριάδου & Πιπίνη Ελευθερίου*).....

1. Εισαγωγή.....	323
2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση: οι λόγοι της αναπηρίας.....	324
3. Μεθοδολογία.....	325
3.1. Συλλογή δείγματος.....	325
3.2. Περιγραφή πλαισίου ανάλυσης.....	326
3.2.1. Ανάλυση της ιδεοποιητικής λειτουργίας της εικόνας.....	327
3.2.2. Ανάλυση της διαπροσωπικής λειτουργίας της εικόνας.....	328
3.2.3. Ανάλυση της κειμενικής λειτουργίας της εικόνας.....	329
4. Αποτελέσματα.....	330
4.1. Γενικές παρατηρήσεις.....	330
4.2. Ο λόγος του ελλείμματος.....	331
4.3. Ο λόγος της κηδεμονίας.....	331
4.4. Ο λόγος του κοινωνικού προβλήματος.....	332
5. Συμπεράσματα.....	332

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20 – ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ – ΟΠΩΣ ΑΝΑΔΥΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ (ΠΡΟΒΟΛΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟ) (Μαρίνα Δεδούλη & Ιωάννης Μαρμαρινός)...	337
1. Εισαγωγή.....	337
2. Η αξιοποίηση πολυτροπικών κειμένων (προβολικών σχεδίων και λόγου) στην ερευνητική διαδικασία.....	339
3. Η διαδικασία της τεχνικής.....	340
4. Τρόπος ανάλυσης των πολυτροπικών κειμένων.....	340
5. Παρουσίαση και σχολιασμός των ερευνητικών δεδομένων.....	341
6. Συμπεράσματα.....	343

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21 – MEANING AND COMMUNICATION IN CHILDREN’S DRAWINGS: RESEARCHING THE DRAWING’ MEANING (Margaret Karczarzyk).....	
1. Introduction.....	
2. Meaning and communication.....	
3. Methodology.....	
3.1. The own method of analyzing drawings according to the C. S. Pierce triad.....	
3.1.1. Object.....	
3.1.2. Symbol (representamen).....	
3.1.3. Interpretant.....	
4. A case study of a child’s drawing.....	
4.1. The analysis of meanings produced by a child.....	
4.2. The analysis of meanings produced by adult “readers”.....	
5. Conclusions.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 22 – ΤΑ ΝΗΠΙΑ ΖΩΓΡΑΦΙΖΟΥΝ ΤΗ ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΤΟΥΣ (Ευαγγελία Ιακωβίδου & Ευαγγελία Μαυρικάκη)	
1. Εισαγωγή.....	
2. Υλικό – μέθοδος.....	
3. Αποτελέσματα.....	
4. Συζήτηση.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 23 – ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ: ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ 1946-1949, ΒΙΩΜΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ (Ιφριγένεια Βαμβακίδου & Ελένη Σωτηροπούλου)	
1. Εισαγωγή: το ντοκιμαντέρ ως μεθοδολογικό εργαλείο καταγραφής γεγονότων και συλλογικών βιωμάτων.....	
2. Μεθοδολογία της έρευνας: στόχοι της έρευνας και θεωρητικά ζητήματα του ντοκιμαντέρ ως πολυτροπικού ιστορικού-βιογραφικού κειμένου.....	
3. Ανάλυση/ανάγνωση του πολυτροπικού υλικού του ντοκιμαντέρ ΔΣ.....	
4. Η σημασία της βιογραφικής προσέγγισης στην ανάλυση του ντοκιμαντέρ ΔΣ.....	
5. Αφήγηση, μεταφορά και κώδικες του ιστορικού-συλλογικού βιώματος.....	
6. Επίλογος.....	

ΜΕΡΟΣ VI

ΒΙΩΜΑ, ΜΕΤΑΦΟΡΑ, ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΕΝΑ ΕΝΤΥΠΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ

349

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 24 – ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΑΛΙΜΨΗΣΤΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΛΟΓΟΥ (Βασιλική Κουτσουσίμου-Τσίνογλου &	
--	--

<i>Μαρία Παπαδοπούλου)</i>	349
1. Από τα μεσαιωνικά παλίμνηστα στα σύγχρονα πολυτροπικά παλίμνηστα: η ανάδυση της έννοιας και του όρου.....	349
2. Τι είναι τα πολυτροπικά πολιτισμικά παλίμνηστα; Μια πρώτη οριοθέτηση.....	351
3. Πολυτροπικά πολιτισμικά παλίμνηστα: προς μια κατηγοριοποίηση.....	353
3.1. Πολυτροπικά παλίμνηστα με ίχνη παγιωμένων εκφράσεων σε εικόνες.....	353
3.2. Πολυτροπικά παλίμνηστα με λέξεις μέσα σε λέξεις.....	354
3.3. Πολυτροπικά παλίμνηστα με συναίρεση κειμενικών ειδών.....	355
4. Εστιάζοντας στην πρόσληψη: στρατηγικές, συμβάσεις και δείκτες.....	356
4.1. Στρατηγικές πρόσληψης και δείκτες: θεωρητικό πλαίσιο.....	357
4.2. Στρατηγικές πρόσληψης και δείκτες: παραδείγματα.....	358
4.2.1. Νοηματοδοτώντας παλίμνηστα με τροποποίηση ενός παραδειγματικού άξονα.....	358
4.2.2. Νοηματοδοτώντας παλίμνηστα με τροποποίηση πολλών παραδειγματικών αξόνων.....	359
4.2.3. Νοηματοδοτώντας παλίμνηστα με τροποποίηση παραδειγματικών αξόνων πολλών κειμενικών ειδών.....	361
5. Συμπεράσματα και προοπτικές.....	362

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 25 – ΤΙΤΛΟΙ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ: ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΥΠΟΝΟΗΜΑΤΑ

<i>(Μαρία Γιαννουδάκη)</i>	365
1. Θεωρητικό υπόβαθρο.....	365
1.1. Τυπολογία υπονοημάτων.....	367
1.2. Τα υπονοήματα των τίτλων των εφημερίδων.....	367
2. Πολυτροπικά υπονοήματα.....	369
3. Θεωρία vs πολυτροπικά υπονοήματα.....	377
4. Συμπεράσματα – επίλογος.....	378

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 26 – Η ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΟΥΣ ΤΙΤΛΟΥΣ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ *(Αίνα Π. Βαλσαμίδου, Αργύρης Κυρίδης & Ιφιγένεια Βαμβακίδου)*

	381
1. Εισαγωγικά.....	381
2. Η Έρευνα.....	384
2.1. Σκοπός.....	385
2.2. Δείγμα.....	385
2.3. Μέθοδος.....	386
3. Αποτελέσματα.....	387
3.1. Ανάλυση.....	391
4. Παρατηρήσεις-συμπεράσματα.....	398

ΜΕΡΟΣ VII

ΠΟΛΥΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΜΑΘΗΣΗ **403**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 27 – ΠΟΛΥΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ: ΔΥΟ ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΝΟΗΜΑΤΟΣ. ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΙΛΟΓΕΣ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ <i>(Ελένη Κατσαρού)</i>	403
1. Εισαγωγή.....	403
2. Οι πολυγραμματισμοί και η πολυτροπικότητα ως δύο θεωρίες παραγωγής νοήματος.....	403
3. Επιστημολογικές καταβολές των θεωριών των πολυγραμματισμών και της Πολυτροπικότητας.....	406
3.1. Η συνεισφορά του κοινωνιο-γλωσσολόγου Μ. Α. Κ. Halliday.....	406
3.2. Επιδράσεις από τον χώρο των νέων σπουδών Γραμματισμού (New Literacy Studies).....	408

3.3. Η συμβολή της κοινωνικο-πολιτισμικής θεωρίας του L. Vygotsky.....	409
3.4. Επιρροές από την παιδαγωγική θεωρία του John Dewey.....	411
3.5. Η πρόκληση της Κριτικής Παιδαγωγικής.....	413
4. Οι συνεπαγωγές των θεωριών των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας για τη διδασκαλία.....	416
5. Προοπτικές.....	423

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 28 – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΟΥ ΜΑΘΗΤΙΚΟΥ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Νικόλαος Γραϊκός).....

1. Εισαγωγή.....	427
2. Θεωρητικά ζητήματα αναφορικά με την πολυτροπικότητα.....	428
2.1. Ιστορική αναδρομή.....	429
2.2. Σύγχρονη θεώρηση της πολυτροπικότητας.....	430
2.3. Πολυτροπικότητα και εκπαίδευση.....	430
3. Παραγωγή και επεξεργασία μαθητικού πολυτροπικού λόγου.....	432
3.1. Προτεινόμενη διδακτική διαδικασία.....	432
3.2. Διδακτικά παραδείγματα.....	434
4. Αξιολόγηση – Συμπεράσματα.....	440

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 29 – ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΧΑΡΤΩΝ (Σοφία Γκόρια & Μαρία Παπαδοπούλου).....

1. Εισαγωγή.....	445
2. Οι χάρτες ως πολυτροπικά κείμενα.....	446
3. Αναγνωστική προσέγγιση χαρτών.....	447
4. Η έρευνα.....	449
4.1. Μεθοδολογία.....	450
4.2. Διδακτική παρέμβαση.....	455
5. Συμπεράσματα.....	462

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 30 – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΤΟΥ ΟΠΤΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ (Κατερίνα Δημητριάδου & Αθηνά Γελαδάρη).....

1. Από τον λόγο στην εικόνα: συνέπειες της μετατόπισης.....	467
2. Η δυναμική των πολυτροπικών κειμένων και η χρήση τους στην εκπαιδευτική πρακτική.....	468
3. Εφαρμογή μιας διδακτικής πρότασης.....	470
3.1. Θεωρητικό πλαίσιο.....	470
3.2. Μεθοδολογία.....	471
4. Αποτελέσματα.....	477
5. Συμπεράσματα-συζήτηση.....	481

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 31 – ΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΓΡΑΦΟΝΤΑΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΗΝ Α΄ ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ: ΜΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΟΠΤΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ (Αναστασία Φακίδου).....

1. Εισαγωγή.....	
2. Θεωρητικό πλαίσιο.....	
2.1. Α΄ τομέας: προσέγγιση των εικόνων.....	
2.2. Β΄ τομέας: προσέγγιση των λεκτικών κειμένων.....	
2.3. Γ΄ τομέας: προσέγγιση των εικονογραφημένων ιστοριών.....	
2.4. Δ΄ τομέας: ανάπτυξη κριτικής σκέψης.....	
3. Η πρόταση.....	
3.1. Παρουσίαση της εικονογραφημένης ιστορίας.....	

3.2. Μια δειγματική πρόταση διδασκαλίας.....	
4.Επίλογος.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 32 – «ΑΝΑΓΝΩΣΕΙΣ» ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΕΡΓΩΝ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ (Αικατερίνη Μιχαλοπούλου).....	487
1. Η αφήγηση: θεωρητικό υπόβαθρο.....	487
2. Γραμματισμός και έννοια των πολυγραμματισμών.....	490
3. Η παιδαγωγική των πολυγραμματισμών.....	491
4. Η έρευνα.....	492
4.1. Δείγμα.....	493
4.2. Μέθοδος.....	493
5. Αποτελέσματα.....	493
6. Συμπεράσματα.....	494

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 33 – ΜΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟΣΚΕΥΗ ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟΛΙΘΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ: ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ) (Ευανθία Σαμσαρέλου & Βασιλική Βέμη).....	497
1. Εισαγωγή.....	497
2. Ο νεολιθικός πολιτισμός στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.....	498
2.1. Μαθησιακό υλικό για την προσέγγιση της νεολιθικής εποχής.....	499
2.2. Μουσείοσκευή: ένα πολυτροπικό εκπαιδευτικό υλικό.....	500
3. Σχεδιασμός και υλοποίηση της μουσειοσκευής «Πέτρες, Χώμα, Ανθρώπινες Ιστορίες με Χρώμα».....	502
3.1. Σκοπός και στόχοι.....	502
3.2. Οι παιδαγωγικές και μουσειοπαιδαγωγικές αρχές σχεδιασμού.....	503
3.3. Το περιεχόμενο της μουσειοσκευής και η οργάνωσή του σε ενότητες.....	504
4. Συμπερασματικές παρατηρήσεις και προοπτικές αξιοποίησης της μουσειοσκευής.....	506

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 34 – Ο ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΗΣ ΨΗΦΙΑΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ (Κοσμάς Τουλούμης).....	510
1. Εισαγωγή.....	510
2. Αρχαία αντικείμενα, πολυτροπικότητα και εκπαίδευση.....	513
3. Αρχαία αντικείμενα και πολυτροπικότητα στην εκπαίδευση της ψηφιακής εποχής.....	518
4. Παραδείγματα σεναρίων διδακτικής αξιοποίησης των ΤΠΕ με αφετηρία τα αρχαία αντικείμενα.....	521
5. Συμπεράσματα.....	522

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 35 – ΠΤΥΧΕΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ, ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΥ ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ (Ηλίας Καρασαββίδης & Μαρία Θεοδωρακάκου).....	527
1. Ψηφιακή πολυτροπικότητα και εκπαίδευση.....	527
1.1. Ψηφιακά Μέσα.....	527
1.2. Το ψηφιακό βίντεο στην εκπαίδευση.....	529
2. Το πλαίσιο της παρούσας μελέτης.....	531
2.1. Γενικό πλαίσιο.....	531
2.1.1. Ο πρωταγωνιστής.....	531
2.1.2. Σχεδιασμός της δραστηριότητας.....	532
2.1.3. Το θέμα.....	533

2.2. Ειδικό πλαίσιο μελέτης.....	533
2.2.1. Σκοπός/στόχοι.....	533
2.2.2. Συμμετέχοντες.....	533
2.2.3. Μέσα-υλικά.....	533
2.2.4. Δεδομένα.....	534
2.2.5. Ψηφιακό κείμενο.....	534
2.2.5.1. Προπαραγωγή (pre-production).....	534
2.2.5.2. Σενάριο.....	534
2.2.5.3. Σκηνοθεσία.....	534
2.2.5.4. Σκηνογραφία.....	535
2.2.5.5. Φωτογραφία.....	535
2.2.5.6. Ηχοληψία.....	535
2.2.5.7. Μετα-παραγωγή (post-production).....	535
2.2.5.8. Περιεχόμενα ψηφιακού κειμένου.....	536
2.2.6. Οι τρόποι νοήματος του ψηφιακού κειμένου.....	536
2.2.6.1. Προφορικός λόγος.....	536
2.2.6.1.1. Μονόλογος.....	536
2.2.6.1.2. Διάλογος.....	537
2.2.6.2. Γραπτός λόγος.....	538
2.2.6.3. Εικόνα.....	539
2.2.6.3.1. Κινούμενη εικόνα.....	539
2.2.6.3.2. Στατική εικόνα.....	539
2.2.6.4. Ήχος.....	540
2.2.6.4.1. Φυσικός/περιβάλλον ήχος.....	540
2.2.6.4.2. Μουσική.....	540
2.2.6.5. Άλλοι τρόποι.....	541
3. Η εκπαιδευτική αξιοποίηση του ψηφιακού κειμένου.....	541
3.1. Αξιοποίηση πολυτροπικών στοιχείων ψηφιακού κειμένου.....	541
3.2. Αξιοποίηση των διαλογικών στοιχείων του ψηφιακού κειμένου.....	544
4. Συζήτηση.....	545

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 36 – ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ, ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ (Τ.Π.Ε) ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ – ΜΙΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ (Δήμητρα Αδαμίδου).....

1.Εισαγωγή – θεωρητικά ερείσματα.....	
2.Η διδακτική πρόταση: μεθοδολογία διδασκαλίας και χρονοδιάγραμμα.....	
3.Σκοποθεσία.....	
4.Προτεινόμενη πορεία διδασκαλίας.....	
4.1. Παρουσίαση του σεναρίου σε αδρές γραμμές.....	
4.2. Αναλυτική παρουσίαση σεναρίου.....	
4.3. Δυνατότητες τροποποίησης-προέκτασης σεναρίου.....	
5. Συζήτηση.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 37 – ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΙΣ ΠΟΛΥΜΕΣΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΤΠΕ: ΜΙΑ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ – ΔΙΔΑΚΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ (Γιώργος Γιαννικόπουλος, Πολυξένη Μπίστα, Μαρία Νέζη & Νότα Σεφερλή).....

1. Εισαγωγή.....	
2. Θεωρητικές παραδοχές.....	
3. Το διδακτικό παράδειγμα.....	
3.1. Διδακτικά προβλήματα και προτεινόμενες στρατηγικές ανάγνωσης της.....	

υπερρεαλιστικής ποίησης.....	
3.2. Η προτεινόμενη διδακτική διαδικασία.....	
3.3. Συσχέτιση της προτεινόμενης διδακτικής διαδικασίας με το θεωρητικό πλαίσιο.....	
4. Συμπεράσματα – συζήτηση.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 38 – ΒΙΩΜΑ, ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ (Κυριακή Ασκιανάκη).....

1. Εισαγωγή – σκοπός και στόχοι της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο γυμνάσιο και το λύκειο.....	
2. Λογοτεχνία και ΤΠΕ.....	
3. «Ψάκη» Κ. Π. Καβάφη – μια διδακτική πρόταση με άξονα το χώρο στο έργο και τη ζωή του ποιητή.....	
3.1. Το διδακτικό σενάριο.....	
3.2. Υλοποίηση σεναρίου – φάσεις.....	
4. Αιτιολόγηση των επιλογών του διδακτικού σεναρίου.....	
4.1. Επιδιωκόμενοι στόχοι και προσδοκώμενα αποτελέσματα.....	
4.2. Μαθησιακές αρχές του σεναρίου.....	
4.3. Διδακτικές αρχές.....	
4.4. Τα φύλλα εργασίας.....	
5. Κριτική προσέγγιση – συμπεράσματα.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 39 – Η ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΞΗ (Χρήστος Παρθένης).....

1. Έννοια και απαρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.....	
1.1. Προέλευση και εννοιολογικό εύρος της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.....	
1.2. Η διαπολιτισμική προσέγγιση ως θεωρία μάθησης.....	
2. Το συμβατικό και το διαπολιτισμικό παράδειγμα.....	
2.1. Αντικειμενικό και διαπολιτισμικό μοντέλο διδασκαλίας με πολυτροπικά στοιχεία.....	
3. Εφαρμογή της διαπολιτισμικής προσέγγισης/θεωρίας στη σχολική ζωή.....	
3.1. Ο μαθητής.....	
3.2. Ο εκπαιδευτικός.....	
4. Τα πλεονεκτήματα από την εφαρμογή της διαπολιτισμικής και πολυτροπικής προσέγγισης στην εκπαίδευση.....	
5. Επίλογος.....	

ΜΕΡΟΣ VIII

Η ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 40 – ΛΟΓΟΙ, ΜΑΚΡΟΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΛΑΙΣΙΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ (Δημήτρης Κουτσογιάννης).....

1. Εισαγωγή.....	550
2. Θεωρητικό πλαίσιο και μέθοδος.....	553
3. Η πολυτροπικότητα στα διδακτικά εγχειρίδια.....	557
3.1. Τα βιβλία του 1985: η πολυτροπικότητα στην υπηρεσία του διδακτικού μακροκειμενικού είδους.....	557
3.2. Τα εγχειρίδια του 2001 - η αυτονόμηση της πολυτροπικότητας. 1985-2000: εξελίξεις και νέα δεδομένα.....	562
3.2.1. Το διδακτικό μακροκειμενικό είδος.....	563
3.2.2. Η επιρροή των ΤΠΕ στον σχεδιασμό των βιβλίων.....	564
3.3. Τα βιβλία του 2006: η πολυτροπικότητα ως αντικείμενο διδασκαλίας.....	568

4. Συμπεράσματα.....	571
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 41 – Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΣΤΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ (Λευτέρης Βεκρής).....	
1. Εισαγωγή.....	575
2. Από την απουσία της εικόνας στην πολυτροπικότητα.....	577
2.1. Η εικόνα στην Α΄ Έκδοση και στην Α΄ αναθεωρημένη (1984 και 1986).....	577
2.2. Δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση των διδακτικών βιβλίων, 2001.....	578
2.3. Η εικόνα ως κειμενικό είδος στα νέα διδακτικά βιβλία της Νεοελληνικής Γλώσσας (2006).....	581
3. Συμπεράσματα.....	585
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 42 – Η ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ: ΚΡΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ (Άννα Παρασκευαΐδη).....	
1. Εισαγωγή.....	590
2. Θεωρητικό πλαίσιο: πολυγραμματισμοί.....	591
2.1. Το νέο περιεχόμενο του γραμματισμού.....	591
2.2. Τα πολυτροπικά κείμενα.....	591
2.3. Το παιδαγωγικό πλαίσιο των πολυγραμματισμών.....	593
3. Η θέση των πολυτροπικών κειμένων στα νέα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου.....	594
3.1. Η «αναπλασίωση» των πολυτροπικών κειμένων στα γλωσσικά εγχειρίδια.....	594
3.2. Η πολυτροπική οπτική στους στόχους διδασκαλίας των πολυτροπικών κειμένων....	594
3.3. Η οπτική της πολυτροπικότητας στον τρόπο προσέγγισης των κειμένων: κριτική ανάλυση δύο διδακτικών παραδειγμάτων.....	595
4. Συμπεράσματα.....	602
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 43 – ΤΑ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ Η ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ (Άννα Φτερνιάτη)...	
1. Εισαγωγή.....	604
2. Πολυτροπικά κείμενα.....	605
2.1. Πολυτροπικότητα.....	605
2.2. Τα πολυτροπικά κείμενα και η διδασκαλία τους.....	606
3. Περιγραφή της έρευνας.....	607
3.1. Σκοπός της έρευνας.....	607
3.2. Ερευνητικά ερωτήματα.....	607
3.3. Μεθοδολογία.....	607
3.4. Κατηγορίες καταγραφής, ταξινόμησης και ανάλυσης για τα κείμενα προς κατανόηση-επεξεργασία και τις αντίστοιχες δραστηριότητες.....	608
3.4.1. Πολυτροπικά κείμενα προς κατανόηση-επεξεργασία.....	608
3.4.2. Χρήση τρόπων για τη σύνθεση των κειμένων.....	609
3.4.3. Παρουσίαση/Διαχείριση μέσου.....	610
3.4.4. Αναφορά στους τρόπους κατά την επεξεργασία.....	610
3.4.5. Εξέταση μέσων ή πόρων κατά την επεξεργασία.....	611
3.4.6. Μετασηματισμός τρόπου ή μέσου κατά την επεξεργασία.....	611
3.4.7. Προσέγγιση λειτουργιών εικόνας κατά την επεξεργασία.....	612
3.5. Κατηγορίες καταγραφής, ταξινόμησης και ανάλυσης για τις δραστηριότητες παραγωγής κειμένων.....	614
3.5.1. Δραστηριότητες παραγωγής πολυτροπικών κειμένων.....	614
3.5.2. Χρήση τρόπων για τη σύνθεση των κειμένων κατά την παραγωγή.....	614
3.5.3. Παρουσίαση/ Διαχείριση του μέσου κατά την παραγωγή.....	615

3.5.4. Στήριξη/ Καθοδήγηση κατά την παραγωγή.....	615
3.5.5. Μετασχηματισμός τρόπων ή μέσων κατά την παραγωγή.....	616
4. Αποτελέσματα.....	616
5. Συμπεράσματα.....	623

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 44 – Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΝΕΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ (Κωνσταντίνος Ντίνας & Αρεστούλα Κουκουρίκου).....

1. Εισαγωγή.....	
2. Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	
3. Μεθοδολογία.....	
4. Παρουσίαση αποτελεσμάτων.....	
4.1. Δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου στην Α΄ τάξη.....	
4.2. Δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου στην Β΄ τάξη.....	
4.3. Δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου στην Γ΄ τάξη.....	
4.4. Δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου στην Δ΄ τάξη.....	
4.5. Δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου στην Ε΄ τάξη.....	
4.6. Δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου στην ΣΤ΄ τάξη.....	
4.7. Σύγκριση μεταξύ των τάξεων.....	
5. Συμπεράσματα.....	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 45 – ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΚΕΨΗ (Βασιλική Θεοδώρα Κάβουρα-Σισσούρα).....

1. Από τον ιστορικό εγγραμματισμό στους πολυγραμματισμούς και την πολυτροπικότητα.....	626
1.1. Ιστορικός εγγραμματισμός.....	626
1.2. Πολυγραμματισμοί.....	627
1.3. Πολυτροπικότητα και ιστορία.....	628
2. Αποκλεισμοί, ενσωματώσεις και αντιλήψεις για την πολυτροπική αναπαράσταση της ιστορικής γνώσης.....	630
2.1. Αποκλεισμοί της πολυτροπικότητας.....	630
2.2. Ενσωματώσεις.....	630
2.3. Αντιλήψεις για τη χρήση πολυτροπικού υλικού στην Ιστορία.....	632
3. Συμπεράσματα-προτάσεις.....	634

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 46 – ΤΑ ΜΜΕ ΩΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΣΤΗΝ Α΄ ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΚΑΙ ΠΟΛΥΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑ (Μαρία Κεραμυδά & Αργύρης Κυρίδης).....

1. Εισαγωγή.....	636
2. Η έρευνα.....	638
2.1. Μεθοδολογία.....	638
2.2. Δείγμα.....	639
3. Αναλύσεις.....	640
3.1. Ανάλυση πολυτροπικότητας εγχειριδίου.....	640
3.2. Κλίμακα αιτιότητας.....	645
3.2.1. Έμφαση στην παρουσίαση των Μ.Μ.Ε. ως δράστη.....	645
3.2.2. Ο μετριασμός των Μ.Μ.Ε. ως δράστη.....	645
3.3. Ανάλυση εικόνων.....	645
4. Συμπεράσματα – συζήτηση.....	647

**LIVED EXPERIENCE, METAPHOR AND MULTIMODALITY:
IMPLICATIONS IN COMMUNICATION, EDUCATION,
LEARNING AND KNOWLEDGE**

EDITED BY MARIOS A. POURKOS & ELENI KATSAROU

CONTENTS

CONTRIBUTORS	14
INTRODUCTION	21
PART I	
LIVED EXPERIENCE, METAPHOR AND MULTIMODALITY IN THE CONTEMPORARY SOCIETY	61
CHAPTER 1 – LIVED EXPERIENCE, METAPHOR AND MULTIMODALITY: AN INTRODUCTION TO BASIC CONCEPTS, CONCERNS AND APPROACHES <i>(Marios A. Pourkos)</i>	61
CHAPTER 2 – MULTIMODALITY IN THE CONTEMPORARY LITERATE SOCIETY AS A TRANSFERRING PRODUCT OF LIFE EXPERIENCE: TOWARDS A NEW FORM OF DISCOURSE <i>(Sofronis Chatzisavvidis)</i>	103
CHAPTER 3 – VIRTUAL LIVED EXPERIENCE IN VIRTUAL COMMUNITIES: FACEBOOK LIVED EXPERIENCE VS. FACE-TO-FACE LIVED EXPERIENCE <i>(Alexis Brailas)</i>	114
PART II	
LIVED EXPERIENCE, METAPHOR AND COGNITIVE PROCESSES: THEORETICAL, EPISTEMOLOGICAL AND METHODOLOGICAL DIMENSIONS	137
CHAPTER 4 – THE ROLE OF METAPHOR IN KNOWLEDGE AND LEARNING: TOWARDS AN EXPERIENTIAL, HEURISTIC AND DIALOGIC- COMMUNICATIVE PSYCHOPEDAGOGY <i>(Marios A. Pourkos)</i>	137
CHAPTER 5 – VISUAL LITERACY AND METAPHOR: THE ROLE OF BASIC NON-CONCEPTUAL METAPHORS IN THE DEVELOPMENT OF METAPHORIC UNDERSTANDING <i>(Despina Stamatopoulou)</i>	153
CHAPTER 6 – THE LIMITS OF METAPHOR AND THE METAPHORS OF LIMITS <i>(Vassilis Alexiou & Panaiota Karayanni)</i>	167
CHAPTER 7 – METAPHORS IN THE HISTORY OF PSYCHOLOGY: EPISTEMOLOGICAL AND METHODOLOGICAL DIMENSIONS <i>(Manolis Dafermos)</i>	179

CHAPTER 8 – METAPHOR AND ITS CONNECTIONS IN THE NARRATIVE RECONSTRUCTION OF BODY-SELVES FOLLOWING DISRUPTIVE LIFE-CHANGING EVENTS (*Andrew C. Sparkes & Brett Smith*)..... 190

CHAPTER 9 – METAPHOR AND LEARNING DIFFICULTIES: THE ROLE OF TRANSITIONAL “SPACE” (*Grigoris Abatzoglou & Eleni Motsiou*).....

PART III

LIVED EXPERIENCE AND LINGUISTIC-COMMUNICATIVE COMPETENCIES UNDER THE PRISM OF SYSTEMIC FUNCTIONAL LINGUISTICS **204**

CHAPTER 10 – GRAMMATICAL METAPHOR IN SECONDARY STUDENTS WRITINGS: NOMINALIZATION AND SOCIOLINGUISTIC VARIATION (*Liza Paizi & Marianna Kondyli*)..... 204

CHAPTER 11 – GRAMMATICAL COMPETENCE OF NON-NATIVE SPEAKERS IN EMPLOYMENT INTERVIEWS (*Kazuyuki Takata*)..... 219

PART IV

LIVED EXPERIENCE, METAPHOR AND MULTIMODALITY IN ARTS **233**

CHAPTER 12 – COGNITIVE POETICS AND LITERATURE: DEPLOYING CONCEPTUAL METAPHOR IN THE INTERPRETATION OF POETRY (K. DEMOULA, “MONTAGE”) (*Marita Paparousi, Tasoula Tsilimeni & Spyros Kiosses*)..... 233

CHAPTER 13 - THE LIVED EXPERIENCE OF MADNESS IN THE NOVEL OF IOANNA KARYSTIANIS, *THE SAINT OF LONELINESS*: A SOCIOLOGICAL APPROACH (*Paraskevi Delikari*)..... 252

CHAPTER 14 – THE STREET THEATRE EXAMINED FROM THE ANGLE OF LIVED EXPERIENCE AND MULTIMODALITY (*Spyros Petritis*)..... 268

CHAPTER 15 – COMMUNICATIVE DIMENSIONS OF FOLKTALE: A DIALOGIC AND MULTIMODAL APPROACH OF FOLKTALE FROM THE SIDE OF STORYTELLER (*Dimitris Prousalis*)..... 279

CHAPTER 16 – FRAGMENTS OF MULTIMODAL LIVED EXPERIENCE OF THE CITY: CREATIVITY, TRANSFORMATION AND RE-CONTEXTUALISATION – COMMENTS ON A MUSICO-VISUAL PROJECT (*Panagiotis A. Kanellopoulos & Giorgos Papakonstantinou*)..... 286

CHAPTER 17 – LIVED EXPERIENCE, METAPHOR, MULTIMODALITY & SPECTACLE VIVANT: MADONNA’S “THE CONFESSIONS TOUR” (*Antonis Chassapis, Ifigenia Vamvakidou & Nikos Fotopoulos*).....

PART V	
THE MULTIMODAL TEXT (PHOTOGRAPHY, DRAWING, FILM) AS RESEARCH METHOD OF REPRESENTATIONS	305
CHAPTER 18 – GENDER AND SCIENCE REPRESENTATIONS IN PHOTOGRAPHY (<i>Maria Troullou & Dimitris Bessas</i>).....	305
CHAPTER 19 – REPRESENTATIONS OF DISABILITY IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN’S DRAWINGS (<i>Anastasia G. Stamou, Anastasia Alevriadou & Pipini Elevtheriou</i>).....	323
CHAPTER 20 – ELEMENTS OF PERSONAL THEORY OF STUDENT TEACHERS, AS THEY EMERGE FROM MULTIMODAL TEXTS (PROJECTIVE DRAWINGS AND DISCOURSE) (<i>Marina Dedouli & Ioannis Marmarinos</i>).....	337
CHAPTER 21 – MEANING AND COMMUNICATION IN CHILDREN’S DRAWINGS: RESEARCHING THE DRAWINGS MEANINGS (<i>Margaret Karczmarzyk</i>).....	
CHAPTER 22 – CHILDREN’S DRAWINGS ABOUT THEIR NUTRITION (<i>Evangelia Iakovidou & Evangelia Mavrikaki</i>).....	
CHAPTER 23 – SEMIOTIC ANALYSIS OF HISTORIC DOCUMENTARY: DEMOCRATIC ARMY 1946-1949, EXPERIENCE AND METAPHORS (<i>Ifigenia Vamvakidou & Eleni Sotiropoulou</i>).....	
PART VI	
LIVED EXPERIENCE, METAPHOR, MULTIMODALITY AND COMMUNICATION BETWEEN A PRINT MATERIAL AND READERS	349
CHAPTER 24 – MULTIMODAL PALIMPSESTS AND DISCOURSE STRATEGIES (<i>Vassiliki Koutsousimou-Tsinoglou & Maria Papadopoulou</i>).....	349
CHAPTER 25 – NEWSPAPER TITLES: MULTIMODAL IMPLICATURES (<i>Maria Giannoudaki</i>).....	365
CHAPTER 26 – MULTIMODALITY SCHOOL NEWSPAPERS HEADINGS (<i>Lina P. Valsamidou, Argyris Kyridis & Ifigenia Vamvakidou</i>).....	381
PART VII	
MULTILITERACIES AND MULTIMODALITY IN EDUCATION: IMPLICATIONS FOR TEACHING AND LEARNING	403
CHAPTER 27 – MULTILITERACIES AND MULTIMODALITY: TWO THEORIES FOR MEANING MAKING. THEIR EPISTEMOLOGICAL ORIGINS AND CONSEQUENCES ON TEACHING (<i>Eleni Katsarou</i>).....	403
CHAPTER 28 – PROPOSALS FOR COLLABORATIVE REVISION OF	

STUDENTS' MULTIMODAL DISCOURSE AT PRIMARY SCHOOL (<i>Nikolaos Graikos</i>).....	427
CHAPTER 29 - MULTIMODAL TEXTS IN KINDERGARTEN: THE CASE OF MAPS (<i>Sofia Gorla & Maria Papadopoulou</i>).....	445
CHAPTER 30 – VISUAL LITERACY STRATEGIES IN PRIMARY SCHOOL: A CASE STUDY(<i>Catherine Dimitriadou & Athina Geladari</i>).....	467
CHAPTER 31 – READING AND WRITING MULTIMODAL TEXT IN 1ST GRADE OF PRIMARY EDUCATION: A PROPOSAL FOR THE VISUAL LITERACY DEVELOPMENT(<i>Anastasia Fakidou</i>).....	
CHAPTER 32 – READINGS OF WORKS OF ART: THE ROLE OF THE IMAGE. EXAMPLES OF THE USE OF PICTURES IN TEACHING AT KINDERGARTEN (<i>Ekaterini Michalopoulou</i>).....	487
CHAPTER 33 – A MUSEUM KIT ON NEOLITHIC AGE: MULTIMODAL EDUCATIONAL MATERIAL FOR PRESCHOOL AGE (<i>Evi Samsarelou & Vassiliki Vemi</i>).....	497
CHAPTER 34 – THE MULTIMODAL WORLD OF ANCIENT OBJECTS AND ITS USAGE IN THE CLASSROOM OF THE DIGITAL ERA (<i>Kosmas Touloumis</i>).....	510
CHAPTER 35 – ASPECTS OF THE DESIGN, DEVELOPMENT, AND USE OF A DIGITAL VIDEO IN PRESCHOOL EDUCATION (<i>Ilias Karasavvidis & Maria Theodorakakou</i>).....	527
CHAPTER 36 – LIVED EXPERIENCE, MULTIMODALITY AND INFORMATION & COMMUNICATION TECHNOLOGIES (ICT) IN EDUCATION: TEACHING MODERN GREEK LANGUAGE IN JUNIOR HIGH SCHOOL – A TEACHING EXAMPLE (<i>Dimitra Adamidou</i>).....	
CHAPTER 37 – FROM THE POETIC DISCOURSE METAPHOR TO THE MULTIMEDIA METAPHORS OF ICT: A MULTIMODAL REPRESENTATION OF SURREALISTIC POETRY - A TEACHING EXAMPLE (<i>Giorgos Giannikopoulos, Polyxeni Bista, Maria Nezi & Nota Seferli</i>).....	
CHAPTER 38 – LIVED EXPERIENCE, MULTIMODALITY AND NEW TECHNOLOGIES OF INFORMATION AND COMMUNICATION IN THE TEACHING OF LITERATURE (<i>Kyriaki Askianaki</i>).....	
CHAPTER 39 – MULTIMODALITY IN A CROSS-CULTURAL CLASSROOM (<i>Christos Parthenis</i>).....	

PART VIII
MULTIMODALITY IN SCHOOL TEXTBOOKS

CHAPTER 40 – DISCOURSES AND STRATEGIES IN RECONTEXTUALIZING MULTIMODALITY IN THE GREEK LANGUAGE TEXTBOOKS (<i>Dimitris Koutsogiannis</i>).....	550
CHAPTER 41 – THE USE OF IMAGES IN L1 SCHOOL TEXTBOOKS FOR SECONDARY SCHOOL WITHIN THE FRAMEWORK OF COMMUNICATIVE APPROACH (<i>Elevtherios Vekris</i>).....	575
CHAPTER 42 – APPROACHING MULTIMODAL TEXTS IN THE NEW L1 SCHOOL TEXTBOOKS FOR SECONDARY EDUCATION (<i>Anna Paraskevaidi</i>)....	590
CHAPTER 43 – ELABORATING MULTIMODAL TEXTS IN LANGUAGE ARTS TEXTBOOKS OF ELEMENTARY SCHOOL (<i>Anna Fterniati</i>).....	604
CHAPTER 44 – THE PRODUCTION OF MULTIMODAL TEXTS IN THE NEW SCHOOL TEXTBOOKS OF L1 IN PRIMARY SCHOOL (<i>Dinas Konstantinos & Koukourikou Arestoula</i>).....	
CHAPTER 45 – MULTIMODALITY AND HISTORICAL THINKING (<i>Theodora Kavoura-Sissoura</i>).....	626
CHAPTER 46 – THE MASS MEDIA COMMUNICATION AS A SUBJECT OF INSTRUCTION IN FIRST GRADE PRIMARY SCHOOL: EDUCATIONAL MATERIAL AND MULTIMODALITY (<i>Maria Keramyda & Argyris G. Kyridis</i>).....	636

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Δήμητρα Αδαμίδου, Καθηγήτρια Φιλόλογος (Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση Δυτικής Θεσσαλονίκης), ΜΑ, Επιμορφώτρια στη Διδακτική με Τ.Π.Ε. Διεύθυνση επικοινωνίας: Φιλήμωνος 9, 54351, Ανω Τούμπα, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα. Τηλ.: 2310-920954. Ηλεκτρονική διεύθυνση: dadamid@gmail.com

Βασίλης Αλεξίου, Ph.D., Επίκουρος Καθηγητής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, 54124 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310- 991205. Ηλεκτρονική Διεύθυνση: valex@eled.auth.gr

Αναστασία Αλευριάδου, Ph.D., Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Διεύθυνση επικοινωνίας: Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 53100, Φλώρινα. Τηλ.: 23850-55085, Fax: 23850-55099. Ηλεκτρονική διεύθυνση: alevriadou@uowm.gr

Γρηγόρης Αμπατζόγλου, Ph.D., Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ιατρική Σχολή, Υπεύθυνος Υπηρεσίας Παιδιού και Εφήβου, Γ' Πανεπιστημιακή Ψυχιατρική Κλινική, Νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, Θεσσαλονίκη. Διεύθυνση: Τ. Παπαγεωργίου 5, 54634, Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-275287, 2310-994628. Ηλεκτρονική διεύθυνση: abatzogr@med.auth.gr

Κυριακή Ασκιανάκη, Φιλόλογος, MSC, Επιμορφώτρια ΤΠΕ, 1ο Γυμνάσιο Μάνδρας Αττικής, Μάνδρα 19200, Διεύθυνση: Καδμείας 28, Βοτανικός Αθήνα, ΤΚ.:11855. Τηλ.: 210-3477934, 210-5544582, 6945568743 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: kaskianak@sch.gr και kiaskian@gmail.com

Λίνα Π. Βαλσαμίδου, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Φλώρινα 53100. Τηλ.: 23320-29585, 6946170037 (κινητό). Fax: 23320-52083. Ηλεκτρονική διεύθυνση: pvalsamidou@uowm.gr

Ιφιγένεια Βαμβακίδου, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Φλώρινα 53100. Τηλ.: 2350-55100, 6972078354 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: ibambak@uowm.gr

Ελεuthérios Βεκρης, Ph.D., Καθηγητής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Διεύθυνση επικοινωνίας: Κωνσταντίνου Πρίφτη 7, Τ.Κ. 19002 Παιανία. Τηλ./τηλεομ.: 210-6641506, 6945786886 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: elvekris@yahoo.gr

Βασιλική Βέμη, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών & Φιλελλήνων, 38221 Βόλος. Τηλ.: 6976639152 (κινητό), Fax: 24210-74786. Ηλεκτρονική διεύθυνση: bvemi@uth.gr

Αθηνά Γελαδάρη, Δασκάλα, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Ηλεκτρονική διεύθυνση: athinageladari@yahoo.gr

Γιώργος Γιαννικόπουλος, Καθηγητής Φιλολογίας στο 2ο Λύκειο Αγίου Δημητρίου στην Αθήνα. Διεύθυνση κατοικίας: Ηρώς Κωνσταντοπούλου 12, 16346 Ηλιούπολη, Αθήνα. Τηλ.: 210-9919629 (οικία), 210-3310283, εσωτ. 532 (εργασία), Fax: 210-3257336. Ηλεκτρονική διεύθυνση: giakop@gmail.com

Μαρία Γιαννουδάκη, Απόφοιτος Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης στη Γλωσσολογία (Πανεπιστήμιο Κρήτης). Διεύθυνση: Κωνσταντινουπόλεως, Κουνουπιδιανά Χανίων, 73100. Τηλέφωνα: 28210-66977, 6972-096943 (κινητό). Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο: mriagiannoudaki@gmail.com

Σοφία Γκόρια, Νηπιαγωγός, Κάτοχος Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών, Υποψήφια Διδάκτορας. Ηλεκτρονική διεύθυνση: sgkoria@uth.gr

Νικόλαος Γραίκος, Ph.D., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολικός Σύμβουλος της 1ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης νομού Πιερίας. Διεύθυνση: Αμύντα 20, Κατερίνη 60100. Τηλ.: 6977402088 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: graikos@otenet.gr

Μανόλης Δαφέρμος, Ph.D., Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74 100 Ρέθυμνο, Κρήτη. Τηλ.: 28310-77521 (γραφείο). Ηλεκτρονική διεύθυνση: mdafermo@psy.soc.uoc.gr

Μαρίνα Δεδούλη, Ph.D., Σχολική Σύμβουλος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Γραφείο Σχ. Συμβούλων Δ' Αθήνας, Βεΐκου 87, Γαλάτσι, Αθήνα, 11146. Τηλ.: 210-2933121, 6976775115 (κινητό), Fax: 210-9353223. Ηλεκτρονική διεύθυνση: mdedoul@yahoo.gr

Παρασκευή Δεληκάρη, Ph.D., Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Αποσπασμένη στην Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών. Διεύθυνση επικοινωνίας: Τζουμαγιάς 75, Περιστέρι 12131, Αθήνα. Τηλ.: 6972926903 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: pdelikar@ecd.uoa.gr

Κατερίνα Δημητριάδου, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, 3ο χλμ. Φλώρινας – Νίκης, 53100 Φλώρινα. Τηλ.: 23850-55015, 6972958059 (κινητό), Fax: 23850-55003. Ηλεκτρονική διεύθυνση: adimitriadou@uowm.gr

Πιπίνη Ελευθερίου, Εκπαιδευτικός της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και εργάζεται σε σχολείο ειδικής αγωγής της Θεσσαλονίκης. Διεύθυνση επικοινωνίας: Καλαβρύτων 19, Μετέωρα Πολίχνης, 56532, Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-600781, Fax: 2310-600781. Ηλεκτρονική διεύθυνση: eleftherip@yahoo.gr

Μαρία Θεοδωρακάκου, Νηπιαγωγός, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών και Φιλελλήνων 1, 38221 Βόλος. Τηλ.: 24210-74994. Ηλεκτρονική διεύθυνση: maria.theodorakakou@gmail.com

Ευαγγελία Ιακωβίδου, Νηπιαγωγός & Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Νηπιαγωγών Φλώρινας. Τηλ.: 6946840706 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: eiakovidou@gmail.com

Θεοδώρα Κάββουρα-Σισσούρα, Ph.D., Λέκτορας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Τομέας Παιδαγωγικής, Αθήνα. Τηλ.: 210-6458048, 6944459442 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: tkabbour@ppp.uoa.gr

Παναγιώτης Α. Κανελλόπουλος, Ph.D., Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών και Φιλελλήνων 1, Βόλος 38221. Τηλ.: 24210-06362 (εργασίας), 6944607729 (κινητό). Ηλεκτρονική Διεύθυνση: pankanel@uth.gr, pankanel@gmail.com

Παναγιώτα Καραγιάννη, Ph.D., Λέκτορας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, 54124 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310- 991275. Ηλεκτρονική Διεύθυνση: pkaragi@eled.uth.gr

Ηλίας Καρασαββίδης, Ph.D., Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών και Φιλελλήνων 1, 38221 Βόλος. Τηλ.: 24210-74994. Ηλεκτρονική διεύθυνση: ikaras@uth.gr

Margaret Karczmarzyk, Ph.D., University of Gdansk, Department of Early Education. Address: Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk. Tel.: 00480-58-523-24-00, fax: 00480-58-552-03-11. E-mail: wnsmk@univ.gda.pl

Ελένη Κατσαρού, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74 100 Ρέθυμνο, Κρήτη. Τηλ.: 28310-77229 (γραφείου). Ηλεκτρονική διεύθυνση: Katsarou@fks.uoc.gr

Μαρία Κεραμυδά, Υποψήφια διδάκτωρ, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Διεύθυνση: Δημ. Λαμπράκη 16, 53100, Φλώρινα. Τηλ.: 23850-28457 (οικίας), 6944673102 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: mkeramyda@yahoo.gr

Σπύρος Κιοσσές, Ph.D., Διδάσκων στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Τηλ.: 24210-74822. Ηλεκτρονική διεύθυνση: spkiosses@uth.gr

Μαριάννα Κονδύλη, Ph.D., Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία. Διεύθυνση: Τομέας Κοινωνικής Θεωρίας και Ανάλυσης, ΤΕΕΑΠΗ, Παν/μιο

Πατρών, Πανεπιστημιούπολη Ρίου, 26500 Πάτρα. Τηλ. και fax: 2610-997796.
Ηλεκτρονική διεύθυνση: kondyli@upatras.gr

Αρεστούλα Κουκουρίκου, Δασκάλα, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο
Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τηλ.:
6945210373 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: arkoukou@gmail.com

Δημήτρης Κουτσογιάννης, Ph.D., Επίκουρος Καθηγητής, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Γλωσσολογίας, 54124
Θεσσαλονίκη. Επιστημονικός υπεύθυνος της Πύλης για την ελληνική γλώσσα
(www.greek-language.gr). Τηλ.: 2310-247524 (οικίας), 2310-997263 (εργασίας),
2310-997419 (τηλεομ.). Ηλεκτρονική διεύθυνση: dkoutsog@lit.auth.gr

Βασιλική Κουτσουσίμου-Τσίνογλου, Μέλος του διδακτικού προσωπικού (ΕΕΔΙΠ Ι)
του Τομέα Γλωσσολογίας και Διδακτικής της Γλώσσας, Αριστοτέλειο
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας,
Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2130-201584, 6938682002 (κινητό). Ηλεκτρονική
διεύθυνση: vkt@frl.auth.gr

Αργύρης Κυρίδης, Ph.D., Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας,
Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Φλώρινα
53100. Τηλ.: 210-6108976, Fax: 210-6108976. Ηλεκτρονική διεύθυνση:
akiridis@uowm.gr

Ιωάννης Μαρμαρινός, Ph.D., Ομότιμος Καθηγητής, Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και
Ψυχολογίας. Διεύθυνση επικοινωνίας: Νάξου 5Α, Αθήνα. Τηλ.: 210-8659797.
Ηλεκτρονική διεύθυνση: ioannismarmar@hotmail.com

Ευαγγελία Μαυρικάκη, Ph.D., Λέκτορας, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο
Αθηνών, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Ναυαρίνου 13Α, Αθήνα.
Τηλ.: 210-3688033. Ηλεκτρονική διεύθυνση: emavrikaki@primedu.uoa.gr

Αικατερίνη Μιχαλοπούλου, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο
Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών-
Φιλελλήνων, 38221 Βόλος. Τηλ./Fax: 24210-74814. Ηλεκτρονική διεύθυνση:
kmihal@uth.gr

Ελένη Μόττσιου, Ph.D., Διδάσκουσα βάσει του ΠΔ 407/80, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας,
Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης. Διεύθυνση: Εμμανουήλ Παπά 53,
Θεσσαλονίκη-Ασβεστοχώρι, Τ.Κ.57010. Τηλ.: 6938266881 (κινητό), 2310-991141,
2310-359671. Ηλεκτρονική διεύθυνση: tulitsa@yahoo.com

Δημήτριος Μπέσσας, Ph.D., Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα
Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών. Διεύθυνση: 3ο χλμ. Εθνικής Οδού
Φλώρινας-Νίκης, 53100, Φλώρινα. Τηλ.: 23850-55250. Ηλεκτρονική διεύθυνση:
dmpessas@uowm.gr

Πολυξένη Κ. Μπίστα, Ph.D., Καθηγήτρια Φιλολογίας, Διευθύντρια Λυκείου. Τηλ.: 210-6528468, 6944688245 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: bistapolyxeni@in.gr

Αλέξης Μπράιλας, Υποψήφιος Διδάκτορας Πάντειου Πανεπιστημίου, Τμήμα Ψυχολογίας, Ψυχολόγος, Καθηγητής Πληροφορικής στο 2ο Γενικό Λύκειο Πετρούπολης, Αθήνα. Τηλ.: 210-5781006 (οικίας), 210-5018700 (εργασίας), 6973048847 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: abrailas@yahoo.com

Μαρία Νέζη, Ph.D., Καθηγήτρια Φιλολογίας στο Βαρβάκειο Πειραματικό Γυμνάσιο. Διεύθυνση κατοικίας: Νεόφρονος 2, Αθήνα 16121. Τηλ.: 210-7291202, 6978894073 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: marianezi@yahoo.com

Κωνσταντίνος Δ. Ντίνας, Ph.D., Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Τηλ.: 23850-55091. Ηλεκτρονική διεύθυνση: kdinas@uowm.gr

Λίσα Παϊζη, Ph.D., Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Φιλολογίας, Τομέας Γλωσσολογίας, Διεύθυνση: Καμπάνι Ακρωτηρίου. 73100 Χανιά. Τηλ.: 6978003479 (κινητό), fax: 2821-71956. Ηλεκτρονική διεύθυνση: elissavet010500@sch.gr

Μαρία Παπαδοπούλου, Ph.D., Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών & Φιλελλήνων, 38221, Βόλος. Τηλ.: 2310-218450 (οικίας), 24210-74750 (εργασίας). Ηλεκτρονική διεύθυνση: mariaapar@uth.gr

Γιώργος Παπακωνσταντίνου, Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Πεδίον Αρεως, Βόλος 38334. Τηλ.: 2421074207, 6972052532 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: gropapakon@uth.gr

Μαρίτα Παπαρούση, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τηλ.: 24210-74993. Ηλεκτρονική διεύθυνση: mpaparou@uth.gr www.mpaparou.uth.gr

Άννα Παρασκευαΐδη, Υποψήφια Διδάκτορας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Φιλολόγος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Τηλ.: 6938007615 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: annaparask@hotmail.com

Χρήστος Παρθένης, Ph.D., Διδάσκων ΠΔ/407, Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διεύθυνση κατοικίας: Αγρινίου 6, 162 33 Καρέας. Τηλέφωνα επικοινωνίας: 210-7277823, 6942294687 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: anastpapad@yahoo.gr

Σπύρος Πετρίτης, Υποψήφιος Διδάκτορας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών. Διεύθυνση: Δημοκρατίας 77, 17563 Παλαιό Φάληρο, Αθήνα. Τηλ.: 210-9842630, 6944156234 (κινητό), Fax: 210-9842630. Ηλεκτρονική διεύθυνση: spetrit@yahoo.com ή spetrit@gmail.com

Δημήτρης Προύσαλης, Δάσκαλος, Αφηγητής παραμυθιών, 56ο Δ.Σ. Αθηνών.
Διεύθυνση: Γ' Σεπτεμβρίου 135, Τ.Κ. 11251 Αθήνα. Τηλ.: 210-8220716 (οικίας),
6945906008 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: dimprousal@sch.gr

Μάριος Α. Πουρκός, Ph.D., Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Σχολή Επιστημών
της Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Διευθυντής του
Εργαστηρίου Ψυχολογικών Ερευνών και της Μονάδας Οικολογικής Ψυχολογίας
και Βιοματικής, Ευρετικής και Διαλογικής-Επικοινωνιακής Ψυχοπαιδαγωγικής,
Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74100 Ρέθυμνο, Κρήτη. Τηλ.: 28310-53961 (οικίας),
77666 (γραφείου), 6936550791 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση:
pourkos@psy.soc.uoc.gr

Εύη Σαμσαρέλου, Νηπιαγωγός, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα
Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αργοναυτών & Φιλελλήνων, 38221 Βόλος. Τηλ.: 24210-
32468, 6972746654 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: evisams@gmail.com

Νότα Σεφερλή, Καθηγήτρια Φιλολογίας. Διεύθυνση κατοικίας: Περικλέους 17,
Χολαργός/Αττική, 155 61. Τηλ.: 210-6544055, 697411035 (κινητό), Fax: 210-
6544055. Ηλεκτρονική διεύθυνση: panseferli@sch.gr

Brett M. Smith, Ph.D., Lecturer, Exeter University, School of Health & Sport
Sciences, UK. E-mail: B.M.Smith@exeter.ac.uk Web site:
http://www.sshs.ex.ac.uk/qru_files/qru_staff.htm#sparkes
<http://www.tandf.co.uk/journals/titles/19398441.asp>

Andrew C. Sparkes, Ph.D., Professor, Director of the Qualitative Research Unit,
Exeter University, School of Health & Sport Sciences, Department of Exercise &
Sport Sciences, St Luke's Campus, Heavitree Road, Exeter, Devon, England. EX1
2LU, UK. E-mail: A.C.Sparkes@exeter.ac.uk

Δέσποινα Σταματοπούλου, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Κρήτης.
Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών,
Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74100 Ρέθυμνο, Κρήτη. Τηλ.: 28310-77232
(εργασίας). Ηλεκτρονική διεύθυνση: stamatop@phl.uoc.gr

Αναστασία Γ. Στάμου, Ph.D., Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας,
Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών. Διεύθυνση επικοινωνίας: Παιδαγωγικό Τμήμα
Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 53100, Φλώρινα. Τηλ.: 23850-
55100, Fax: 23850-55099. Ηλεκτρονική διεύθυνση: astamou@uth.gr

Ελένη Σωτηροπούλου, Εκπαιδευτικός, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο
Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Νηπιαγωγών, Φλώρινα. Ηλεκτρονική διεύθυνση:
elensoti@otenet.gr

Kazuyuki Takata, Ph.D., Lecturer, Community College of City University, Division
of Language Studies, Tat Chee Avenue, Kowloon, Hong Kong, China. Telephone:
852-21942395, Fax: 852-27889725. Email: lstakata@cityu.edu.hk

Κοσμάς Τουλούμης, Ph.D., Φιλόλογος, Πειραματικό Γυμνάσιο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας στη Θεσσαλονίκη. Διεύθυνση: Αγίου Δημητρίου 150, 546 35 Θεσσαλονίκη, Ελλάδα. Τηλ.: 6972835074 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: ktoul@otenet.gr

Μαρία Τρούλλου, Εκπαιδευτικός/Ερευνήτρια, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Τμήμα Νηπιαγωγών. Διεύθυνση: Μαγνησίας 1, Φλώρινα, 53100. Τηλ.: 23850-55103, 6947975396 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: ms0075@nured.uowm.gr

Τασούλα Τσιλιμένη, Ph.D., Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης. Τηλ.: 24210-74671. Ηλεκτρονικές διευθύνσεις: tsilimeni@uth.gr www.tsilimeni.uth.gr, www.keimena.ece.uth.gr

Αναστασία Φακίδου, Εκπαιδευτικός, M.Ed., Υποψήφια Διδάκτωρ Π.Τ.Π.Ε. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Διεύθυνση: Φαρμακίδου 6, Τ.Κ. 38222, Βόλος. Τηλέφωνα: 24210-21278, 6942666620 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: afakidou@pre.uth.gr

Άννα Φτερνιάτη, Ph.D., Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Πάτρας, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τηλ.: 6977375228 (κινητό), 2610-969723, 2610-621270. Ηλεκτρονική διεύθυνση: afterniati@upatras.gr

Νίκος Φωτόπουλος, Ph.D., Ειδικός Επιστήμονας (Κοινωνιολογία), Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Τηλ.: 6937129774 (κινητό). Ηλεκτρονική διεύθυνση: nikfot@otenet.gr

Αντώνης Χασάπης, Καθηγητής Γαλλικής Γλώσσας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, Μεταπτυχιακός φοιτητής, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα. Ηλεκτρονική διεύθυνση: anchass@yahoo.gr

Σωφρόνης Χατζησαββίδης, Ph.D., Καθηγητής, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, Πανεπιστημιούπολη, 54124 Θεσσαλονίκη. Τηλ.: 2310-656971 (οικίας), 2310-995031 (εργασίας), 6944703068 (κινητό), Τηλεομ.: 2310-995024. Ηλεκτρονική διεύθυνση: sofronis@nured.auth.gr Προσωπική ιστοσελίδα: <http://users.auth.gr/sofronis>

CONTRIBUTORS

Grigoris Abatzoglou, Ph.D., Associate Professor in Child Psychiatry, University Aristotle of Thessaloniki, Child Psychiatry Unit, 3rd Psychiatric Clinic, AHEPA Hospital. Address: T. Papageorgiou 5, 54634, Thessaloniki. Tel.: 0030-2310-275287, 0030-2310-994628. E-mail: abatzogr@med.auth.gr

Dimitra Adamidou, High School Teacher (Language and Literature), Thessaloniki, Greece. Contact address: Filimonos 9, Ano Toumpa, Thessaloniki, Greece. Tel.: 0030-2310-920954. E-mail: dadamid@gmail.com

Anastasia Alevriadou, Ph.D., Associate Professor, University of Western Macedonia, Department of Early Childhood Education. Correspondence address: Department of Early Childhood Education, University of Western Macedonia, 53100, Florina. Tel: 0030-23850-55085, Fax: 0030-23850-55099. E-mail: alevriadou@uowm.gr

Vassilis Alexiou, Ph.D., Assistant Professor, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Primary Education, 54124 Thessaloniki, Greece. Tel.: 0030-2310 991205. E-mail: valex@eled.auth.gr

Kyriaki Askianaki, High School Teacher, MSC. Work: 1st High School Mandra, Attiki. Home address: Kadmias 28, Votanikos, Athens, 11855. Tel.: 0030-210-3477934, 0030-210-5544582, 0030-6945568743 (mobile). Mail: kaskianak@sch.gr kiaskian@gmail.com

Dimitrios Bessas, Ph.D., Professor, University of Western Macedonia, Department of Visual and Applied Arts. Address: 3rd km, National Road Florinas-Nikis, 53100, Florina. Tel.: 0030-23850-55250. E-mail: dmpessa@uowm.gr

Polyxeni Bista, Ph.D., High School Teacher (Language and Literature), School Director. Tel.: 0030-210-6528468, 0030-6944688245 (mobile). E-mail: bistapolyxeni@in.gr

Alexis Brailas, Ph.D. Candidate, Panteion University, Department of Psychology, Psychologist, High School Teacher of Information Technology, 2nd Lyceum of Petroupolis, Athens, Greece. Tel.: 0030-210-5781006 (home), 0030-210-5018700 (work), 0030-6973048847 (mobile). E-mail: abrailas@yahoo.com

Antonis Chassapis, Secondary School Teacher, Postgraduate student, University of West Macedonia, Greece. E-mail: anchass@yahoo.gr

Sofronis Chatzisavidis, Ph.D., Professor, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Preschool Education, University Campus, 54124 Thessaloniki, Greece. Tel.: 0030-2310-656971 (home), 0030-2310-995031 (work), 0030-6944703068 (mobile), Fax: 0030-2310-995024. E-mail: sofronis@nured.auth.gr
Site: <http://users.auth.gr/sofronis>

Manolis Dafermos, *Ph.D., Assistant Professor, University of Crete, School of Social Sciences, Department of Psychology, Gallos University Campus, 74100 Rethymnon, Crete, Greece. Tel.: 0030-28310-77521 (office). E-mail: mdafermo@psy.soc.uoc.gr*

Marina Dedouli, *Ph.D., School Consultant in Secondary Education, 87 Veikou Av., Galatsi, Athens, 11146. Tel.: 0030-210-2933121, 0030-6976775115 (mobile), Fax: 0030-210-9353223. E-mail: mdedoul@yahoo.gr*

Paraskevi Delikari, *Ph.D., High School Teacher. Address: Tzoumagias 75 str., Peristeri 12131, Athens, Greece. Tel.: 0030-6972926903 (mobile). E-mail: pdelikar@ecd.uoa.gr*

Catherine Dimitriadou, *Ph.D., Assistant Professor, University of Western Macedonia, Florina School of Education, Department of Primary Education, 3o Km. Florinas – Nikis, 53100 Florina. Tel.: 0030-23850-55015, 0030-6972958059 (mobile), Fax: 0030-23850-55003. E-mail: adimitriadou@uowm.gr*

Konstantinos D. Dinas, *Ph.D., Associate Professor, University of West Macedonia, Department of Preschool Education. Tel.: 0030-23850-55091. E-mail: kdinas@uowm.gr*

Pipini Eleftheriou, *Teacher of Primary Education, Special Education School in Thessaloniki. Correspondence address: 19 Kalavriton, Meteora Polichni, 56532, Thessaloniki. Tel: 0030-2310-600781, Fax: 0030-2310-600781. E-mail: eleftherip@yahoo.gr*

Anastasia Fakidou, *M.Ed., Teacher, Ph.D. Candidate, University of Thessaly, Pedagogical Department of Primary Education, Address: Farmakidou 6, P.O. 38222, Volos. Tel.: 0030-24210-21278, 0030-6942666620 (mobile), Fax: 0030-24210-74672. E-mail: afakidou@pre.uth.gr*

Nikos Fotopoulos, *Ph.D., Researcher (Sociology), University of West Macedonia, Hellenic Open University. Tel.: 0030-6937129774. Email: nikfot@otenet.gr*

Anna Fterniati, *Ph.D., Lecturer, University of Patras, Department of Primary Education. Tel.: 0030-6977375228 (mobile), 0030-2610-969723, 0030-2610-621270. E-mail: afterniati@upatras.gr*

Georgios Giannikopoulos, *High School Teacher at the 2nd Lyceum of Agios Dimitrios in Athens (Language and Literature). Home address: Iros Konstantopoulou 12, 16346 Ilioupoli, Athens. Tel.: 0030-210-9919629 (home), 0030-210-3310283, inter. 532 (work), Fax: 0030-210-3257336. E-mail: giakop@gmail.com.*

Maria Giannoudaki, *Degree of Greek Philology (University of Crete), Post-graduate diploma in Linguistics (University of Crete). Address: Konstantinoupoleos, Kounoupidiana, Chania, 73100. Tel.: 0030-28210-66977, 0030-6972096943 (mobile). Email: mriagiannoudaki@gmail.com*

Athina Geladari, *Primary School Teacher, Post-Graduate Student, University of Western Macedonia, Greece.* E-mail: athinageladari@yahoo.gr

Sofia Gorla, *Ph.D. Candidate, University of Thessaly, Kindergarten Teacher.* E-mail: sgkorla@uth.gr

Nikolaos Graikos, *Ph.D. Candidate, Aristotle University of Thessaloniki, School Advisor, Pieria, North Greece. Address: Aminta 20, Katerini 60100. Tel.: 0030-6977402088 (mobile).* E-mail: graikos@otenet.gr

Evangelia Iakovidou, *Nursery Teacher & Post-graduate Student, University of Western Macedonia, Department of Early Childhood Education, Florina, Greece. Tel.: 0030-6946840706 (mobile).* E-mail: eiakovidou@gmail.com

Panagiotis A. Kanellopoulos, *Ph.D., Assistant Professor, University of Thessaly, School of the Humanities, Department of Early Childhood Education, Argonafton & Filellinon, Volos, 38221, Greece. Tel.: 0030-24210-06362 (work), 0030-6944607729 (mobile).* E-mail: pankanel@ece.uth.gr or pankanel@gmail.com

Ilias Karasavvidis, *Ph.D., Lecturer, University of Thessaly, School of the Humanities, Department of Early Childhood Education, Argonafton & Filellinon, 38221, Volos, Greece. Tel.: 0030-24210-74994.* E-mail: ikaras@uth.gr

Panaiota Karayanni, *Ph.D., Lecturer, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Primary Education, 54124 Thessaloniki, Greece. Tel.: 0030-2310-991275.* E-mail: pkaragi@eled.auth.gr

Margaret Karczmarzyk, *Ph.D., University of Gdansk, Department of Early Education. Address: Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk. Tel.: 00480-58-523-24-00, fax: 00480-58-552-03-11.* E-mail: wnsmk@univ.gda.pl

Eleni Katsarou, *Ph.D., Assistant Professor, University of Crete, School of Philosophy, Department of Philosophy and Social Studies, Gallos University Campus, 74100 Rethymnon, Crete, Greece. Tel.: 0030-28310-77229 (office), 0030-28310-51983 (home), 0030-6945155432 (mobile).* E-mail: Katsarou@fks.uoc.gr

Theodora Kavoura-Sissoura, *Ph.D., Lecturer, National and Kapodistrian University of Athens, School of Philosophy, Department of Philosophy, Pedagogy and Psychology, Section of Pedagogy, Athens, Greece. Tel.: 0030-210-6458048, 0030-6944459442 (mobile).* E-mail: tkabbour@ppp.uoa.gr

Maria Keramyda, *PhD Candidate, University of Western Macedonia, School of Early Childhood Education. Address: 16 Dim. Labraki Str., 53100, Florina. Tel.: 0030-23850-28457 (home), 0030-6944673102 (mobile).* E-mail: mkeramyda@yahoo.gr

Spyros Kiosses, Ph.D., *Lecture, University of Thessaly.* Tel: 0030-24210-74822. E-mail: spkiosses@uth.gr

Argiris Kiridis, Ph.D., *Professor, University of West Macedonia, Department of Preschool Education.* Tel.: 0030-210-6108976, Fax: 0030-210-6108976. E-mail: akiridis@uowm.gr

Marianna Kondyli, Ph.D., *Associate Professor, University of Patras, Department of Preschool Education.* Address: Department of Preschool Education, University of Patras, University Campus Rio, 26500 Patra. Tel. & fax: 0030-2610-997796. E-mail: kondyli@upatras.gr

Arestoula Koukourikou, *Teacher, Postgraduate Student, University of West Macedonia, Department of Primary Education.* Tel.: 0030-6945210373 (mobile). E-mail: arkoukou@gmail.com

Dimitris Koutsogiannis, Ph.D., *Assistant Professor, Aristotle University of Thessaloniki, Department of Linguistics, School of Philosophy, 54124 Thessaloniki. Director of the Portal for the Greek language (www.greek-language.gr).* Tel.: 0030-2310-247524 (home), 0030-2310-997263 (work), 0030-2310-997419 (fax). E-mail: dkoutsog@lit.auth.gr

Vasiliki Koutsousimou-Tsinoglou, *Member of Teaching Staff in the Section of Linguistics and Didactics of Language, Aristotle University of Thessaloniki, School of Philosophy, Department of French Language and Literature, Thessaloniki, Greece.* Tel.: 0030-2130-201584, 0030-6938682002 (mobile). E-mail: vkt@frl.auth.gr

Ioannis Marmarinos, Ph.D., *Emeritus Professor, National and Kapodistrian University of Athens, School of Philosophy, Department of Psychology, Philosophy & Education.* Address: 5A Naxou Str., Athens. Tel.: 0030-210-8659797. E-mail: ioannismarmar@hotmail.com

Evangelia Mavrikaki, Ph.D., *Lecturer, National Kapodistrian University of Athens, Department of Primary Education, Navarinou 13A, Athens.* Tel.: 0030-210-3688033. E-mail: emavrikaki@primedu.uoa.gr

Ekaterini Michalopoulou, Ph.D., *Associate Professor, University of Thessaly, Department of Pre-School Education, Argonafton-Filellinon str., 38221 Volos, Greece.* Tel/Fax: 0030-24210-74814. E-mail: kmihal@uth.gr

Eleni Motsiou, Ph.D., *Temporary Lecturer, University of Thessaly, Department of Preschool Education.* Address: E. Pappa 53, 57010 Asvestohori – Thessaloniki. Tel. 0030-2310-359671, 0030-2310-991141, 0030-6938266881 (mobile). E-mail: tulitsa@yahoo.com

Maria Nezi, Ph.D., *Teacher at the Varvakio Experimental High School. Home address: Neofronos 2, Athens 16121.* Tel.: 0030-210-7291202, 0030-6978894073 (mobile). E-mail: marianezi@yahoo.com

Liza Paizi, *Ph.D., Athens University, Department of Literature (Linguistics).*
Address: Kampani Akrotiriou. 73100 Chania. Tel.: 0030-28210-69484, 0030-6978003479 (mobile), fax: 0030-2821-71956. E-mail: elissavet010500@sch.gr

Maria Papadopoulou, *Ph.D., Associate Professor, University of Thessaly, Department of Preschool Education, Argonavton & Filelinon, 38221 Volos, Greece. Tel.: 0030-2310-218450 (home), 0030-24210-74750 (work). E-mail: mariapap@uth.gr*

Giorgos Papakonstantinou, *Associate Professor, University of Thessaly, Department of Architecture, Pedion Areos, Volos, 38334, Greece. Tel. 0030-24210 74207, 0030-6972052532 (mobile). Email: gpapakon@uth.gr*

Marita Paparousi, *Ph.D., Assistant Professor, University of Thessaly, Department of Primary Education. Tel: 0030-24210-74993. E-mail: www.mpaparou.uth.gr*

Anna Paraskevaidi, *Ph.D. Candidate, University of Thessaly, High School Teacher. Tel.: 0030-6938007615 (mobile). E-mail: annaparask@hotmail.com*

Christos Parthenis, *Ph.D., Temporary Lecturer, University of Athens. Home address: Agriniou 6, 162 33 Kareas. Tel. 0030-210-7277823, 0030-6942294687 (mobile). E-mail: anastpapad@yahoo.gr*

Spyros Petritis, *Ph.D. Candidate, National and Kapodistrian University of Athens, Department of Theatrical Studies. Tel.: 0030-210-9842630, 0030-6944156234 (mobile), Fax: 0030-210-9842630. Address: Dimokratias 77, 17563 Paleo Faliro, Athens, Greece. E-mail: spetrit@yahoo.gr or spetrit@gmail.com*

Dimitris Prousalis, *Teacher in Primary Education and Storyteller. Address: 3rd September str 135, T.K. 11251 Athens, Greece. Tel.: 0030-210-8220716 (home), 0030-6945906008 (mobile). E-mail: dimprousal@sch.gr*

Marios Pourkos, *Ph.D., Professor, University of Crete, School of Education, Department of Pre-School Education, Director of the Laboratory of Psychological Research and of the Unit of Ecological Psychology and Experiential, Heuristic and Dialogic-Communicative Psychopedagogy, Gallos University Campus, 74100 Rethymnon, Crete, Greece. Tel.: 0030-28310-53961 (home), 0030-28310-77666 (office), 0030-6936550791 (mobile). E-mail: pourkos@psy.soc.uoc.gr*

Evi Samsarelou, *Kindergarden Teacher, University of Thessaly, School of Education, Department of Primary Education, Argonavton & Filellinon, 38221, Volos, Greece. Tel.: 0030-32468, 0030-6972746654 (mobile). E-mail: evisams@gmail.com*

Nota Seferli, *High School Teacher (Language and Literature). Home address: Perikleous 17, Cholargos/Attiki, 155 61, Greece. Tel.: 0030-210-6544055, 0030-697411035 (mobile), Fax: 0030-210-6544055. E-mail: panseferli@sch.gr*

Brett M. Smith, *Ph.D., Lecturer, Exeter University, School of Health & Sport Sciences, UK.* E-mail: B.M.Smith@exeter.ac.uk Web site: http://www.sshs.ex.ac.uk/qru_files/qru_staff.htm#sparkes
<http://www.tandf.co.uk/journals/titles/19398441.asp>

Eleni Sotiropoulou, *Teacher, Postgraduate Student, University of West Macedonia, Department of Preschool Education.* E-mail: elensoti@otenet.gr

Andrew C. Sparkes, *Ph.D., Professor, Director of the Qualitative Research Unit, Exeter University, School of Health & Sport Sciences, Department of Exercise & Sport Sciences, St Luke's Campus, Heavitree Road, Exeter, Devon, England. EX1 2LU, UK.* E-mail: A.C.Sparkes@exeter.ac.uk

Despina Stamatopoulou, *Ph.D., Assistant Professor, University of Crete, School of Philosophy, Department of Philosophical and Social Studies, Gallos University Campus, 74100 Rethymnon, Crete, Greece.* Tel.: 0030-28310-77232 (work). E-mail: stamatop@phl.uoc.gr

Anastasia G. Stamou, *Ph.D., Lecturer, University of Western Macedonia, Department of Early Childhood Education. Correspondence address: Department of Early Childhood Education, University of Western Macedonia, 53100, Florina.* Tel.: 0030-23850-55100, Fax: 0030-23850-55099. E-mail: astamou@uth.gr

Kazuyuki Takata, *Ph.D., Lecturer, Community College of City University, Division of Language Studies, Tat Chee Avenue, Kowloon, Hong Kong, China.* Tel.: 852-21942395, Fax: 852-27889725. Email: lstakata@cityu.edu.hk

Maria Theodorakakou, *Nursery Teacher, University of Thessaly, School of the Humanities, Department of Early Childhood Education, Argonafton & Filellinon, 38221, Volos, Greece.* Tel.: 0030-24210-74994. E-mail: maria.theodorakakou@gmail.com

Kosmas Touloumis, *Ph.D., High School Teacher, Experimental School of the University of Macedonia, Thessaloniki.* Address: Agiou Dimitriou 150, 546 35 Thessaloniki, Greece. Tel.: 0030-6972835074 (mobile). E-mail: ktoul@otenet.gr

Maria Troullou, *Teacher-Researcher, Post-graduate Student, University of Western Macedonia, Department of Preschool Education.* Home address: Magnisias 1, Florina, 53100, Greece. Tel.: 0030-23850-55103, 0030-6947975396 (mobile). E-mail: ms0075@nured.uowm.gr

Tasoula Tsilimeni, *Ph.D., Assistant Professor, University of Thessaly, Department of Pre-School Education.* Tel: 0030-24210-74671. She edits the electronic journal *KEIMENA*, on issues in children's literature (www.keimena.ece.uth.gr). She is also a founding member and Secretary of the Boarding Committee of P.O.F.A. (Panhellenic Society of Friends of Narration) (www.tsilimeni.uth.gr).

Lina P. Valsamidou, *Teacher, University of West Macedonia, Department of Preschool Education, Greece, Florina. Tel.: 0030-23320-29585, 0030-6946170037 (mobile). Fax: 0030-23320-52083. E-mail: pvalsamidou@uowm.gr*

Ifigenia Vamvakidou, *Ph.D., Assistant Professor, University of West Macedonia, Department of Preschool Education, Greece, Florina. Tel.: 0030-2350-55100, 0030-6972078354 (mobile). E-mail- ibambak@uowm.gr*

Elevtherios Vekris, *Ph.D., High School Teacher. Address: Konstantinou Prifti 07, 19002 Peania. Tel./fax: 0030-210-6641506, 0030-6945786886 (mobile). E-mail: elvekris@yahoo.gr*

Vasiliki Vemi, *Ph.D., Assistant Professor, University of Thessaly, School of the Education, Department of Primary Education, Argonavton & Filellinon, 38221, Volos, Greece. Tel.: 0030-6976639152 (mobile). E-mail: bvemi@pre.uth.gr*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρείται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον ανάμεσα στους επιστήμονες διάφορων κλάδων και γνωστικών αντικειμένων (π.χ. Γλωσσολογία, Ανθρωπολογία, Ψυχολογία, Κοινωνιολογία, Παιδαγωγική, Μουσικολογία, Σημειολογία, Ιστορία της τέχνης, Πολιτισμικές σπουδές κ.ά.)¹ σχετικά με τη φύση και τον ρόλο του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας και με το πώς οι έννοιες αυτές συνδέονται μεταξύ τους και κυρίως με τις επικοινωνιακές, σημειωτικές, εκπαιδευτικές, μαθησιακές και γνωστικές (γνωσιακές) διαδικασίες και γενικότερα, με τις διαδικασίες παραγωγής του νοήματος σε συγκεκριμένα οικολογικά, κοινωνικο-ιστορικά και πολιτισμικά πλαίσια.

Ο όρος *βίωμα* αναφέρεται συνήθως στη διαδικασία εκείνη όπου το άτομο έρχεται ταυτόχρονα σε μια ενεργητική γνωστική και συναισθηματική επαφή με το αντικείμενο στο οποίο επικεντρώνεται, για το οποίο μιλάει και με το οποίο έχει μια συνειδητή ή μη συνειδητή σχέση. Με την έννοια «αντικείμενο» ορίζεται οτιδήποτε γίνεται κέντρο προσοχής και επικέντρωσης του ατόμου. Σε μια από τις πολλές προσεγγίσεις του βιώματος υποστηρίζεται ότι το βίωμα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την επενέργεια και αλληλεπίδραση ή την ενεργητική αντίδραση του σώματος και των αντιληπτικών συστημάτων ενός ατόμου με τα στοιχεία του περιβάλλοντός του. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι η πραγματικότητα του βιώματος, του βιωμένου κόσμου, της εσωτερικής ή υποκειμενικής ψυχής ή ψυχισμού ενός ατόμου είναι η πραγματικότητα της επενέργειάς του πάνω στον κόσμο, είναι η πραγματικότητα των προσωπικών, ιδιωτικών χρήσεων ή νοηματοδοτήσεων του κόσμου και των σχετιζόμενων μ' αυτόν σημειωτικών συστημάτων. Η πραγματικότητα του βιώματος βασίζεται, μ' άλλα λόγια, στις διαδικασίες επενέργειας του υποκειμένου πάνω στον κόσμο, διαδικασίες που συνδέονται με το σώμα, τα αντιληπτικά συστήματα (οπτικό, ακουστικό, απτικό, γευστικό, οσφρητικό και κιναισθητικό) και τις διαδικασίες οικειοποίησης και νοηματοδότησης συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτισμικών δομών (θεσμών) μαζί με τα σχετιζόμενα μ' αυτές σημειωτικά συστήματα. Το βίωμα και η συνδεόμενη μ' αυτό επενέργεια, κατά συνέπεια, λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένα πάντα πλαίσια δραστηριοτήτων, σε συγκεκριμένα πλαίσια θεσμών, δομών και πρακτικών, και ποτέ έξω από συγκεκριμένες κοινωνικές και κοινωνιακές συνθήκες. Ο άνθρωπος κατανοεί, προσλαμβάνει, κατασκευάζει και συνδέεται με τον κόσμο γύρω του στη βάση της βιωματικής του πραγματικότητας.

Όσον αφορά τη *μεταφορά*, είναι γνωστό ότι η φύση και η λειτουργία της μεταφοράς απασχολεί τους ερευνητές από αρχαιοτάτων χρόνων. Η πλειονότητα των ερευνητών αυτών αντιλαμβάνεται τη μεταφορά ως ένα μηχανισμό της ποιητικής

---

¹ Για τη μελέτη των διάφορων πτυχών και διαστάσεων της πολυτροπικότητας συναντά κανείς σήμερα μια ποικιλία γνωστικών επιστημονικών αντικειμένων και θεωρητικών προοπτικών. Στην Ψυχολογία γίνονται, για παράδειγμα, έρευνες για το πώς διαφορετικά διαμορφώνεται ή λειτουργεί η αντίληψη ενός πράγματος από τα διάφορα αντιληπτικά συστήματα (οπτικό, ακουστικό, απτικό, κιναισθητικό, οσφρητικό, γευστικό) και το πώς οι τρόποι αυτοί συνδέονται μεταξύ τους αλλά και επηρεάζουν τις άλλες ψυχολογικές λειτουργίες όπως είναι, για παράδειγμα, η μνήμη, η μάθηση, η φαντασία κ.ά.. Από την πλευρά της Κοινωνιολογίας και Ανθρωπολογίας το ενδιαφέρον εστιάζεται, για παράδειγμα, στο πώς οι κοινότητες και κουλτούρες χρησιμοποιούν τα διάφορα πολυτροπικά μέσα αναπτύσσοντας συμβάσεις και θεσμούς για τη διαμόρφωση και διατήρηση της ταυτότητάς τους. Ο όρος πολυτροπικότητα συνδέεται, όπως θα δούμε στα επόμενα κεφάλαια του βιβλίου, με τρεις τουλάχιστον βασικές προοπτικές που αφορούν την αναπαράσταση και την επικοινωνία, την ανάλυση λόγου και την αλληλεπιδραστική ανάλυση.

φαντασίας και ρητορικής φιοριτούρας, θέμα μάλλον ιδιαίτερης παρά καθημερινής γλώσσας. Επιπλέον, η μεταφορά θεωρείται συνήθως ως χαρακτηριστικό μόνο της γλώσσας, θέμα λέξεων μάλλον παρά σκέψης και πράξεων. Κατά τα τελευταία χρόνια, όμως, μερικοί ερευνητές, ψάχνοντας βαθύτερα το θέμα, οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι η μεταφορά δεν είναι απλώς ένα σχήμα λόγου, ένα διακοσμητικό γλωσσικό στοιχείο, αλλά κάτι πολύ πιο θεμελιώδες για την ανθρώπινη επικοινωνία και γνώση. Υποστηρίζεται ότι η μεταφορά είναι διάχυτη στην καθημερινή μας ζωή, όχι μόνο στη γλώσσα αλλά στην κάθε μας σκέψη και πράξη. Υποστηρίζεται, επίσης, ότι το κοινό αντιληπτικό μας σύστημα, με βάση το οποίο σκεφτόμαστε και δρούμε, είναι ουσιαστικά μεταφορικής φύσεως.

Η έννοια της *πολυτροπικότητας* (*multimodality*), τέλος, άρχισε να κάνει την εμφάνισή της με την ανάπτυξη των πολιτισμικών σπουδών κατά τα τελευταία 15-20 χρόνια. Η πολυτροπικότητα αναφέρεται στη χρήση και τη μίξη πολλών τρόπων (π.χ. γλωσσικών, εικονικών, ηχητικών κ.ά.) για την έκφραση και αναπαράσταση του βιώματος ή εμπειρίας. Αναφέρεται, επίσης, στη μορφή παρουσίασης ενός πολιτισμικού προϊόντος, στο οποίο περιέχονται και συνδυάζονται περισσότεροι από ένας σημειωτικοί τρόποι (*modes*). Από τις έρευνες στο πεδίο αυτό είναι πλέον δεδομένο ότι η καθημερινή μας εμπειρία είναι πολυτροπική, με την έννοια ότι βιώνεται μέσω πολλαπλών τρόπων έκφρασης και επικοινωνίας, ενώ διαφορετικοί τρόποι αναπαράστασης και επικοινωνίας (π.χ. προφορικός ή γραπτός λόγος, σχέδιο, ιχνογράφημα, ακίνητη και κινούμενη εικόνα, φωτογραφία, σχεδιάγραμμα, χρώμα, γραμματοσειρά, μουσική, ήχος, ρυθμός, χειρονομίες κ.ά.) έχουν διαφορετικές προσφερόμενες δυνατότητες (*affordances*). Η μεταφορά του νοήματος που εκφράζεται από τον ένα ή τον άλλο σημειωτικό συνιστά μια σύνθετη διαδικασία που περιλαμβάνει αποφάσεις σχετικά με τους σημειωτικούς πόρους (*resources*) που είναι διαθέσιμοι σε κάθε σημειωτικό τρόπο, ή θεωρήσεις σχετικά με τις προσφερόμενες δυνατότητες των τρόπων αυτών. Η δυνατότητα μίξης των διαφόρων σημειωτικών τρόπων για την παραγωγή ενός πολιτισμικού προϊόντος δημιουργεί ένα νέο σε σχέση με τα μονοτροπικά πολιτισμικά προϊόντα σημειολογικό περιβάλλον που αξίζει να μελετηθεί επιστημονικά σε σχέση με τις κοινωνικο-ιστορικές, πολιτισμικές, οικολογικές, διαλογικές, διυποκειμενικές, ψυχολογικές και ψυχοπαιδαγωγικές διαδικασίες.

Σκοπός του διεπιστημονικού αυτού συλλογικού βιβλίου² είναι η παρουσίαση ενός μέρους της σύγχρονης προβληματικής (θέσεις, κριτικές, διαμάχες, διλήμματα, παρανοήσεις, καταχρήσεις) και των πρόσφατων ερευνητικών πορισμάτων σχετικά:

---

² Οι εργασίες του συλλογικού αυτού βιβλίου στην πλειονότητά τους σχετίζονται με ένα διεθνές διεπιστημονικό συνέδριο που διοργανώθηκε στις 10, 11 και 12 Οκτωβρίου 2008 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης (συγκεκριμένα από την Εργαστηριακή Μονάδα Οικολογικής Ψυχολογίας και Βιοματικής, Ευρετικής και Διαλογικής/Επικοινωνιακής Ψυχοπαιδαγωγικής του Εργαστηρίου Ψυχολογικής Έρευνας του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης σε συνεργασία με τον Τομέα Θεωρίας και Μεθοδολογίας των Κοινωνικών Επιστημών του Τμήματος Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κρήτης) στο Ρέθυμνο από τους επιμελητές του έχοντας τον ίδιο τίτλο με αυτόν του βιβλίου τώρα. Στο συνέδριο αυτό συμμετείχαν πάνω από 100 επιστήμονες από διάφορες χώρες του κόσμου με 124 ενδιαφέρουσες εισηγήσεις σε μια ποικιλία θεμάτων που εντάσσονται σε μια από τις πιο κάτω συνεδρίες: (1) Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα στη σύγχρονη κοινωνία, (2) Βίωμα, μεταφορά, επικοινωνία και κουλτούρα, (3) Θεωρητικές, επιστημολογικές και μεθοδολογικές διαστάσεις του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας, (4) Πολυτροπικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση, (5) Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα στο θέατρο και τον κινηματογράφο, (6) Βίωμα, μεταφορά και εικονική αναπαράσταση, (7) Βίωμα, μεταφορά, πολυτροπικότητα και αναπαραστάσεις και επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών, (8) Σώμα, μεταφορά και αφήγηση, (9) Βίωμα, μεταφορά,

1. με τη φύση του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας,
2. τις σχέσεις μεταξύ του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας,
3. τις δυνατότητες και τα όρια των μεταφορικών, αφηγηματικών και πολυτροπικών μέσων και για τη σχέση τους με το βίωμα και την κοινωνική πραγματικότητα,
4. τις επιστημολογικές, μεθοδολογικές, λογοτεχνικές, ψυχολογικές, εκπαιδευτικές, κοινωνικο-ιστορικές, πολιτισμικές, οικολογικές και διαλογικές διαστάσεις του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας,
5. τη σημασία και σπουδαιότητα που έχουν το βίωμα, η μεταφορά και η πολυτροπικότητα στις ψυχολογικές διαδικασίες (αντιληπτικές, γνωστικές ή γνωσιακές, μαθησιακές, αναπτυξιακές, επικοινωνιακές, διαπροσωπικές και κοινωνικο-ηθικές διαδικασίες), και

πολυτροπικότητα και τέχνη, (10) Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα στη διδασκαλία και μάθηση της γλώσσας, (11) Βίωμα, μεταφορά, πολυτροπικότητα και επικοινωνία, (12) Βίωμα, επικοινωνία μέσα στην τάξη και μαθησιακές διαδικασίες, (13) Βίωμα, μεταφορά, πολυτροπικότητα, αναλυτικό πρόγραμμα και εκπαιδευτικό υλικό, (14) Βίωμα, μεταφορά, εκπαιδευτικό υλικό και σχολικός γραμματισμός, (15) Βίωμα, μεταφορά και σημειωτική, (16) Βίωμα, μεταφορά, πολυτροπικότητα και λογοτεχνική και αρχιτεκτονική αναπαράσταση, (17) Αφηγηματικές αναπαραστάσεις των ενήλικων μαθητών, (18) Θεωρίες της διδακτικής μάθησης και αξιολόγησης στο πλαίσιο μιας κοινωνικής σημειωτικής θεωρίας της μεταφοράς, (19) Μεταφορά, πολυτροπικότητα και επικοινωνία και βιωματική μάθηση στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, (20) Πολυτροπικά κείμενα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, (21) Βίωμα, μεταφορά, πολυτροπικότητα και διαδικασίες πρόσληψης, (22) Ψυχολογικές και ψυχοθεραπευτικές διαστάσεις του βιώματος και της μεταφοράς, και (23) Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα στα εγχειρίδια.

Ορισμένοι από τους ξένους βασικούς προσκεκλημένους μας ομιλητές ήταν οι David Barton, Charles J. Forceville, Mary Hamilton, Gunther Kress, Brett M. Smith και Andrew C. Sparkes. Ο Barton μίλησε για τους πλασιοθετημένους γραμματισμούς υπό το πρίσμα του βιώματος στην εποχή των τεχνολογικών αλλαγών (Situated Literacies in the Light of Lived Experience in Times of Technological Change), ο Forceville για την διερεύνηση της πολυτροπικής μεταφοράς στις κινούμενες εικόνες (Researching Multimodal Metaphor in Moving Images), η Hamilton για τις αφηγηματικές αναπαραστάσεις των ενήλικων μαθητών (Narrative Representations of Adult Literacy Learners), ο Kress για τις θεωρίες της διδακτικής, της μάθησης και της αξιολόγησης στο πλαίσιο μιας κοινωνικής σημειωτικής θεωρίας της μεταφοράς (Theories of Teaching, Learning and Assessment in the Context of a Social Semiotic Theory of Metaphor), και οι Andrew Sparkes και Brett Smith για τη μεταφορά και τις συνδέσεις της με την αφηγηματική αναδόμηση του σωματικού εαυτού μετά από γεγονότα αποδιοργάνωσης και αλλαγής στη ζωή (Metaphor and Its Connections in the Narrative Reconstruction of Body-Selves Following Disruptive Life-Changing Events).

Από ένα διεπιστημονικό συνέδριο που αφορά το βίωμα, τη μεταφορά και την πολυτροπικότητα δεν θα έπρεπε βέβαια, ν' απουσιάζουν οι καλλιτέχνες, οι κατ' εξοχήν βιωματικοί γνώστες της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας, σε πρακτικό τουλάχιστον επίπεδο. Έτσι, στο συνέδριο αυτό είχαμε και πέντε καλλιτεχνικές παρουσιάσεις: (α) ένα θεατρικό δρώμενο-εργαστήριο που αφορούσε το μαύρο θέατρο ως πολυτροπικό μέσο επικοινωνίας, δημιουργικής έκφρασης, εκπαίδευσης και μάθησης από τον Μανόλη Φιλιππάκη και μια ομάδα μετεκπαιδευόμενων νηπιαγωγών, (β) μια εικαστική έκθεση που αφορούσε τις πολυτροπικές υποθέσεις των βηματισμών μας και τη σχετιζόμενη μ' αυτούς σημειωτική των παπουτσιών από τη ζωγράφο-ποιήτρια Χρυσούλα Σκεπετζή, (γ) ένα εργαστηριακό δρώμενο από τους Παναγιώτη Πανεπιστημίου Κρήτης με τίτλο: «Μπρεχτ και Χίτλερ» υπό την καθοδήγηση των καθηγητών του σχολείου: Πολυτίμης Παπαδοπούλου, Φωτεινής Γιαννακουδάκη, Στέλλας Κυριακή και Παύλου Τομζά. Τέλος, αξίζει να τονίσουμε ότι τα καλλιτεχνικά αυτά δρώμενα, πέρα από την ψυχαγωγική τους διάσταση, μας άνοιξαν νέους ορίζοντες στον επιστημονικό μας προβληματισμό όσον αφορά τη θεωρία και τις εφαρμογές του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας στις διαδικασίες επικοινωνίας, εκπαίδευσης, μάθησης και γνώσης.

6. τις εφαρμογές της μεταφοράς, της πολυτροπικότητας και των βιοματικών προσεγγίσεων στην εκπαίδευση, τη μάθηση, την Ψυχολογία, την επιστημολογία, την μεθοδολογία, την τέχνη (μουσική, θέατρο, κινηματογράφος, αρχιτεκτονική, κ.ά.), τη διαφήμιση, τις εναλλακτικές ψυχοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις, στα μέσα μαζικής επικοινωνίας και στις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και επικοινωνίας.

Γενικότερα, στο βιβλίο γίνεται μια εισαγωγή στη σύγχρονη έρευνα σχετικά με τα ζητήματα του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας και, επίσης, μια προσπάθεια να πλαισιοθετηθούν αυτά σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο των κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνολογικών αλλαγών στη σύγχρονη κοινωνία που ζούμε. Από το βιβλίο ο αναγνώστης μπορεί να ευαισθητοποιηθεί γιατί τα ζητήματα του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας είναι τόσο σημαντικά στον 21ο αιώνα που μόλις αρχίσαμε να διανύουμε. Μπορεί, επίσης, να ευαισθητοποιηθεί για το εύρος της έρευνας που γίνεται σήμερα σχετικά με τους «νέους γραμματισμούς» ή «πολυγραμματισμούς» (βλ. New London Group, 1996). Ίσως να μπορούσε κανείς να μιλήσει για μια νέα στροφή ή παράδειγμα στην προβληματική του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας.

Το συλλογικό αυτό βιβλίο αποτελείται από οκτώ μέρη (θεματικές ενότητες) και περιλαμβάνει 46 κεφάλαια εκ των οποίων τα 11 (κεφάλαια 9, 17, 21, 22, 23, 31, 36, 37, 38, 39 & 44) δεν εμφανίζονται στο βιβλίο που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Νησίδες και είναι αναρτημένα σε ψηφιακή μόνο μορφή στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα του εκδοτικού οίκου Νησίδες στη διεύθυνση <http://www.nissides.gr/greek/digital.html>. Στη σύντομη παρουσίαση που κάνουμε πιο κάτω οι τίτλοι των ψηφιοποιημένων αυτών κεφαλαίων είναι με κίτρινο χρώμα για να διακρίνονται. Οι βασικοί λόγοι που δεν συμπεριλήφθηκαν τα κεφάλαια αυτά στον δημοσιευμένο έντυπο τόμο είναι πρώτον, οικονομικοί λόγοι, δεύτερον, λόγοι περιορισμού του όγκου του ήδη βαρυφορτωμένου βιβλίου, και, τρίτον, λόγοι που οφείλονται σε ατέλειες των κεφαλαίων αυτών από την πλευρά της θεωρητικής και μεθοδολογικής τους επεξεργασίας. Τα κεφάλαια του έντυπου τόμου, αντίθετα, είναι –κατά τη γνώμη μας– πιο καλά επεξεργασμένα και άρτια από θεωρητικής και μεθοδολογικής σκοπιάς σε σχέση με τις τρεις βασικές έννοιες που πραγματευόμαστε: το βίωμα, τη μεταφορά και την πολυτροπικότητα.

Στο πρώτο μέρος του συλλογικού βιβλίου με τίτλο *Βίωμα, Μεταφορά και Πολυτροπικότητα στη Σύγχρονη Κοινωνία* υπάρχουν τρεις εργασίες. Στο μέρος αυτό εξετάζονται (1) οι έννοιες του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας όπως τείνουν να χρησιμοποιούνται στη σύγχρονη θεωρία και έρευνα, (2) οι βασικές έννοιες και προσεγγίσεις που συνδέονται με το πολυτροπικό παράδειγμα, (3) οι παράγοντες που έχουν συμβάλει στην ανάπτυξη του επιστημονικού ενδιαφέροντος για την πολυτροπικότητα και τις εφαρμογές της, εστιάζοντας την προσοχή στο ερευνητικό πεδίο της οπτικής επικοινωνίας και κουλτούρας και στους πολυγραμματισμούς, (4) διάφοροι προβληματισμοί σχετικά με τις δυνατότητες και τα όρια του δευτερογενούς βιώματος, για τους τρόπους της έμμεσης γνώσης, (5) οι βασικές διαφορές μεταξύ της αναπαράστασης (μονοτροπικής ή πολυτροπικής, κυριαρχικής ή μεταφορικής) και του πρωτογενούς βιώματος και ο ρόλος που αυτά διαδραματίζουν στις διαδικασίες αγωγής/εκπαίδευσης, μάθησης και ανάπτυξης των παιδιών, (6) οι διαφορές των διαμεσολαβημένων, δευτερογενών, δυναμικών βιωμάτων (βιωμάτων από δεύτερο χέρι διαμεσολαβημένων από εικόνες, από περιβάλλοντα κοινωνικής δικτύωσης κ.ά.) από τα πρωτογενή βιώματα, τα βιώματα

από πρώτο χέρι (άμεσα βιώματα, βιώματα του φυσικού κόσμου, που λαμβάνουν χώρα στις πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπιδράσεις), (7) ο ρόλος που διαδραματίζουν οι σύγχρονες δυνητικές μορφές βιωμάτων στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου (δευτερογενή κοινωνικότητα) στο πλαίσιο της κοινωνίας της πληροφορίας και των κοινωνικών εφαρμογών του διαδικτύου, (8) η ιδιαίτερη δυναμική και χρησιμότητα των νέων τεχνολογιών κοινωνικής δικτύωσης και των περιβαλλόντων μικτής ή υβριδικής μάθησης (όπου υπάρχει μια προγραμματισμένη διαπλοκή του φυσικού με το δυνητικό) για τις διαδικασίες διδασκαλίας και μάθησης στο πλαίσιο του σχολείου και (9) οι συνεπαγωγές και επιπτώσεις των σύγχρονων δυνητικών μορφών βιωμάτων στην ανθρώπινη υποκειμενικότητα και το πώς αυτά λειτουργούν συγχρόνως ως ένα σύγχρονο ισχυρό μέσο ή φορέας επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας του ατόμου και των κοινωνικο-ηθικών του σχέσεων με τον κόσμο.

Στο δεύτερο μέρος, με τίτλο *Βίωμα, Μεταφορά και Γνωστικές Διαδικασίες: Θεωρητικές, Επιστημολογικές και Μεθοδολογικές Διαστάσεις*, υπάρχουν πέντε εργασίες. Στο μέρος αυτό εξετάζονται: (1) οι βασικές θέσεις που ιστορικά υποστηρίχθηκαν σχετικά με τη φύση και τον ρόλο της μεταφοράς στις γνωστικές, εκπαιδευτικές και μαθησιακές διαδικασίες, (2) τα σύγχρονα δεδομένα και διαπιστώσεις της γνωστικής Γλωσσολογίας όπου η μεταφορά λειτουργεί ως μια βασική πηγή γνώσης, (3) τα βασικά είδη μεταφορών που έχουν διακριθεί, (4) οι ενσώματες και κοινωνικο-ιστορικές και πολιτισμικές βάσεις και πηγές της μεταφοράς, (5) οι όροι παραγωγής της γνώσης γι' αυτήν, (6) οι δυνατότητες και τα όρια της μεταφορικής δημιουργίας, (7) η κριτική επιλεγμένων θεωριών για τη μεταφορική διαδικασία, (8) οι επιστημολογικές και μεθοδολογικές διαστάσεις των μεταφορών στην ιστορία της Ψυχολογίας, (9) το πώς η μεταφορά και η αφήγηση συνδέονται δυναμικά μεταξύ τους και (10) ο ρόλος των μεταφορών και αφηγήσεων στην κοινωνική και ψυχολογική ζωή των ανθρώπων, ιδιαίτερα όταν συμβαίνουν σημαντικές αλλαγές σ' αυτήν.

Στο τρίτο μέρος, με τίτλο *Βίωμα και Γλωσσικές-Επικοινωνιακές Ικανότητες υπό το Πρίσμα της Συστημικής Λειτουργικής Γλωσσολογίας*, υπάρχουν δύο εργασίες εκ των οποίων η δεύτερη είναι στα αγγλικά. Στο μέρος αυτό εξετάζονται: (1) οι βασικές θέσεις της Συστημικής Λειτουργικής Γλωσσολογίας, (2) το πώς διαφοροποιημένα κοινωνικά περιβάλλοντα πρωτογενούς κοινωνικοποίησης επηρεάζουν και διαμορφώνουν την κοινωνιογλωσσική διαφοροποίηση των μαθητών, τις δυνατότητές τους ν' αξιοποιούν τους διαθέσιμους γλωσσικούς πόρους και τις στρατηγικές λόγου, τους διαφορετικούς τρόπους νοηματοδότησης της ανθρώπινης εμπειρίας, που σηματοδοτείται από τη χρήση της γραμματικής μεταφοράς και κυρίως των ονοματοποιήσεων, (3) το πώς η κοινωνιογλωσσική αυτή διαφοροποίηση των μαθητών επηρεάζει τις διαδικασίες μάθησης και ανάπτυξής τους, και (4) το πώς οι επικοινωνιακές ικανότητες των ομιλητών επηρεάζονται από τον χρόνο έκθεσής τους σε μια γλώσσα που δεν είναι η μητρική τους.

Στο τέταρτο μέρος, με τίτλο *Βίωμα, Μεταφορά και Πολυτροπικότητα στην Τέχνη*, υπάρχουν έξι εργασίες εκ των οποίων η μία είναι αναρτημένη στο διαδίκτυο. Στο μέρος αυτό εξετάζονται: (1) η έννοια και η λειτουργία της εννοιολογικής μεταφοράς στον ποιητικό λόγο με βάση τη *γνωστική ποιητική* (cognitive poetics) ή *γνωστική θεωρία της λογοτεχνίας* (cognitive theory of literature), (2) το πώς το πεδίο της γνωστικής ποιητικής μπορεί να προσφέρει νέους τρόπους προσέγγισης και ερμηνείας των λογοτεχνικών έργων, (3) ο ρόλος που διαδραματίζει το βίωμα στην τέχνη και ιδιαίτερα στο πλαίσιο του θεάτρου του δρόμου, του λαϊκού παραμυθιού και της συναυλίας-θεάματος, (4) το βίωμα της τρέλας όπως αυτό αναλύεται

κοινωνιολογικά στο μυθιστόρημα της Ιωάννας Καρυστιάνη *Ο Άγιος της Μοναζιάς*, (5) το σύγχρονο θέατρο του δρόμου υπό το πρίσμα της πολυτροπικότητας, που τείνει προς αυτό που οι αγγλοσάζονες ονομάζουν *performance* και μπορεί να περιλαμβάνει θέατρο, αφήγηση, μουσική, χορό, κίνηση, εικαστικές τέχνες, ψηφιακές μορφές τέχνης ή ακόμη και ταχυδακτυλουργικές επιδείξεις, (6) το λαϊκό παραμύθι από την πλευρά του σύγχρονου αφηγητή-παραμυθά (storyteller) που καλείται να το αφηγηθεί στην ομήγυρή του και τους όρους και τις προϋποθέσεις επικοινωνίας μαζί της με βάση τη δημιουργική του συνομιλία με το κείμενο της ιστορίας (πώς μέσα από τη διαλογικότητα της συνειδητής σχέσης επιλογής και την πολυφωνική συνομιλία με το σώμα της ιστορίας του λαϊκού παραμυθιού περνάει σε μια πολυτροπική προσέγγιση του αντικειμένου του), και (7) ο ρόλος της πολυτροπικής δημιουργικότητας στην εκπαίδευση ενηλίκων στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έχοντας ως υπόδειγμα ένα μουσικό-οπτικό δρώμενο βασισμένο σε θραύσματα πολυτροπικών βιωμάτων της πόλης.

Στο πέμπτο μέρος, με τίτλο *Το Πολυτροπικό Κείμενο (Φωτογραφία, Ιχνογράφημα, Κινηματογράφος) ως Μέθοδος Διερεύνησης των Αναπαραστάσεων*, υπάρχουν πέντε εργασίες εκ των οποίων οι δύο είναι αναρτημένες στο διαδίκτυο. Στο μέρος αυτό εξετάζονται: (1) η φωτογραφία και το ιχνογράφημα ως ιδιαίτερο πολυτροπικό σημειωτικό κείμενο και ποιοτική μέθοδος διερεύνησης των αναπαραστάσεων, (2) οι βασικές λειτουργίες του εικονιστικού κειμένου, (3) η φωτογραφία ως εργαλείο για τη διερεύνηση των αναπαραστάσεων που αφορούν τα στερεότυπα του φύλου και της επιστήμης, (4) το ιχνογράφημα ως μέθοδος διερεύνησης της προσωπικής θεωρίας μελλόντων εκπαιδευτικών και των στερεοτύπων που επικρατούν για τα άτομα με ιδιαιτερότητες, και (5) το ιχνογράφημα, επίσης, ως πεδίο πηγαίας «καλλιτεχνικής» έκφρασης και εγγραφής των αντιλήψεων και των βιωμάτων.

Στο έκτο μέρος, με τίτλο *Βίωμα, Μεταφορά, Πολυτροπικότητα και Επικοινωνία Ανάμεσα σε Ένα Έντυπο Υλικό και τους Αναγνώστες*, υπάρχουν τρεις εργασίες. Στο μέρος αυτό εξετάζονται: (1) η έννοια των πολυτροπικών πολιτισμικών παλιμψήστων και η σημασία τους για τις διαδικασίες νοηματοδότησης και την επικοινωνία, και κατ' επέκταση για τη διδακτική της επικοινωνίας και της πρόσληψης λόγου, (2) οι στρατηγικές παραγωγής και πρόσληψης των πολυτροπικών παλιμψήστων υπό το πρίσμα της διακειμενικότητας, (3) οι τρόποι (modes) που χρησιμοποιούνται στους τίτλους των εφημερίδων ως πολυτροπικά κείμενα, προκειμένου να μεταδώσουν ένα μήνυμα ή καλύτερα είδηση και τα πολυτροπικά υπονοήματα που φέρουν, (4) οι βασικοί παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η αποτελεσματική επικοινωνία ανάμεσα σε ένα έντυπο μέσο και τους αναγνώστες και (5) η πολυτροπικότητα, ως προς τη συνάρτηση λόγου και εικόνας, στους τίτλους των σχολικών εφημερίδων, εστιάζοντας στα χαρακτηριστικά της, στο είδος της και στη σχέση αυτών με την ηλικία των παιδιών-δημοσιογράφων (μαθητών και μαθητριών).

Στο έβδομο μέρος, με τίτλο *Πολυγραμματισμοί και Πολυτροπικότητα στην Εκπαίδευση: Συνέπειες για τη Διδασκαλία και τη Μάθηση*, υπάρχουν οκτώ εργασίες. Στο μέρος αυτό (1) συνδέεται η έννοια της πολυτροπικότητας με την παιδαγωγική (θεωρία και πράξη) των πολυγραμματισμών, (2) προσεγγίζονται οι θεωρίες των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας ως δύο θεωρίες παραγωγής νοήματος, που μελετούν τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνεται το νόημα στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές, ποικιλόμορφες και τεχνολογικά ανεπτυγμένες κοινωνίες, (3) αναδεικνύεται η διαχρονική φύση της πολυτροπικότητας του κόσμου, (4) διερευνώνται τρόποι πρόσληψης και παραγωγής ποικίλων πολυτροπικών

κειμένων, (5) παρουσιάζονται διδακτικές προτάσεις –στο πλαίσιο των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας– που προσβλέπουν στο ν' αναπτύξουν οι μαθητές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης πολυγραμματιστικές ικανότητες, με ιδιαίτερη αναφορά στην καλλιέργεια του οπτικού γραμματισμού των μαθητών, (6) συζητούνται οι συνεπαγωγές τέτοιων προτάσεων για τη διδασκαλία και τη μάθηση.

Τέλος, στο όγδοο μέρος, με τίτλο *Η Πολυτροπικότητα στα Σχολικά Εγχειρίδια*, υπάρχουν έξι εργασίες. Συγκεκριμένα, μελετώνται εγχειρίδια για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας κυρίως, αλλά και της Ιστορίας και της Μελέτης Περιβάλλοντος. Στο μέρος αυτό (1) εξετάζονται θέματα που προκύπτουν κατά τη διαδικασία της αναπλαισίωσης της πολυτροπικότητας στα σχολικά εγχειρίδια, (2) διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους αξιοποιείται η πολυτροπικότητα στα εγχειρίδια και (3) εξετάζεται ο βαθμός στον οποίο γίνεται η πολυτροπικότητα αντικείμενο διδασκαλίας στα εγχειρίδια.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Μάριου Α. Πουρκού *Βίωμα, Μεταφορά και Πολυτροπικότητα: Μια Εισαγωγή στις Βασικές Έννοιες, Προβληματισμούς και Προσεγγίσεις*. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί μια εισαγωγή στα επιστημονικά ζητήματα του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας, και στις εφαρμογές τους στην επικοινωνία, την εκπαίδευση, τη μάθηση και τη γνώση. Στην αρχή, γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με τους παράγοντες που συνέβαλαν στην ανάπτυξη του επιστημονικού ενδιαφέροντος για την πολυτροπικότητα και τις εφαρμογές της, εστιάζοντας την προσοχή στο ερευνητικό πεδίο της οπτικής επικοινωνίας και κουλτούρας και στους πολυγραμματισμούς. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στους όρους της πολυτροπικότητας και της μεταφοράς και παρουσιάζονται οι βασικές παραδοχές που λανθάνουν στο ερευνητικό πεδίο της πολυτροπικότητας. Περιγράφονται, επίσης, οι βασικές έννοιες του πολυτροπικού παραδείγματος: τρόπος, σημειωτικός πόρος, προσφερόμενη δυνατότητα, μεταλειτουργία και διασημειωτικές σχέσεις. Στη συνέχεια, περιγράφονται οι τρεις βασικές προσεγγίσεις που πιο έκδηλα συνδέονται με την πολυτροπικότητα, στο πλαίσιο των οποίων οι βασικές έννοιες της πολυτροπικής έρευνας κατανοούνται διαφορετικά: (α) η προσέγγιση της κοινωνικής σημειωτικής πολυτροπικής ανάλυσης, (β) η προσέγγιση της συστημικής λειτουργικής ανάλυσης (πολυτροπική ανάλυση λόγου) και (γ) η προσέγγιση της πολυτροπικής αλληλεπιδραστικής ανάλυσης. Στο τέλος, η προσοχή εστιάζεται στην έννοια του βιώματος όπου γίνεται μια διάκριση μεταξύ του πρωτογενούς και του δευτερογενούς βιώματος. Τίθενται προβληματισμοί σχετικά με τις δυνατότητες και τα όρια του δευτερογενούς βιώματος, για τους τρόπους της έμμεσης γνώσης, τις βασικές διαφορές μεταξύ της αναπαράστασης (μονοτροπικής ή πολυτροπικής, κυριολεκτικής ή μεταφορικής) και του πρωτογενούς βιώματος και τον ρόλο που αυτά διαδραματίζουν στις διαδικασίες αγωγής/εκπαίδευσης, μάθησης και ανάπτυξης των παιδιών. Στο κεφάλαιο τίθενται, επίσης, βασικά ερωτήματα και προβληματισμοί σχετικά με την πολυτροπικότητα και τη μεταφορά και γίνεται συζήτηση σχετικά με τις δυνατότητες επιστημολογικής εμβάθυνσης και θεωρητικής σύνθεσης μέσα από το πρίσμα και την αλληλοδιαπλοκή βασικών θεωρητικών παραδειγμάτων που μας προσφέρουν σήμερα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Σωφρόνη Χατζησαββίδη *Η Πολυτροπικότητα στη Σύγχρονη Εγγράμματη Κοινωνία ως Προϊόν Μεταφοράς του Βιώματος: Προς μια Νέα Μορφή Λόγου*. Στο κεφάλαιο αυτό ο Χατζησαββίδης

επιχειρεί να δείξει πώς η πολυτροπικότητα, όπως εμφανίζεται και λειτουργεί στις σύγχρονες δυτικού τύπου κοινωνίες, αποτελεί μεταφορά βιωμάτων της σύγχρονης καθημερινής ζωής, η οποία κυριαρχείται από τον «πολυτροπικό λόγο». Στην αρχή της εργασίας αναφέρεται στις έννοιες της πολυτροπικότητας, της μεταφοράς και του βιώματος εξετάζοντας τον ρόλο που διαδραματίζει η γλώσσα σ' αυτές. Αποδεχόμενος μια μετριοπαθή ερμηνεία της υπόθεσης Sapir-Whorf, υποστηρίζει ότι ο ρόλος της γλώσσας στην αναπαράσταση του βιώματος είναι καθοριστικός και πολύ σημαντικός, γεγονός που διαπιστώνεται μεταξύ άλλων από τις έρευνες που έχουν γίνει σχετικά με τους χρωματικούς όρους σε διάφορες γλώσσες και πολιτισμούς. Βασισμένος στα συμπεράσματα τριών δικών του ερευνών, που διεξήχθησαν στο παρελθόν σχετικά με την πολυτροπικότητα και την πρόσληψή της από τα νήπια και ενήλικους εκπαιδευόμενους μέσα στο σχολικό περιβάλλον, αλλά και εκτός σχολικού περιβάλλοντος, υποστηρίζει ότι η πολυτροπικότητα στις σύγχρονες εγγράμματες κοινωνίες ως έννοια και ως πρακτική αποτελεί μεταφορά (ή αναπαράσταση) του αντιληπτικού βιώματος που διαμορφώνεται μέσω της γλώσσας, μια μορφή πολιτισμικής έκφρασης και προϊόντος που διαμορφώνει τον «πολυτροπικό» λεγόμενο λόγο. Ο λόγος αυτός σήμερα, σε αντίθεση με την κυριαρχία του μονοτροπικού λόγου σε παλαιότερες εποχές, είναι κυρίαρχος στα έντυπα ευρείας χρήσης (εφημερίδες, έντυπες και τηλεοπτικές διαφημίσεις, πινακίδες ειδικής κυκλοφορίας, πινακίδες καταστημάτων κ.ά.), αλλά και στον καθημερινό προφορικό λόγο. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στην αυξανόμενη σήμερα κυριαρχία της εικόνας και του ήχου, που είναι αποτέλεσμα της ολοένα αυξανόμενης δυνατότητας των νέων τεχνολογικών μέσων (H/Y, τηλεόραση, ηχητικά συστήματα κ.ά.) να παράγουν σημειωτικούς τρόπους έκφρασης εκτός του λεκτικού. Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του πολυτροπικού αυτού λόγου είναι: συνθηματικός, υπαινικτικός, ποικιλόμορφος, συνδυαστικός, συμμετοχικός και κοινωνιοκεντρικός. Η πολιτισμική αυτή τάση πολυτροπικής έκφρασης και επικοινωνίας έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων εργασιακών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων διαμορφώνοντας συγχρόνως νέους γραμματισμούς (πληροφορικός γραμματισμός, οπτικός γραμματισμός, τεχνολογικός γραμματισμός κ.ά.), που με τη σειρά τους διαμορφώνουν αντίστοιχα τα βιώματα, την υποκειμενικότητα, τη σκέψη και γενικότερα τη συνείδηση των υποκειμένων.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Αλέξη Μπράιλα *Δυνητικά Βιώματα στις Δυνητικές Κοινότητες: Βιώματα στο Facebook vs. Βιώματα στον Φυσικό Κόσμο*. Στην εργασία αυτή ο Μπράιλας εξετάζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δυνητικών βιωμάτων, που πηγάζουν από τις δυνητικές λεγόμενες κοινότητες (virtual communities) και τα περιβάλλοντα κοινωνικής δικτύωσης (social networking), όπως είναι το myspace, το facebook και το youtube, και τις διαφορές τους από τα βιώματα του φυσικού κόσμου, που λαμβάνουν χώρα στις πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπιδράσεις (επικοινωνία) χωρίς τη διαμεσολάβηση του υπολογιστή. Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα των δυνητικών κοινοτήτων είναι η αυξημένη τεχνολογική διαμεσολάβηση ανάμεσα στον άνθρωπο και στο κοινωνικό του περιβάλλον, εντείνοντας στον ύψιστο βαθμό το φαινόμενο που ο Kenneth Gergen ονόμασε *απούσα παρουσία* (absent presence) (είναι η εμπειρία της παρουσίας ενός ατόμου στο νοητικό πεδίο του υποκειμένου χωρίς να υπάρχει φυσική παρουσία). Τα νέα περιβάλλοντα κοινωνικής δικτύωσης αποτελούν μέσα κοινωνικής αλληλεπίδρασης των ανθρώπων χωρίς την ανάγκη της συνεχούς φυσικής παρουσίας και προσωπικής επαφής. Η εισαγωγή των σύγχρονων επικοινωνιακών τεχνολογιών στην καθημερινότητα του ατόμου μεταβάλλει τις διεργασίες

κοινωνικοποίησης μέσα στην τοπική κοινότητα η οποία τώρα προεκτείνεται σε μια ευρύτερη δυνητική κοινότητα, σ' ένα, όπως αναφέρει ο McLuhan, παγκόσμιο ηλεκτρονικό χωριό.

Στα δικτυακά αυτά περιβάλλοντα κοινωνικής δικτύωσης η τεχνολογική διαμεσολάβηση, υποστηρίζει ο συγγραφέας, οδηγεί σε μια ολοκληρωτικά νέα και ποιοτικά διαφορετική εμπειρία κοινωνικής ζωής, σ' ένα καινούργιο σύνολο δυνατών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Στα δυνητικά αυτά περιβάλλοντα γίνεται μια προσπάθεια προσομοίωσης του βιώματος του φυσικού κόσμου και της διαδικασίας κατασκευής της ατομικής ταυτότητας. Η δυνητική κοινότητα του facebook, για παράδειγμα, παραμένει πάντα στενά αλληλένδετη με τη φυσική πραγματικότητα, αφού συχνά στηρίζεται σε υπάρχουσες γνωριμίες του φυσικού κόσμου και βιώνεται από το ανθρώπινο υλικό σώμα. Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές ποιοτικές διαφορές ανάμεσα στο φυσικό και στο δυνητικό βίωμα (virtual lived experience). Με βάση τη μελέτη των επιπτώσεων του δυνητικού βιώματος στην ανθρώπινη Ψυχολογία και στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, ο συγγραφέας προτείνει ένα θεωρητικό πλαίσιο για την έννοια της *Δευτερογενούς Κοινωνικότητας*, που αναπτύσσεται στις σύγχρονες κοινωνίες της πληροφορίας και των κοινωνικών εφαρμογών του διαδικτύου. Η σύγχρονη κοινωνία, σύμφωνα με τον συγγραφέα, χαρακτηρίζεται ως *υβριδική κοινωνία* και η ανθρώπινη κοινωνική εμπειρία βιώνεται σε δύο παράλληλα και συνεχώς διαπλεκόμενα επίπεδα, το φυσικό και το δυνητικό/εικονικό, που μαζί διαμορφώνουν για τον σύγχρονο άνθρωπο μια ενιαία και μοναδική βιωματική πραγματικότητα. Όπως γράφει ο Μπράιλας:

Το δυνητικό βίωμα δεν μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από το υλικό σώμα που ζει και αναπτύσσεται σ' ένα φυσικό, υλικό περιβάλλον. Οι έφηβοι και οι νέοι ενήλικες χρησιμοποιούν τα νέα αυτά εργαλεία επικοινωνίας των ιστοτόπων κοινωνικής δικτύωσης για να ικανοποιήσουν σημαντικά θέματα της φυσικής τους καθημερινότητας. Συχνά, το online κοινωνικό δίκτυο αλληλο-επικαλύπτεται με το offline κοινωνικό δίκτυο. Τα άτομα χρησιμοποιούν συχνά τις δυνητικές κοινότητες για ν' αντλήσουν κοινωνική υποστήριξη σε υπαρκτά τους προβλήματα του φυσικού κόσμου, όπως είναι η κατάθλιψη (Morgan & Cotten, 2003). Το βίωμα του ανθρώπου της σύγχρονης υβριδικής κοινωνίας είναι ενιαίο, αποτελούμενο από μια φυσική και μια δυνητική συνιστώσα. Ωστόσο, το βίωμα της υβριδικής κοινωνίας είναι ποιοτικά διαφορετικό από κάθε προηγούμενο βίωμα στην ανθρώπινη ιστορία με σημαντικές επιπτώσεις στον ανθρώπινο ψυχισμό (βλ. κεφ. 3: 130-131).

Στο τέλος, ο Μπράιλας αναφέρεται στην ιδιαίτερη δυναμική και χρησιμότητα που έχουν οι τεχνολογίες κοινωνικής δικτύωσης και τα περιβάλλοντα μικτής ή υβριδικής μάθησης (όπου υπάρχει μια προγραμματισμένη διαπλοκή του φυσικού με το δυνητικό) για τις διαδικασίες διδασκαλίας και μάθησης στο πλαίσιο του σχολείου, λειτουργώντας συγχρόνως ως ένα σύγχρονο ισχυρό μέσο ή φορέας επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας του ατόμου και των κοινωνικο-ηθικών του σχέσεων με τον κόσμο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Μάριου Πουρκού *Ο Ρόλος της Μεταφοράς στη Γνώση και τη Μάθηση: Προς μια Βιωματική, Ευρετική και Διαλογική-Επικοινωνιακή Ψυχοπαιδαγωγική*. Στο κεφάλαιο αυτό, ο συγγραφέας κάνει μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση των βασικών θέσεων που υποστηρίχθηκαν σχετικά με τη φύση και τον ρόλο της μεταφοράς στις γνωστικές και μαθησιακές διαδικασίες. Η προσοχή του εστιάζεται στην παρουσίαση των σύγχρονων

δεδομένων και διαπιστώσεων της γνωστικής Γλωσσολογίας στη βάση των οποίων εξετάζει το ζήτημα της μεταφοράς ως πηγής γνώσης και τα βασικά είδη μεταφορών που έχουν διακριθεί (τη συγκροτητική, την αναλογική και τη γενεσιουργό μεταφορά). Παρουσιάζει το πώς η πλειονότητα των ερευνητών σήμερα κατανοεί τη μεταφορά όχι ως μια ιδιαίτερη χρήση της γλώσσας, ως ένα σχήμα λόγου, ένα διακοσμητικό, ρητορικό γλωσσικό στοιχείο, αλλά ως κάτι πολύ θεμελιώδες για την ανθρώπινη αντίληψη και γνώση. Βασική θέση των γνωστικών γλωσσολόγων είναι ότι η μεταφορά είναι μέσα στο μεδούλι της καθημερινής μας ζωής, όχι μόνο στη γλώσσα αλλά και στη σκέψη και τη δράση μας – ότι το καθημερινό μας εννοιολογικό σύστημα, με βάση το οποίο σκεφτόμαστε και δρούμε, είναι από τη βάση του μεταφορικό. Υποστηρίζουν ότι το εννοιολογικό μας σύστημα δεν είναι απλά θέμα της λογικής μας σκέψης και ότι είναι εκ βαθέων μεταφορικό, διαδραματίζοντας θεμελιώδη ρόλο στον ορισμό των καθημερινών μας πραγματικοτήτων: το τι και πώς αντιλαμβανόμαστε, τον τρόπο που σκεφτόμαστε, το τι βιώνουμε, το πώς σχετιζόμαστε με τον κόσμο, το πώς επικρινόμαστε και αλληλεπιδρούμε με τους άλλους ανθρώπους και, γενικότερα, σε ό,τι κάνουμε καθημερινά στη ζωή μας εμπλέκεται αναπόφευκτα η μεταφορική διαδικασία, κάτι για το οποίο κανονικά δεν έχουμε επίγνωση. Κατά συνέπεια, η μεταφορά έχει σημαντικές γνωσιολογικές λειτουργίες τόσο σε σχέση με το επιστημολογικό υπόβαθρο μιας θεωρίας όσο και με τις ιδέες και πρακτικές που ένας επιστήμονας υιοθετεί. Βασικός στόχος του συγγραφέα είναι να παρουσιάσεις τις βασικές πληροφορίες και προβληματισμό σχετικά με τον ρόλο της μεταφοράς και της μεταφορικής σκέψης στις διαδικασίες απόκτησης καινούργιων επιστημονικών γνώσεων και στις διαδικασίες μάθησης και κατανόησης. Υποστηρίζει ότι οι έρευνες σ' αυτό το πεδίο μπορούν ν' αποβούν πολύ χρήσιμες τόσο από θεωρητικής όσο και από πρακτικής σκοπιάς σε σχέση με τις εκπαιδευτικές και ψυχοπαιδαγωγικές διαδικασίες. Από τα δεδομένα των ερευνών που παρουσιάζει διαπιστώνεται ότι η μεταφορά διαδραματίζει θεμελιώδη ρόλο στη διαδικασία της διδασκαλίας και μάθησης, τόσο ως αναλυτικό εργαλείο όσο και ως μέσο για τη μετάδοση του νοήματος (καθώς η κατάλληλη χρήση της μεταφοράς βοηθάει ώστε οι νέες και πολύπλοκες ιδέες ή έννοιες να παρουσιαστούν ή εκφραστούν με πιο οικείες μορφές). Στη βάση αυτών των δεδομένων ο συγγραφέας προτείνει μια εναλλακτική προσέγγιση στην εκπαίδευση που ονομάζει Βιωματική, Ευρετική και Διαλογική-Επικοινωνιακή Ψυχοπαιδαγωγική.

Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Δέσποινας Σταματοπούλου *Οπτική Καλλιέργεια και Μεταφορά: Ο Ρόλος των Πρωταρχικών Μη-εννοιολογικών Μεταφορών στην Ανάπτυξη της Μεταφορικής Κατανόησης*. Στην εργασία αυτή η Σταματοπούλου εξετάζει τον ρόλο της ανθρώπινης ενσώματης εμπειρίας στη χρήση και κατανόηση της μη-λεκτικής οπτικής μεταφοράς και μάλιστα αυτής που εστιάζει στο οπτικό νόημα και τη σύνδεσή του με συναισθηματικές εκφράσεις. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή άποψη που θεωρεί ότι η μεταφορά υπερβαίνει την ανθρώπινη εμπειρία αντανakλώντας αφηρημένες έννοιες (π.χ. εννοιολογικά μοντέλα μεταφορικής σκέψης) και μεταφυσικές αλήθειες, αναπτύσσει ένα θεωρητικό συλλογισμό που επικεντρώνεται στη συγκρότηση των πρωταρχικών διαδικασιών «μεταφορικοποίησης» της σκέψης και της απόδοσης νοήματος στις οπτικές μορφές. Υποδεικνύει ότι η οπτική μεταφορά είναι στη βάση της θεμελιωμένης στην ενσώματη εμπειρία και όχι κατ' ανάγκη υποκείμενη στο κριτήριο της επιφανειακής αντιληπτικής ομοιότητας (δεν βασίζεται, δηλαδή, αποκλειστικά στις στατικές οπτικές ιδιότητες των μορφών-αντικειμένων). Υποστηρίζει ότι η οπτική μεταφορά

είναι θεμελιωμένη σε βιωματικά κιναισθητικά οργανωμένα σχήματα, τα οποία λειτουργούν πρωτογενώς, έχοντας *αμφίδρομη συσχετιστική δομή*. Κατά συνέπεια, η ανάπτυξη της οπτικής μεταφοράς είναι ουσιαστικά θεμελιωμένη στην ενσώματη εμπειρία και όχι κατ' ανάγκη υποκειμένη στο κριτήριο της επιφανειακής αντιληπτικής ομοιότητας – δεν βασίζεται, δηλαδή, αποκλειστικά στο σχήμα ή στις στατικές οπτικές ιδιότητες των μορφών-αντικειμένων αλλά στην υφή και στη χωρο-χρονική ρυθμικότητα και οργάνωση της αντιληπτικής εμπειρίας της σχέσης του υποκειμένου με το αντικείμενο. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι η ικανότητα κατηγοριοποίησης και κατανόησης μέσα από το οπτικό σύστημα ενέχει τη δημιουργία και κατανόηση της εικόνας μέσα από διαδικασίες μεταφορικοποίησης της οπτικής σύνθεσης όπως αυτή συγκροτείται ως χωρο-χρονικό αντιληπτικό γεγονός-εμπειρία, η οποία φέρει: (α) τα δυναμικά χαρακτηριστικά του αντιληπτικού συμβάντος (που βασίζεται στη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου και όχι μόνο στα χαρακτηριστικά του αντικειμένου), (β) ένα συγκινησιακό τόνο και (γ) μια «ως εάν» παράμετρο σημασιодότσης, που ενέχεται στην αξιολογική διάσταση της αντιληπτικής εμπειρίας. Η δυνατότητα αυτή φαίνεται να ενέχεται στην ίδια τη συγκρότηση και λειτουργία της αντιληπτικής εμπειρίας, της οποίας βασική (πρωταρχική) διάσταση είναι η αμεσότητα σύνδεσης των βιωματικών-κιναισθητικών ποιητών του αντιληπτικού γεγονότος με συναισθηματικές διαστάσεις-ποιότητες, μέσω κιναισθητικής προσομοίωσης, η οποία οργανώνεται με κέντρο το σώμα μας. Υπ' αυτό το πρίσμα, ο μηχανισμός αυτός μπορεί ν' αποτελέσει και τη βάση ανάπτυξης της μεταφορικής λειτουργίας και της εννοιολογικής μεταφοράς. Από τα ερευνητικά αποτελέσματα που παρουσιάζει συμπεραίνει ότι ακόμα και τα μικρά παιδιά μπορούν να δημιουργούν αναλογικές σχέσεις πέρα από το κριτήριο της αντιληπτικής ομοιότητας, συσχετίζοντας βάσει κάποιας βαθύτερης σχέσης συνεκδοχής, όπως, για παράδειγμα, όταν αναγνωρίζουν συστηματικά τη σχέση μεταξύ ενός χρώματος ή μιας δυναμικής γραμμικής μη-αναπαραστατικής σύνθεσης με μια συναισθηματική έκφραση προσώπου, παραβιάζοντας τις συμβατικές κατηγορίες. Σχετικά με τις συσχετίσεις χρωμάτων και συναισθηματικών εκφράσεων, τα αποτελέσματα υποδεικνύουν την αναπτυξιακά οργανωμένη πολιτισμική βάση των συσχετίσεων. Επισημαίνεται, επίσης, ότι η μελέτη της μη-λεκτικής, π.χ., εικονικής μεταφοράς, παρέχει πιθανόν ένα εργαλείο ανάλυσης και παραγωγής της εικονικής αναπαράστασης, η οποία θα μπορούσε να μας οδηγήσει στην κατανόηση του πώς οι άνθρωποι ερμηνεύουν και παράγουν εικόνες, υποδεικνύοντας ταυτόχρονα εκδοχές του πώς ουσιαστικά κατακτάται η δυνατότητα του «*οπτικού σκέπτεσθαι*».

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Βασιλή Αλεξίου και της Παναγιώτας Καραγιάννη *Τα Όρια της Μεταφοράς και οι Μεταφορές των Ορίων*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς εξετάζουν τη φύση της μεταφοράς, τους όρους παραγωγής της γνώσης γι' αυτήν, τον ταραχοποιό της ρόλο, καθώς και το είδος, το εύρος, τους όρους και τα όρια της εν γένει μεταφορικής δημιουργίας. Εξετάζοντας τον δυναμικό τρόπο ύπαρξης της μεταφοράς και της γλώσσας και αναζητώντας το ποσοστό ελευθερίας και ανάγκης που ενυπάρχει σ' αυτές, τις προσεγγίζουν ως σημαίνουσες κοινωνικές πρακτικές που λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένα κοινωνικο-ιστορικά και πολιτισμικά πλαίσια. Απώτερός τους στόχος είναι η αναζήτηση μιας βαθύτερης διαλεκτικής που διέπει τις διαδικασίες μεταφορικής δημιουργίας. Βλέποντας κριτικά τις προσεγγίσεις του αφηρημένου αντικειμενισμού και ατομιστικού υποκειμενισμού για τη γλώσσα και, κατά συνέπεια, και για τη μεταφορά, υποστηρίζουν ότι για να έχουμε μια έγκυρη και πληρέστερη μελέτη και

κατανόηση της μεταφοράς χρειάζεται οπωσδήποτε να είναι αυτή πλαισιοθετημένη κοινωνικο-ιστορικά και πολιτισμικά, λαμβάνοντας υπ' όψη τόσο την ιστορία της γλώσσας όσο και τη γλώσσα της ιστορίας, καθώς και τη σχέση τους με τα υπόλοιπα επιμέρους συστήματα της κοινωνικής ζωής. Όπως γράφουν, η δύναμη της γλώσσας και της μεταφοράς «δεν προκύπτει μονοσήμαντα από τη δύναμη των σημαινόντων, αλλά συνδέεται με, και απορρέει από, ένα ευρύτερο σύμπαν λόγου και τις ποικίλες δυνάμεις, εξουσίες, συμφέροντα/ενδιαφέροντα που δρουν σ' αυτό, όπου, στην πραγματικότητα, η διαφορά, το καινούργιο, εμφανίζονται ως συνέπεια μικρών ή μεγάλων αλλαγών στους ίδιους τους όρους παραγωγής, κυκλοφορίας και πρόσληψης της σημασίας. Ιδωμένη, βέβαια, από ένα στατικό και τυπικό σημείο θεώρησης, αυτή η δύναμη και αυτή η δυναμική φαίνονται εν δυνάμει σαν να μη γνωρίζουν όρια. Στον πραγματικό, όμως, κόσμο της γλώσσας (είτε «ποιητικής» είτε «συμβατικής») τα όρια αυτά υπάρχουν και δεν είναι άλλα από τα όρια του ιστορικού και πραγματικού κόσμου, όπως αυτός αναπαρίσταται, αναπαράγεται, εκτίθεται, αμφισβητείται, επιδοξάζεται και (ως συνέπεια της δράσης των παραπάνω και άλλων ρημάτων που εκφράζουν ακριβώς πράξη) *μετασχηματίζεται* από την ίδια τη γλώσσα» (βλ. κεφ. 6: 177).

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Μανόλη Δαφέρμου *Μεταφορές στην Ιστορία της Ψυχολογίας: Επιστημολογικές και Μεθοδολογικές Διαστάσεις*. Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας παρουσιάζει ορισμένα από τα σχετικά ευρήματα και διαπιστώσεις αναφορικά με την ποικιλία μεταφορών στην Ψυχολογία και τη συμβολή τους στην ιστορική της ανάπτυξη. Βασισμένος στα σύγχρονα δεδομένα της Γνωστικής Γλωσσολογίας, που παρουσιάστηκαν στο κεφάλαιο 4 από τον Μάριο Πουρκό, υποστηρίζει ότι η μεταφορά δεν είναι απλώς και μόνο ένα είδος λόγου που έχει ρητορικές λειτουργίες και που κατέχει κομβικό ρόλο μόνο στην Ποίηση και στη Λογοτεχνία, αλλά διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και στη γνωσιακή δημιουργική διαδικασία, συμπεριλαμβανομένης και της επιστημονικής δραστηριότητας των ψυχολόγων. Μέσω των μεταφορών οι ψυχολόγοι μπορούν να θεωρητικοποιούν σύνθετα ψυχολογικά φαινόμενα και δεδομένα και να τα προσλαμβάνουν και κατανοούν με νέους τρόπους. Ο συγγραφέας, στις αναλύσεις και στοχασμούς του, εστιάζει την προσοχή του στις θέσεις του S. Kvale σχετικά με τις τρεις βασικές μεταφορές που σημάδεψαν τη διαμόρφωση της Ψυχολογίας και αφορούν την εκκλήσια, τη μηχανή (ρολόγια, υδραυλικά συστήματα, υπολογιστές κ.ά.) και την αγορά. Παρουσιάζει το πώς οι μεταφορές αυτές άσκησαν σημαντική επίδραση στη διαμόρφωση του εννοιολογικού εξοπλισμού σημαντικών ρευμάτων της σύγχρονης Ψυχολογίας. Από την ανάλυση αναδεικνύεται ο κοινωνικά διαμεσολαβημένος χαρακτήρας της ψυχολογικής γνώσης και η επιρροή των κοινωνικών σχέσεων και πρακτικών στη διαμόρφωση της εσωτερικής της συγκρότησης.

Στο όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζεται στην αγγλική γλώσσα η εργασία των Andrew C. Sparkes και Brett Smith *Η Μεταφορά και οι Συνδέσεις της με την Αφηγηματική Αναδόμηση του Σωματικού Εαυτού μετά από Γεγονότα Αποδιοργάνωσης και Αλλαγής στη Ζωή*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς εξετάζουν τις μεταφορές που αναδύονται από τις αφηγήσεις (ιστορίες ζωής) μιας μικρής ομάδας αντρών επαγγελματιών του ράγκμπι που έμειναν ανάπηροι λόγω τραυματισμού στη σπονδυλική τους στήλη. Στις αναλύσεις των ιστοριών ζωής των υποκειμένων της έρευνάς τους διακρίνουν τρεις βασικές διαφορετικές μεταξύ τους αφηγηματικές μεταφορές, που είναι αυτές της αποκατάστασης (restitution), της αναζήτησης (quest), και του χάους. Περιγράφουν πώς οι αφηγηματικές αυτές μεταφορές

επηρεάζουν τις σχέσεις τους με τον εαυτό και το σώμα τους, καθώς και τις αλληλεπιδράσεις με τους άλλους. Διαπιστώνουν ότι οι μεταφορές διαδραματίζουν θεμελιώδη ρόλο στις διαδικασίες κατασκευής και ανακατασκευής της ταυτότητας και του εαυτού, επιτελώντας αλληλεπιδραστικά σημαντικό προσωπικό και κοινωνικό αφηγηματικό έργο. Είναι κρίσιμες στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι παγιώνουν και επεκτείνουν τις ιδέες για τον εαυτό τους, τις σχέσεις τους και τη γνώση τους για τον κόσμο. Υποστηρίζουν ότι οι μεταφορές έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνική και ψυχολογική ζωή των ανθρώπων, επηρεάζοντας τη μορφή των ιστοριών που αφηγούνται καθώς και τις διαδικασίες ανακατασκευής της ταυτότητας και του εαυτού ιδιαίτερα όταν αυτοί υποστούν σημαντικές αλλαγές, όπως μια αναπηρία λόγω τραυματισμού. Οι μεταφορές σ' αυτές τις περιπτώσεις λειτουργούν τόσο ως πόρος (resource) στη διαδικασία ανακατασκευής του εαυτού όσο και ως πολιτισμικός πόρος που δίνει μορφή στις ιστορίες ζωής. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν, επίσης, ότι οι επιμέρους μεταφορές που χρησιμοποιούνται δεν λειτουργούν ανεξάρτητα από τις ευρύτερες αφηγηματικές δομές. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας τους περιγράφουν πώς ιδιαίτερες μεταφορές συνδέονται και κατασκευάζουν εναλλακτικές έννοιες του χρόνου, της ελπίδας και του λόγου στις ιστορίες ζωής των αντρών και δείχνουν πως ο τραυματισμός τους στη σπονδυλική στήλη διαμορφώνει με εντελώς διαφορετικό τρόπο τις καθημερινές τους εμπειρίες. Υποστηρίζουν, επίσης, ότι τα συμβάντα αυτά που διαταράσσουν την ομαλή ροή της ζωής δημιουργούν ένα πυρήνας (matrix) νοήματος στη βάση του οποίου μπορεί κανείς να κατανοήσει καλύτερα την ενσώματη φύση της αφηγηματικής και βιωματικής μάθησης. Αναφέρονται, επίσης, στις ευρύτερες παιδαγωγικές συνεπαγωγές αυτού του νοηματικού πυρήνα σε συνάρτηση με: (α) τις διαφορές μεταξύ της σκέψης για τις ιστορίες (thinking about stories) και της σκέψης με τις ιστορίες (thinking with stories) ως ένας τρόπος κατανόησης της ζωής των άλλων, (β) τις δυνατότητες και τους περιορισμούς που είναι σύμφυτοι στις ειδικές αφηγηματικές μορφές οι οποίες είναι διαθέσιμες στο πλαίσιο συγκεκριμένων πολιτισμικών ρεπερτορίων, (γ) τη διαδικασία μετασχηματισμού των σχέσεων σώματος-εαυτού μέσω μιας διεύρυνσης των αφηγηματικών πόρων (resources), και (δ) τον ρόλο του δασκάλου και του επαγγελματία υγείας σ' αυτή τη δυναμική διαδικασία μέσα στον χρόνο.

Στο ένατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Γρηγόρη Αμπατζόγλου και της Ελένης Μότσιου **Μεταφορά και Μαθησιακές Δυσκολίες**. Στο κεφάλαιο αυτό, οι συγγραφείς αναφέρονται στη δυνατότητα σύνδεσης των μαθησιακών δυσκολιών με το χώρο που ο Winnicott ονομάζει ως ενδιάμεσο ή μεταβατικό χώρο. Πρόκειται για το χώρο ο οποίος δεν είναι ούτε εσωτερικός ούτε εξωτερικός, ούτε υποκειμενικός ούτε αντικειμενικός σε σχέση με την πραγματικότητα. Είναι μια «ουδέτερη ζώνη» η οποία λειτουργεί ως μήτρα των συναισθημάτων, της χαράς και της εμπιστοσύνης και όπου βασιλεύουν τα μεταβατικά αντικείμενα και φαινόμενα και η ανακάλυψη του «εγώ». Στη φάση αυτή εμφανίζεται μια έξαρση των δημιουργικών δραστηριοτήτων και του συμβολικού παιχνιδιού όπου η γλώσσα και οι μεταφορικές της διαστάσεις συναντούνται, εξασκούνται και αναπτύσσονται σε συνάρτηση με τις ανώτερες ψυχικές λειτουργίες του παιδιού και κυρίως με τη σκέψη του. Οι συγγραφείς, με βάση τα κλινικά και επιστημονικά δεδομένα που έχουν στη διάθεσή τους υποστηρίζουν ότι η μεταβατική-μεταφορική αυτή περίοδος αποτελεί κομβικό σημείο στην αναπτυξιακή πορεία ενός παιδιού. Θεωρούν ότι το εν λόγω «σταυροδρόμιο» διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ομαλή ψυχο-κοινωνική ανάπτυξη τόσο των «φυσιολογικών» παιδιών όσο και αυτών με μαθησιακές και άλλες δυσκολίες.

Ειδικότερα, εξετάζουν τη πιθανότητα της σύνδεσης των μαθησιακών διαταραχών με τη δυσκολία ανάπτυξης μεταφορικής γλώσσας, σκέψης και πράξης. Τις ενδιαφέρουσες αυτές υποθέσεις, τις όποιες δυστυχώς δεν τις τεκμηριώνουν επαρκώς στη βάση ερευνητικών δεδομένων, τις συνδέουν άμεσα και με το ρόλο που διαδραματίζει το ίδιο το ψυχοπαιδαγωγικό περιβάλλον του παιδιού (οικογένεια, σχολείο) και γενικότερα οι διαδικασίες ανατροφής και διαπαιδαγώγησής του.

Στο δέκατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Λίζα Παϊζη και της Μαριάννας Κονδύλη *Η Ονοματοποίηση σε Μαθητικά Γραπτά: Γραμματική Μεταφορά και Σημασιολογική Ποικιλότητα*. Στο κεφάλαιο αυτό οι συγγραφείς παρουσιάζουν και ερμηνεύουν ποσοτικά και ποιοτικά τα ερευνητικά τους ευρήματα γύρω από τον γραπτό λόγο (εκθέσεις) ενός δείγματος κοινωνικά διαφοροποιημένων μαθητών και μαθητριών της Α΄ και Γ΄ Λυκείου από έντεκα σχολεία αστικών, ημιαστικών και αγροτικών περιοχών της Κρήτης. Βασικός τους στόχος είναι να διερευνήσουν την κοινωνιογλωσσική διαφοροποίηση των μαθητών (τις δυνατότητές τους ν' αξιοποιούν τους διαθέσιμους γλωσσικούς πόρους και τις στρατηγικές λόγου, τους διαφορετικούς τρόπους νοηματοδότησης της ανθρώπινης εμπειρίας, που σηματοδοτείται από τη χρήση της γραμματικής μεταφοράς και κυρίως των ονοματοποιήσεων) υπό το πρίσμα των διαφορετικών κοινωνιοσημειωτικών στρατηγικών που αναπτύσσουν στα κοινωνικά διαφοροποιημένα περιβάλλοντα πρωτογενούς κοινωνικοποίησης από τα οποία προέρχονται. Το γλωσσικό κόρπους της έρευνας (181.095 λέξεις) προέρχεται από γραπτές εργασίες-εκθέσεις που έγραψαν 456 μαθητές και μαθήτριες των παραπάνω σχολείων στο πλαίσιο του γλωσσικού μαθήματος. Τα εργαλεία ανάλυσης του γλωσσικού κόρπους στηρίζονται στην προοπτική της *σημασιολογικής ποικιλότητας* (semantic variation), όπως αναπτύχθηκε στους κόλπους της συστημικής λειτουργικής Γλωσσολογίας (ΣΛΓ). Βασική υπόθεση της εμπειρικής έρευνας είναι ότι, ακόμα και σε υψηλά σχολικά επίπεδα (Λύκειο), ορισμένες λεξικογραμματικές επιλογές –και κατά συνέπεια, ο προσανατολισμός στο νόημα– που κάνουν ομάδες μαθητών με διαφορετική κοινωνική θέση σχετίζονται με τις διαφορές που συνδέονται με την πρωτογενή κοινωνικοποίησή τους (Bernstein). Ειδικότερα, εξετάζεται η γραμματική μεταφορά της ονοματοποίησης, που συνιστά συστατικό στοιχείο του γραπτού τρόπου (written mode), ως κοινωνιογλωσσικού δείκτη συναρτημένου με την κοινωνική θέση των μαθητών και συζητούνται τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των ευρημάτων. Σύμφωνα με τα ευρήματα αυτά, η ονοματοποίηση λειτουργεί ως ισχυρός δείκτης κοινωνιογλωσσικής διαφοροποίησης ανάμεσα στους μαθητές και τις μαθήτριες των δύο κοινωνικών κατηγοριών, και στις δύο σχολικές τάξεις. Τόσο από την ποσοτική επεξεργασία και τη στατιστική ανάλυση, όσο και από την ποιοτική προσέγγιση του γλωσσικού υλικού φάνηκε ότι οι μαθητές των διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών δεν ανταποκρίνονται με τον ίδιο τρόπο στο σχολικό αίτημα για παραγωγή πυκνού ονοματικού λόγου. Τα ερευνητικά αποτελέσματα δείχνουν ότι η ικανότητα χειρισμού των δομών του γραπτού λόγου δεν αφορά ισότιμα τα παιδιά διαφορετικής κοινωνικής προέλευσης. Η απόκλιση στα ποσοστά χρήσης των ονοματοποιήσεων είναι τόσο ισχυρή, ώστε η ονοματοποίηση λειτουργεί ως δείκτης κοινωνιογλωσσικής διαφοροποίησης. Οι συγγραφείς, με τα ερευνητικά τους ευρήματα, υποστηρίζουν, επίσης, τη γενικότερη θέση ότι τα παιδιά διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών, όταν έρχονται στο σχολείο, κατέχουν ήδη ένα «στιλ μάθησης», το οποίο είναι αποτέλεσμα της «μαθητείας» τους στους τρόπους νοηματοδότησης και τις σημειωτικές πρακτικές που εξυπηρετούν τη

γλωσσική τους κοινότητα. Καθώς οι σημασιολογικές πρακτικές γλωσσικής αλληλεπίδρασης που αναπτύσσονται στα περιβάλλοντα των οικογενειών των «Επαγγελματιών Υψηλότερης Αυτονομίας» είναι συγγενέστερες προς αυτές που προϋποθέτει και αξιολογεί το σχολείο, τα παιδιά αυτά βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση σε σχέση με τα παιδιά των οικογενειών «χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων» (Επαγγελματιών Χαμηλότερης Αυτονομίας).

Στο εντέκατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Kazuyuki Takata *Γραμματική Ικανότητα των μη Φυσικών Ομιλητών σε Συνεντεύξεις Εργασιακής Απασχόλησης*. Στην εργασία αυτή η συγγραφέας διερευνά το πώς οι μη φυσικοί ομιλητές της αγγλικής γλώσσας (και συγκεκριμένα Ιάπωνες) αντιμετωπίζουν κρίσιμες διαλογικές καταστάσεις όπως αυτές σε μια συνέντευξη εργασιακής απασχόλησης. Βασικός της στόχος είναι να εξετάσει την επικοινωνιακή ικανότητα των ομιλητών αυτών στο λεξικο-γραμματικό επίπεδο του λόγου. Για τον σκοπό αυτό η έρευνα σχεδιάστηκε για να εξετάσει τις επικοινωνιακές (διαπραγματευτικές) γλωσσικές ικανότητες μη φυσικών ομιλητών (Ιαπώνων) που μετανάστευσαν στην Αυστραλία και που διέφεραν μεταξύ τους όσον αφορά τον χρόνο έκθεσής τους στην αγγλική γλώσσα (στη μία ομάδα ο χρόνος έκθεσής τους στα αγγλικά ήταν μικρότερος από τρία χρόνια σε χώρες που ομιλείται η γλώσσα αυτή και στην άλλη ομάδα ο χρόνος αυτός ήταν μεγαλύτερος από τρία χρόνια). Η επικοινωνιακή ικανότητα των ομιλητών αναλύθηκε στο μικρο-δομικό επίπεδο του λόγου και η γραμματική ικανότητα διερευνήθηκε μέσω του εύρους της διάθεσης και του τρόπου (range of mood and modality) στη βάση της Συστημικής Λειτουργικής Γλωσσολογίας. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ξεκάθαρα τα διαφορετικά επίπεδα επικοινωνιακής ικανότητας ανάμεσα στα υποκείμενα. Η ανάλυση δείχνει τόσο ποιοτικές όσο και ποσοτικές διαφορές όσον αφορά τη γραμματική ικανότητα με όρους της χρήσης της διάθεσης (mood) και του τρόπου (modality). Αποκαλύπτει, επίσης, διαφορετικά επίπεδα όσον αφορά την ικανότητά τους να λειτουργούν στο δικό τους πλαίσιο. Τα άτομα της ομάδας συνεντευτειαζόμενων που είχαν μεγαλύτερο χρόνο έκθεσης στην αγγλική γλώσσα παρουσίαζαν υψηλή γραμματική ικανότητα αναλαμβάνοντας περισσότερο ενεργητικούς ρόλους, ενώ τα άτομα της ομάδας που είχαν μικρότερο χρόνο έκθεσης εκδήλωναν παθητικούς περισσότερο ρόλους.

Στο δωδέκατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Μαρίτα Παπαρούση, της Τασούλας Τσιλιμένη και του Σπύρου Κιοσσέ *Γνωστική Ποιητική και Λογοτεχνία: Αξιοποιώντας την Εννοιολογική Μεταφορά στην Ερμηνευτική Προσέγγιση της Ποίησης (Κ. Δημουλά, «Μοντάζ»)*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς εξετάζουν τη λειτουργία της εννοιολογικής μεταφοράς στον ποιητικό λόγο, έχοντας ως βάση τη λεγόμενη *γνωστική ποιητική* ή *γνωστική θεωρία της λογοτεχνίας*, στο πλαίσιο της οποίας αξιοποιούν, μεταξύ άλλων, τη γνωστική θεωρία της μεταφοράς στην ερμηνεία των λογοτεχνικών κειμένων. Η γνωστική ποιητική, όπως έχει αναπτυχθεί με βάση τις πρόσφατες εξελίξεις στον τομέα της γνωστικής γλωσσολογίας και γενικότερα της γνωστικής επιστήμης, που εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο ανθρώπινος νους συλλαμβάνει, αναπαριστά και επεξεργάζεται έννοιες που αφορούν την εμπειρία, τονίζει ότι η εμπειρία ενός λογοτεχνικού έργου αποτελεί πρωταρχικά εμπειρία της γλώσσας του και, κατά συνέπεια, στηρίζεται στην κοινή, καθημερινή εμπειρία και στην «ενσώματη» αντίληψη που έχει ο άνθρωπος για το περιβάλλον του. Οι γλωσσικές επιλογές, που συνιστούν κάποιο λογοτεχνικό έργο, ενεργοποιούν στον αναγνώστη συγκεκριμένα εννοιολογικά σχήματα, που σχετίζονται άμεσα με το πολιτισμικό περιβάλλον και τις βασικές αντιληπτικές διεργασίες του ανθρώπινου νου. Μία από τις παραπάνω διεργασίες αφορά τη μεταφορική σκέψη, στον βασικό

μηχανισμό της οποίας στηρίζεται η ποιητική μεταφορά. Οι συγγραφείς, βασισμένοι στην παραδοχή ότι η ποιητική μεταφορά αποτελεί θεμελιώδη γνωστική λειτουργία, εξετάζουν τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο η λειτουργία αυτή πραγματώνεται στον ποιητικό λόγο, με τη γνωστή πύκνωση και λεκτική ιδιαιτερότητα που τον διακρίνει, έχοντας ως ενδεικτικό εμπειρικό παράδειγμα το ποίημα της Κικής Δημουλά «Μοντάζ». Στην αναλυτική ανάγνωση του ποιήματος αυτού, οι συγγραφείς αξιοποιούν ιδιαίτερα τη θεωρία της εννοιολογικής συγχώνευσης των Fauconnier και Turner, σύμφωνα με την οποία κατά τη μεταφορική σκέψη δεν διενεργείται απλώς η απεικόνιση στοιχείων από μια περιοχή-πηγή σε μια περιοχή-στόχο, αλλά από δύο ή περισσότερους νοητικούς χώρους προβάλλονται στοιχεία που δημιουργούν έναν νέο, ξεχωριστό νοητικό χώρο, ο οποίος επηρεάζει στη συνέχεια την ερμηνεία των προηγούμενων. Η συγκεκριμένη ανάγνωση του ποιήματος αναδεικνύει την εννοιολογική μεταφορά ως λογοτεχνικό μέσο το οποίο προβάλλει και ταυτόχρονα αμφισβητεί την αλήθεια κάποιων πλευρών της ίδιας της μεταφορικής λειτουργίας ως μηχανισμού κοσμοαντίληψης. Από την ανάλυση της λειτουργίας της μεταφοράς στην ποίηση, οι συγγραφείς επιχειρούν να καταδείξουν πως το πεδίο της γνωστικής ποιητικής μπορεί να προσφέρει νέους τρόπους προσέγγισης και ερμηνείας των λογοτεχνικών έργων.

Στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Παρασκευής Δεληκάρη *Το Βίωμα της Τρέλας στο Μυθιστόρημα της Ιωάννας Καρυστιάνη «Ο Άγιος της Μοναξιάς»: Κοινωνιολογική Προσέγγιση*. Στην εργασία αυτή η συγγραφέας επιχειρεί να κάνει μια κοινωνιολογολογική ανάγνωση του μυθιστορήματος της Ιωάννας Καρυστιάνη με τίτλο *Ο Άγιος της Μοναξιάς*. Θέλοντας να κάνει μια μικροκοινωνιολογική ανάλυση ενός προσωπικού βιώματος από κοινού με μια λογοτεχνική εκδοχή του βιώματος της ψυχικής ασθένειας, επιχειρεί να συνδυάσει θεωρητικές παραδοχές από τρία επιστημονικά πεδία: την Κοινωνιολογία της ασθένειας, τη θεωρία του λόγου και τη θεωρία της λογοτεχνίας. Μεθοδολογικά και θεωρητικά αντλεί αφ' ενός από τη θεωρία του λόγου (discourse theory), όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από τους Ernesto Laclau, Chantal Mouffe και Γιάννη Σταυρακάκη, και από το έργο του Michel Foucault από τον οποίο αξιοποιεί την έννοια της *ετεροτοπίας*, με την οποία εκείνος επιχειρεί να επαναπροσδιορίσει τις σχέσεις ανάμεσα στο *οικείο* και το *έτερο*. Από την ανάλυσή της διαπιστώνει ότι το συγκεκριμένο μυθιστόρημα της Καρυστιάνη είναι γεμάτο από ετεροτοπίες, στις οποίες κατασκευάζονται οι ετερόφυλες αναπαραστάσεις του βιώματος της «τρέλας». Πρόκειται για μια «ετερόφιλη» λογοτεχνική διαχείριση *βιωμάτων ετερότητας*, για λογοτεχνικές αναπαραστάσεις που αντλούν από δυο διαφορετικούς λόγους (discourses): ένα λόγο που σχετίζεται με το βίωμα της μετανάστευσης στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του 1990 και ένα λόγο που σχετίζεται με το βίωμα τρέλας. Έτσι, η μυθιστορηματική αφήγηση, εν όσω ταλαντεύεται ανάμεσα στην *τρέλα βιωμένη ως ετερότητα* και στην *ετερότητα βιωμένη ως τρέλα*, τις καθιστά την ίδια στιγμή οικείες. Φορείς, δηλαδή, αυτής της οικείωσης είναι λογοτεχνικές μορφές που η μυθιστορηματική τους δράση παραπέμπει «πραγματολογικά» σε βιώματα μετανάστευσης στην Ελλάδα της τελευταίας δεκαπενταετίας. Η Καρυστιάνη, επινοώντας ένα είδος *προνομιακής επικοινωνίας* μεταξύ του τρελού ήρωα και των μυθιστορηματικών μεταναστών, κατασκευάζει θετικές αναπαραστάσεις του βιώματος της τρέλας. Το βίωμα της τρέλας, συγκροτημένο ως ετεροτοπία, η Καρυστιάνη το αναπαριστά στο μυθιστορηματικό πρόσωπο του *Σίμου Σεμερτζίδη*, ως επιστέγασμα άλλων «παράδοξων» βιωμάτων όπως: η *παραδόξη κοινωνική καταγωγή*, οι *διαταραγμένες σχέσεις με τη μητέρα*, οι *τραυματικές εμπειρίες από το*

θάνατο του αδελφού και του πατέρα, αλλά και οι αγαπητικές σχέσεις με τους Αλβανούς μετανάστες της περιοχής.

Στο δέκατο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Σπύρου Πετρίτη *Το Θέατρο Δρόμου υπό το Πρίσμα του Βιώματος και της Πολυτροπικότητας*. Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας εξετάζει το θέατρο του δρόμου ιστορικά και επιχειρεί να προσεγγίσει τις σύγχρονες εκδοχές του υπό το πρίσμα του βιώματος και της πολυτροπικότητας. Στην αρχή κάνει μια εννοιολογική οριοθέτηση και ιστορική ανασκόπηση του θεάτρου του δρόμου ή, αλλιώς, θεάτρου της υπαίθρου. Διαπιστώνει ότι το θέατρο του δρόμου σχετίζεται με την ουσία του θεάτρου, η οποία αποκαλύπτεται στην ετυμολογία των αρχαίων ελληνικών λέξεων «δράμα» και «θέατρον». Πρόκειται, δηλαδή, για τη ζωντανή έκφραση ή πράξη μιας μακραίωνης παράδοσης, η οποία διατρέχει όλη την ιστορία του θεάτρου, που προορίζεται να οραθεί. Πρόκειται για έναν παράξενο θίασο, περιφερόμενο από τόπο σε τόπο, έναν θίασο αποτελούμενο από μίμους, ζογκλέρ, κάθε είδους διασκεδαστές. Διαπιστώνει, επίσης, ότι το σύγχρονο θέατρο του δρόμου προσλαμβάνει σήμερα νέες διαστάσεις. Οι σύγχρονοι καλλιτέχνες του θεάτρου δρόμου κρατούν ή και ενισχύουν τον εορταστικό και συμμετοχικό χαρακτήρα αυτής της μορφής θεάτρου, ως αναπόσπαστο μέρος των πρωτοποριακών και πειραματικών τάσεων του σύγχρονου θεάτρου από τον 20ό αιώνα και εξής, όταν οι Ευρωπαίοι άνθρωποι του θεάτρου ήρθαν σε επαφή με πολιτισμούς εκτός Ευρώπης κι έτσι αισθάνθηκαν έντονη νοσταλγία για τις τελετουργικές καταβολές της τέχνης τους, επιζητώντας την καθιέρωση του θεατρικού γεγονότος ως βιώματος και, ως εκ τούτου, αίροντας τον διαχωρισμό μεταξύ ηθοποιών και θεατών, ο οποίος έως τον 19ο αιώνα είχε καθιερωθεί λόγω και των επιλογών όσον αφορά τον χώρο. Η χρήση, λοιπόν, των υπαίθριων χώρων από τους σύγχρονους καλλιτέχνες δεν υπαγορεύεται τόσο από την έλλειψη στεγασμένων χώρων, όσο από την περί θεάτρου άποψή τους, ενώ παράλληλα ο τεχνολογικός εξοπλισμός, ο οποίος άλλοτε ευνοούσε την ανάπτυξη του παραδοσιακού θεάτρου δρόμου με την ανυπαρξία ή έστω την απλότητά του, σήμερα επιβάλλει, ενίοτε, τη χρήση της υπαίθρου με τον όγκο και την πολυπλοκότητά του. Οι προσεγγίσεις και τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιούν οι καλλιτέχνες του θεάτρου δρόμου ποικίλουν, αν και το θέατρο δρόμου όπως το βλέπουμε σήμερα ξεχωρίζει γενικώς από την τέχνη των πλανόδιων καλλιτεχνών του παρελθόντος, τείνοντας προς μια μορφή έκφρασης περισσότερο πειραματική παρά παραδοσιακή. Στο πλαίσιο, λοιπόν, των πειραματισμών τους, υποστηρίζει ο συγγραφέας, οι σύγχρονοι καλλιτέχνες του θεάτρου δρόμου, για λόγους καθαρά καλλιτεχνικούς και γενικότερα αισθητικούς, αναζητούν μια έκφραση αφ' ενός βιωματική και αφ' ετέρου πολυτροπική. Οι σύγχρονοι καλλιτέχνες, επιλέγοντας τους ανοιχτούς χώρους, επιχειρούν ν' αγκαλιαστούν μαζί με τους θεατές ως μια αξεχώριστη ομάδα, επιζητώντας την αλληλεπίδραση και «συνομιλία» μαζί τους, κατά το πρότυπο του παραδοσιακού θεάτρου δρόμου, αλλά και επιχειρώντας την επαναφορά της τελετουργίας κατά το πρότυπο του θεάτρου της σκληρότητας του Αρτώ και του φτωχού θεάτρου του Γκροτόφσκι ή μετατρέποντας τον δρόμο σε πεδίο πολιτικής έκφρασης, όπως στην περίπτωση του θεάτρου της κοινότητας. Έτσι, συμβάλλουν στη δημιουργία ενός βιωματικού και πολυτροπικού θεάματος, που δεν είναι θεατρική παράσταση με την κλασική έννοια του όρου, παρά τείνει προς αυτό που οι Αγγλοσάξονες ήδη ονομάζουν *performance* και μπορεί να περιλαμβάνει θέατρο, αφήγηση, μουσική, χορό, κίνηση, εικαστικές τέχνες, ψηφιακές μορφές τέχνης ή ακόμη και ταχυδακτυλουργικές επιδείξεις.

Στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Δημήτρη Προύσαλη *Επικοινωνιακές Διαστάσεις του Λαϊκού Παραμυθιού: Μια Διαλογική και Πολυτροπική Προσέγγιση του Λαϊκού Παραμυθιού από την Πλευρά του Σύγχρονου Αφηγητή-Παραμυθά*. Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας προσεγγίζει το λαϊκό παραμύθι από την πλευρά του σύγχρονου αφηγητή-παραμυθά (storyteller) που καλείται να το αφηγηθεί στην ομίθυρή του και εξετάζει πώς μέσα από τη διαλογικότητα της συνειδητής σχέσης επιλογής και την πολυφωνική συνομιλία με το σώμα της ιστορίας του λαϊκού παραμυθιού περνάει σε μια πολυτροπική προσέγγιση του αντικειμένου του. Περιγράφει πώς ήταν παλιά η κατάσταση σε σχέση με την αφήγηση των λαϊκών παραμυθιών, όπου ο λαϊκός αφηγητής-παραμυθάς, ζώντας σε πλαίσια κοινοτικής συμβίωσης, είχε άμεση σχέση βιωματικής προσέγγισης με το υλικό που κοινωνούσε στο περιβάλλον του. Στη συνέχεια, αναφέρεται σε μερικά ζητήματα που τίθενται όσον αφορά τη σύγχρονη αναβίωση της αφήγησης των λαϊκών παραμυθιών ως παραστατικής τέχνης (performance) από την εμφάνιση των νεοαφηγητών κατά τα τελευταία σαράντα χρόνια όπως είναι: η ποιότητα της σχέσης αφηγητή-ιστορίας, η αυθεντικότητα της προθετικής προσέγγισης των παραμυθιών, ο ρόλος και ο χαρακτήρας της αφήγησης, το πρόβλημα των πηγών, το περιεχόμενο και οι διαδικασίες της αφηγηματικής προσέγγισης, η αναζήτηση δυνατοτήτων για συνομιλία με το κείμενο των ιστοριών στο πλαίσιο της διαλογικότητας και της πολυφωνίας και το σύνολο των παραμέτρων του κοινωνικο-πολιτισμικού μικροπεριβάλλοντος μέσα στο οποίο δημιουργείται και λέγεται το παραμύθι. Στο τέλος, εστιάζει την προσοχή του στην εξέταση της σχέσης του νεοαφηγητή-ιστορητή του σήμερα με το λαϊκό παραμύθι. Ο ιστορητής αυτός εκ των πραγμάτων ζει στο πλαίσιο του σύγχρονου κόσμου, που βρίσκεται μακριά από την παραδοσιακή προφορική παράδοση, και προβληματίζεται για τους όρους και τις προϋποθέσεις επικοινωνίας με το κοινό του μέσω μιας δημιουργικής συνομιλίας με το κείμενο της ιστορίας. Αναφέρεται σε μερικούς απ' αυτούς τους όρους και προϋποθέσεις που σχετίζονται τόσο με την κοινότητα με την οποία συνδιαλέγεται όσο και με τις αφηγηματικές του ικανότητες, γνώσεις, εμπειρίες, κατανόηση και βιωματική σχέση με το παραμυθιακό υλικό που αφηγείται. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζοντας ένα ενδεικτικό παράδειγμα προσωπικής του αφήγησης παραμυθιού με θέμα τον έρωτα στο πλαίσιο ενός προγράμματος μεταμεσονύκτιων αφηγήσεων, ο Προύσαλης τονίζει την ανάγκη για πολυτροπική και διαλογική προσέγγιση του παραμυθιακού κειμένου. Αναφέρεται στο πώς ο νεοαφηγητής, με οδηγό την ανάπτυξη και αξιοποίηση της πολλαπλής νοημοσύνης του, ενεργοποιεί διαφορετικά αντιληπτικά συστήματα και στηρίζεται σε βιωματικές και μεταφορικές διαδικασίες οικειοποίησης της ιστορίας.

Στο δέκατο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Παναγιώτη Α. Κανελλόπουλου και του Γιώργου Παπακωνσταντίνου με τίτλο *Θραύσματα Πολυτροπικών Βιωμάτων της Πόλης: Δημιουργικότητα, Μετασχηματισμός και Αναπλασίωση – Σκέψεις επάνω σε ένα Μουσικο-οπτικό Δρώμενο*. Το κεφάλαιο αυτό εντάσσεται στη γενικότερη συζήτηση για τον ρόλο της πολυτροπικής δημιουργικότητας στην εκπαίδευση ενηλίκων στο πλαίσιο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αποτελεί μία απόπειρα αναστοχασμού επάνω στα *Τχνη*, ένα μουσικό-οπτικό δρώμενο που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του συνεδρίου στο οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω και αποτέλεσε την αφορμή για τον παρόντα τόμο. Με βάση τις εμπειρίες και τους προβληματισμούς που προέρχονται από τα πεδία των ενδιαφερόντων των δύο συγγραφέων (μουσική εκπαίδευση – αρχιτεκτονική εκπαίδευση) έγινε προσπάθεια δημιουργίας ενός πλαισίου συσχέτισης της εικόνας

και του ήχου μέσα από την συλλογική δημιουργία μιας πολυ-μεσικής περφόρμανς η οποία ν' αναπλαισιώνει ήχους και εικόνες της πόλης. Τις τελευταίες δεκαετίες στην αρχιτεκτονική σκέψη υπάρχει μια μετατόπιση της εστίασης από τη στατική ανάλυση σε μια δυναμική αντιμετώπιση της πρόσληψης του χώρου και του αστικού τοπίου γενικότερα. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εμπλοκή της ανθρώπινης κίνησης στην παραγωγή του αρχιτεκτονικού χώρου και στη συνολική σύλληψη της πόλης. Επίσης, τόσο η κοινωνικο-πολιτισμική προσέγγιση της μουσικής και καλλιτεχνικής δημιουργικότητας όσο και η εμπειρία της πειραματικής μουσικής και τέχνης οδήγησαν σε μια πιο περιεκτική (inclusive) θεώρηση του ήχου ως περιβάλλοντος με το οποίο κάθε άνθρωπος αναπτύσσει διαφορετικού είδους σχέσεις, ανάλογα με το πλαίσιο δράσης του οποίου είναι κάθε φορά μέλος. Το κεφάλαιο περιγράφει πώς μέσα από την περιδιάβαση και την καταγραφή στοιχείων της πόλης, και τη μετέπειτα δημιουργική δουλειά στο εργαστήριο (με ηχογραφημένους ήχους, μουσικά όργανα, αντικείμενα, και εικόνες), δημιουργήθηκε ένας διάλογος ανάμεσα σε δύο επίπεδα πρωτογενούς βιώματος: τη βίωση των τόπων και των ήχων της πόλης, και τη «μεταφορά» (με τη διπλή σημασία της λέξης) αυτού του βιώματος σε ένα πολυ-μεσικό κομμάτι που χρησιμοποιεί και μετασχηματίζει ήχους και εικόνες. Τρόποι εργασίας σαν κι αυτόν που αποτέλεσε την αφορμή γι' αυτό το κεφάλαιο προσπαθούν να επαναποθετήσουν στο κέντρο της εκπαίδευσης αυτό που κάποτε ήταν αυτονόητο – ότι το ανθρώπινο βίωμα που παράγει μάθηση είναι θεμελιωδώς πολυτροπικό.

Στο δέκατο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Αντώνη Χασάπη, της Ιφιγένειας Βαμβακίδου και του Νίκου Φωτόπουλου *Βίωμα, Μεταφορά, Πολυτροπικότητα & Spectacle Vivant: Η Συναυλία της Madonna "The Confessions Tour"*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς, στο πλαίσιο του ερευνητικού πεδίου των Πολιτισμικών Σπουδών και της πολυτροπικότητας επιχειρούν μια σημειωτική ανάγνωση της συναυλίας-performance της Madonna που πραγματοποιήθηκε στο Λονδίνο το 2006 με τίτλο *The Confessions Tour*. Το ερευνητικό τους ενδιαφέρον, στη βάση της κοινωνικής σημειωτικής, κινείται γύρω από ερευνητικές υποθέσεις σχετικές με την αισθητική της πρόσληψης των εικόνων, τη θεωρία της επικοινωνίας του θεάματος, τις αναπαραστάσεις του σώματος, την πολυτροπικότητα, το βίωμα και τις μεταφορές. Βασικός τους ερευνητικός στόχος είναι η αποδόμηση των αναπαραστάσεων που προβάλλονται στο πολυτροπικό υλικό και η ανάδειξη των στερεοτυπικών ιδεολογημάτων και ρόλων. Στην έρευνά τους αυτή βασίζονται στη θεωρία της αφηγηματικής ανάλυσης του δράματος και στη θεωρία της δράσης στην προοπτική των Rescher, von Wright, Danto και van Dijk, επιχειρώντας την ανάδειξη του βιώματος του κεντρικού δρώντος προσώπου (της Madonna), καθώς και των μεταφορών που κυριαρχούν στο συγκεκριμένο πολιτισμικό προϊόν (συναυλία-θέαμα). Από την ανάλυσή τους προκύπτει ότι το μουσικό θέαμα με δέκτες ένα πολυπολιτισμικό κοινό όσον αφορά στα σημασιόμενά του συνιστά ένα μεταφορικό, ενσώματο και πολυτροπικό υλικό επικοινωνίας στο πεδίο της παγκοσμιοποίησης και της ετερότητας. Κατά την επιτέλεση της μουσικής παράστασης/performance σκόπιμα χρησιμοποιούνται πολλά και διαφορετικά σημαίνοντα με πολλούς κώδικες στον κάθετο, υποδειγματικό, και στον οριζόντιο, συνταγματικό άξονα. Κάθε σύμβολο μεταφέρει μια ιστορία αναπαράστασης και σχέσης ενός πολιτισμικού γίνεσθαι. Πρόκειται για ένα θέαμα, κατά κύριο λόγο αυτοβιογραφικό, το οποίο συμπεριλαμβάνει προσωπικά βιώματα και εμπειρίες μετατρέποντας την ατομική μνήμη σε συλλογική. Η προσωπική ζωή του καλλιτέχνη εκτίθεται και προπαγανδίζει στο πεδίο μιας μαζικής κουλτούρας. Έτσι κατά την επιτέλεση μιας performance στη

συναυλία της Μαντόνα, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι το ατομικό βίωμα καθίσταται συλλογικό μέσα από τη δυναμική του κοινωνικο-ιστορικού και πολιτιστικού status των θεατών, η ατομική μνήμη μετατρέπεται σε συλλογική μέσα από την αφηγηματικότητα και τη δράση.

Στο δέκατο όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Μαρίας Τρούλλου και του Δημήτριου Μπέσσα *Αναπαραστάσεις Φύλου και Επιστήμης στη Φωτογραφία*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς εξετάζουν τις αναπαραστάσεις του φύλου και της επιστήμης (την ταυτότητα του επιστήμονα σε σχέση με την υλική, χωρική και ερευνητική κουλτούρα της επιστήμης της εποχής τους) που προκύπτουν από τη σημειωτική ανάλυση που εφάρμοσαν σ' ένα δείγμα 150 φωτογραφιών που επιτελέστηκαν στη χρονική περίοδο 1900-1980 και αναπαριστούσαν την καθημερινή δραστηριότητα των Ελλήνων και Ελληνίδων επιστημόνων σε χώρους εργασίας, έρευνας και μελέτης. Οι συγγραφείς, δηλαδή, χρησιμοποίησαν τη φωτογραφία ως βασικό εργαλείο για τη συλλογή και οργάνωση των πληροφοριών τους, ως κείμενο ανάγνωσης των έμφυλων ρόλων στον χώρο της επιστήμης, τόσο στον κυριολεκτικό χώρο, του εξοπλισμένου ερευνητικού εργαστηρίου και της ακαδημαϊκής αίθουσας διδασκαλίας, όσο και στον μεταφορικό χώρο, τις κοινωνικο-πολιτικές σχέσεις μεταξύ ατόμων που καλλιεργούν την επιστήμη. Η ανάλυσή τους βασίστηκε στην παραδοχή ότι η απεικόνιση του κυριολεκτικού και μεταφορικού χώρου όπου θεραπεύεται η επιστήμη αντικατοπτρίζει και προσφέρει δεδομένα για το είδος της επιστήμης που θεραπεύεται, τον τρόπο διεξαγωγής της από τα άτομα που την υπηρετούν, τη δομή της επιστημονικής εργασίας, τις κυρίαρχες αντιλήψεις για το τι είναι επιστήμη και ποια η ταυτότητα του άνδρα και της γυναίκας επιστήμονα, τις έμφυλες πολιτικές και στερεότυπα, τα ιδεολογικά κατασκευάσματα και τις αλλαγές που επιτελέστηκαν στο διάστημα των 80 χρόνων που καλύπτει το δείγμα τους. Πιο αναλυτικά, οι συγγραφείς, βασισμένοι στη μέθοδο της κοινωνικής σημειωτικής ανάλυσης, ερεύνησαν τη λειτουργία και τη χρήση της μεταφοράς και/ή της μετωνυμίας στα φωτογραφικά πορτραίτα και τα στιγμιότυπα των επιστημόνων, έχοντας ως βασική μονάδα ανάλυσης τον χώρο της επιστημονικής εργασίας, ο οποίος, ανάλογα με τις αλλαγές που υφίσταται μέσα στον χρόνο, αντικατοπτρίζει και τους μετασχηματισμούς στην ταυτότητα του επιστήμονα αλλά και στους ρόλους των δύο φύλων. Αναζητώντας τις συμπαραδηλωτικές σημασίες που δημιουργήθηκαν με τη χρήση των μεταφορών και/ή μετωνυμιών αυτών στο συγκεκριμένο κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο των φωτογραφιών, οργάνωσαν την ανάλυσή τους με βάση τον συνταγματικό και συντακτικό άξονα, εξάγοντας συμπεράσματα που αφορούν τους έμφυλους ρόλους που υποκρύπτουν οι φωτογραφίες αυτές στον χώρο της επιστήμης. Ορισμένα στοιχεία της οπτικής γλώσσας που χρησιμοποίησαν για την ανάλυσή τους είναι ο τρόπος που είναι σκηνοθετημένες οι φωτογραφίες, η θέση του επιστήμονα μέσα στον χώρο, η οπτική γωνία του θέματος, η κατεύθυνση του βλέμματός του, η παρουσία και η διάταξη άλλων στο κάδρο, ο ενδυματολογικός κώδικας, η πόζα, ο φωτισμός και τα αντικείμενα που εμφανίζονται. Τα δεδομένα αυτά εξετάστηκαν μέσα στο ιστορικό πλαίσιο, τις ιδιαιτερότητες του φωτογραφικού λόγου κάθε εποχής και σε σχέση με το επιστημολογικό παράδειγμα και την ερευνητική κουλτούρα της περιόδου στην οποία αναφέρεται η κάθε φωτογραφία.

Οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι η έννοια του εργαστηρίου, διατηρώντας διαχρονικά την ευρύτερη λειτουργία ενός τύπου πειραματισμού, αν και μεταβάλλεται στον χρόνο και ανά επιστημονικό κλάδο, παραμένει άρρηκτα συνυφασμένη με την έννοια της εξουσίας και των σχέσεων ιεραρχίας που αναπαράγονται στο πεδίο της γνώσης. Συγκεκριμένα, ο χώρος του εργαστηρίου

αναδεικνύεται σε χώρο συγκρότησης του κοινωνικού κόσμου και των αντιθέσεων, των αντιφάσεων και των ανισοτήτων, τις οποίες συνεπάγεται αυτό το γεγονός.

Στο δέκατο ένατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Αναστασίας Γ. Στάμου, της Αναστασίας Αλευριάδου και της Πιπίνης Ελευθερίου *«Ζωγράφισε τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες»: Αναπαραστάσεις της Αναπηρίας μέσα από τα Ιχνογραφήματα Παιδιών του Δημοτικού*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς, βασισμένες στην προοπτική των κριτικών-μετανεωτερικών προσεγγίσεων που έχουν αναπτυχθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες σχετικά με τα άτομα με ιδιαιτερότητες (μειονεξίες, αναπηρίες, disabilities) στο πλαίσιο εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, ερευνούν τα στερεότυπα που επικρατούν για τα παιδιά με ιδιαιτερότητες μέσα από τη χρήση των ιχνογραφημάτων. Δείγμα της έρευνάς τους είναι τα ιχνογραφήματα 16 μαθητών και 15 μαθητριών της Δ' τάξης του Δημοτικού που ζήτησαν να παραγάγουν έχοντας ως θέμα την αναπηρία (η οδηγία ήταν *«Ζωγράφισε τα άτομα με ειδικές ανάγκες»*). Για την ανάλυση του ερευνητικού τους υλικού βασίζονται στο –εμπνευσμένο από την προσέγγιση της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής του Halliday για τη γλώσσα– μοντέλο της Γραμματικής του Οπτικού Σχεδίου των Kress και van Leeuwen που αφορά την ανάλυση της εικόνας και της σύνδεσης γλώσσας και εικόνας για τον σχηματισμό των πολυτροπικών κειμένων. Ως βασικές κατηγορίες για την ανάλυση χρησιμοποιούν τις ακόλουθες τρεις λειτουργίες του εικονιστικού κειμένου:

1. Την *ιδεοποιητική* λειτουργία της εικόνας. Αναφέρεται στην αναπαράσταση της κοινωνικής πραγματικότητας μέσω του προσδιορισμού των «συμμετεχόντων» (δηλαδή, των απεικονιζόμενων αντικειμένων στην εικόνα) και των τεσσάρων ακόλουθων ειδών «διαδικασιών» στις οποίες εμπλέκονται οι συμμετέχοντες (δηλαδή, των σχέσεων που συνάπτουν οι συμμετέχοντες μεταξύ τους): «αφηγηματικές» (πώς οι συμμετέχοντες συνδέονται μέσω των πράξεων που επιτελούν), «αναλυτικές» (πώς οι συμμετέχοντες αναπαρίστανται βάσει της δομής τους και συνδέονται μέσω των σχέσεων μέρους-ολότητας), «ταξινομικές» (πώς οι συμμετέχοντες αναπαρίστανται ως να ανήκουν σε μια ομάδα ή κατηγορία) και «συμβολικές διαδικασίες (πώς οι συμμετέχοντες αναπαρίστανται σε σχέση με το νόημα που υποδηλώνουν).
2. Τη *διαπροσωπική* λειτουργία της εικόνας. Περιλαμβάνει την κατασκευή των κοινωνικών ρόλων και ταυτοτήτων η οποία αναφέρεται αφ' ενός στη διεπίδραση μεταξύ παραγωγού της εικόνας/ απεικονιζόμενων αντικειμένων και θεατή, και αφ' ετέρου στη στάση του παραγωγού της εικόνας προς τα απεικονιζόμενα αντικείμενα. Όσον αφορά τα διαδραστικά στοιχεία της εικόνας, διακρίνονται τρεις βασικές αναλυτικές κατηγορίες: το «βλέμμα» (gaze) των απεικονιζόμενων αντικειμένων προς τον θεατή, το μέγεθος του κάδρου και η «κοινωνική απόσταση» (social distance) μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και του θεατή, και η σχέση «εξουσίας» (power) μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και του θεατή.
3. Την *κειμενική* λειτουργία της εικόνας. Αναφέρεται στην κατασκευή του εικονιστικού κειμένου μέσω της διάταξης των επιμέρους απεικονιζόμενων αντικειμένων μεταξύ τους αλλά και στη σύνθεση του πολυτροπικού κειμένου μέσω της σύνδεσης του εικονιστικού μ' έναν άλλου τύπου σημειωτικό κώδικα. Η κειμενική λειτουργία της εικόνας περιλαμβάνει αρκετές αναλυτικές κατηγορίες («πλαισίωση»: framing, «προεξοχή»: salience, «σύνθεση»: composition). Οι συγγραφείς, στην ανάλυσή τους

βασίζονται κυρίως στην «πληροφοριακή αξία», η οποία ορίζεται από την τοποθέτηση των στοιχείων στις ακόλουθες τρεις «ζώνες» της εικόνας: τη ζώνη «αριστερά-δεξιά», τη ζώνη «πάνω-κάτω» και τη ζώνη «κέντρο-περιθώριο».

Από την ανάλυση των ιχνογραφημάτων αυτών (ως πολυτροπικών κειμένων και ως πεδίου πηγαίας «καλλιτεχνικής» έκφρασης και εγγραφής των αντιλήψεων και των βιωμάτων) οι συγγραφείς διαπιστώνουν πως αυτό που καταγράφουν τα παιδιά στα κείμενά τους είναι κυρίως η ίδια η κατάσταση των ατόμων με αναπηρία, αντλώντας από τον λόγο της αναπηρίας ως ελλείμματος. Ορίζοντας την αναπηρία ως περιορισμό του ίδιου του ατόμου, τα παιδιά εστιάζουν συχνά στη μέριμνα που χρειάζεται να προσφέρουν τα αρτιμελή άτομα. Η μέριμνα, ωστόσο, αυτή, πλαισιωμένη μέσα σ' έναν λόγο κηδεμονίας, ο οποίος αποφεύγει να κατανομάσει τους δράστες αυτής της φροντίδας, υπονοεί την ατομική ευθύνη «όλων μας» προς τα άτομα με αναπηρία. Εν κατακλείδι, τα παιδιά –λαμβάνοντας ανάλογα μηνύματα από το άμεσο κοινωνικό τους περιβάλλον– φαίνεται πως αναπαράγουν τα κυρίαρχα νοήματα τα οποία διαμορφώνουν μια παραδοσιακή αντίληψη για την αναπηρία και τα άτομα με αναπηρία.

Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η μελέτη αντιλήψεων για την αναπηρία είναι ιδιαίτερα κρίσιμη όταν εμπλέκονται παιδιά, μια και οι αναπαραστάσεις τους για τον κόσμο δεν είναι ακόμη παγιωμένες. Η σπουδαιότητα, επομένως, τέτοιων ερευνών είναι μεγάλη, καθ' ότι συμβάλλουν στον σχεδιασμό στρατηγικών παρέμβασης με στόχο την καλλιέργεια θετικών στάσεων προς την αναπηρία, αλλά και για τη διαμόρφωση κατάλληλων υποδομών και υπηρεσιών (π.χ. σχολεία, βοηθητικές ράμπες στους δρόμους και τα δημόσια κτήρια κτλ.). Συμβάλλουν, δηλαδή, στην ευαισθητοποίηση των ειδικών σε ζητήματα που αφορούν τη γονιμότητα της έρευνας σε συνδυασμό με τον σχεδιασμό προγραμμάτων συμμετοχικής δράσης και κοινωνικής παρέμβασης, καθώς και στην ανάδειξη των κοινωνικο-πολιτικών διαστάσεων παραγωγής της γνώσης με τον σχεδιασμό ερευνητικών προγραμμάτων που αποσκοπούν στην ανάπτυξη της κριτικής συνείδησης των μελών μιας κοινότητας και στην αλλαγή των κοινωνικών τους πρακτικών. Στο πλαίσιο της κριτικής και κονστρουκτιβιστικής αυτής προοπτικής, οι συγγραφείς συζητούν, επίσης, τη σπουδαιότητα της εννοιολογικής μετατόπισης από την «ατομική», «ιατρική» ή «παραδοσιακή» αντίληψη σε μια «κοινωνική», «περιβαλλοντική», «οικολογική», «προοδευτική» και ενσώματη προσέγγιση των ατόμων με ιδιαιτερότητες. Ασκώντας κριτική στις προσεγγίσεις που αναπαριστούν την αναπηρία ως πρόβλημα («βλάβη») των ίδιων των ατόμων, λόγω των περιορισμών που θέτει το ίδιο το σώμα τους (λόγος ελλείμματος), μετατοπίζουν το πρόβλημα στην κοινωνία και στα εμπόδια που αυτή ορθώνει, αναδεικνύοντας έτσι τις κοινωνικές διακρίσεις που υφίστανται τα άτομα αυτά. Τονίζουν, επίσης, τη θυματοποίηση που υφίστανται τα άτομα αυτά και ασκούν κριτική στον «λόγο κηδεμονίας», όπου τα άτομα εξαρτώνται από τη βοήθεια και τη φροντίδα των αρτιμελών. Υποστηρίζουν, επίσης, ότι η έννοια της αναπηρίας είναι μια κοινωνική κατασκευή, πάνω στην οποία στηρίζεται ο κοινωνικός αποκλεισμός των ατόμων με ιδιαιτερότητες.

Στο εικοστό κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Μαρίνας Δεδούλη και του Ιωάννη Μαρμαρινού *Στοιχεία της Προσωπικής Θεωρίας Μελλόντων Εκπαιδευτικών – όπως αναδύονται από Πολυτροπικά Κείμενα (Προβολικά Σχέδια και Λόγο)*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς εξετάζουν την προσωπική θεωρία 34 φοιτητών και

φοιτητριών (του τομέα Παιδαγωγικής στο Τμήμα Φ.Π.Ψ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών) σχετικά με το μελλοντικό τους επάγγελμα και την πρακτική τους μέσα από τη χρήση του ιχνογραφήματος. Στην πιλοτική αυτή έρευνα οι συγγραφείς αξιοποιούν μια παραλλαγή του προβολικού τεστ της Machover «Ζωγράφησε ένα πρόσωπο» στο «Ζωγράφησε έναν ή μια εκπαιδευτικό», ζητώντας, επίσης, από τα υποκείμενα ν' απαντήσουν σε ερωτήσεις σχετικά με τις σκέψεις και τα συναισθήματα των προσώπων που έχουν σχεδιάσει. Η ανάλυση περιεχομένου του πολυτροπικού αυτού ερευνητικού υλικού βασίζεται στην προσέγγιση του Levy, όπου μεταξύ άλλων λαμβάνονται υπ' όψη ο χώρος στον οποίο τοποθετείται η σχεδιαστική φιγούρα, η παρουσία ή μη άλλων προσώπων, ο τρόπος παρουσίαισής τους, καθώς επίσης και τα περιγραφικά σχόλια των ίδιων των υποκειμένων για τα σχέδιά τους. Ελήφθησαν, επίσης, υπ' όψη το μέγεθος του σχεδίου, η θέση του στη σελίδα, ο χώρος που καταλαμβάνει, ο αριθμός και το είδος των χρωμάτων που χρησιμοποιήθηκαν. Από την ποιοτική αυτή ανάλυση οι συγγραφείς επιχειρούν να εξαγάγουν στοιχεία της προσωπικής θεωρίας των υποκειμένων σχετικά με το μελλοντικό τους επάγγελμα, στοιχεία, δηλαδή, που αφορούν την κατανόηση του προσωπικού τρόπου με τον οποίον νοηματοδοτούν την επαγγελματική τους πρακτική, που συνδέεται με αντιλήψεις, αυτοαντιλήψεις, πεποιθήσεις, γνώσεις, εμπειρίες, αρχές, αξίες, στάσεις, εικόνες και μεταφορές. Από την ανάλυση αυτή οι συγγραφείς επισημαίνουν, επίσης, το πως τέτοια πολυτροπικά κείμενα θα μπορούσαν ν' αξιοποιηθούν, στο πλαίσιο βιωματικών κριτικών-αναστοχαστικών προσεγγίσεων, και ως μέσα αναστοχασμού και αύξησης της συνειδητότητας των φοιτητών σε σχέση με την προσωπική τους θεωρία.

Στο εικοστό πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Margaret Karczmarzyk *Νόημα και Επικοινωνία στα Ιχνογραφήματα των Παιδιών: Αναζητώντας το Νόημα των Ιχνογραφημάτων*. Στην εργασία αυτή η συγγραφέας επιχειρεί να εφαρμόσει τη σημειωτική θεωρία του C. S. Peirce στο παιδικό ιχνογράφημα. Στην εισαγωγή της θέτει τα πιο κάτω ερωτήματα: Γιατί ένα παιδί ζωγραφίζει; Τι θέλει με το ιχνογράφημά του να μας πει, τι είδους μηνύματα θέλει να μεταφέρει; Γιατί τα πρώτα ιχνογραφήματα των παιδιών είναι τόσο σημαντικά; Πως το περιβάλλον επηρεάζει την επικοινωνία στα ιχνογραφήματα; Τι είδους νοήματα στα ιχνογραφήματα των παιδιών γίνονται αντιληπτά από τους ενήλικες; Βασισμένη στην θεωρητική προοπτική του Peirce υποστηρίζει ότι η ζωγραφική είναι ένα είδος γλώσσας που το παιδί χρησιμοποιεί για να επικοινωνεί ζητήματα που το αφορούν. Βασικός στόχος της έρευνας της συγγραφέας είναι να αλλάξει την επικοινωνιακή κατάσταση και τον στερεοτυπικό τρόπο σκέψης των ενηλίκων σχετικά με την πρόσληψη και κατανόηση των παιδικών ιχνογραφημάτων.

Στο εικοστό δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Ευαγγελίας Ιακωβίδου και της Ευαγγελίας Μαυρικάκη *Τα Νήπια Ζωγραφίζουν τη Διατροφή τους*. Στην έρευνα αυτή οι συγγραφείς, μέσα από τη χρήση ιχνογραφημάτων (με την οδηγία «ζωγράφεσέ μου το αγαπημένο σου φαγητό») εξετάζουν τις διατροφικές συνήθειες και τα βιώματα 276 προνηπίων και νηπίων και των δύο φύλων (135 αγόρια και 141 κορίτσια) από διάφορα μέρη της Ελλάδας. Για την ανάλυση του ερευνητικού τους υλικού, που το προσεγγίζουν ως πολυτροπικό κείμενο (συνδυασμός οπτικού και γλωσσικού υλικού), βασίζονται στην κοινωνιοσημειωτική μέθοδο των Kress και van Leeuwen. Το δείγμα των ιχνογραφημάτων αναλύθηκε με βάση τις τροφές που ζωγράφισαν τα παιδιά και με βάση τους κώδικες και τις μεταφορές που αυτά επιλέγουν για να προβάλλουν το φαγητό που προτιμούν. Πέρα από τα βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος (φύλο, περιοχή, τύπος

νηπαγωγείου κτλ.) στην ανάλυση των ιχνογραφημάτων λήφθηκαν υπόψη οι πιο κάτω κατηγορίες: στοιχεία υπογραφής στο ιχνογράφημα, στοιχεία σχεδιασμού (προσανατολισμός, θέση τροφής, σημαίνοντα τροφής κ.ά.), χρώματα και σχήματα ιχνογραφήματος, σενάριο/σύνθεση, γλωσσικό υλικό. Από την ανάλυση του ερευνητικού υλικού διαπιστώνεται το πώς στα ιχνογραφήματα των παιδιών αντικατοπτρίζονται τα ενδιαφέροντά τους, οι λεπτομέρειες της καθημερινής τους εμπειρίας σε σχέση με τις διατροφικές τους συνήθειες και βιώματα (π.χ. τα νήπια της νησιωτικής Ελλάδας ζωγράφισαν κυρίως ψάρια, θαλασσίνα και αυγά ενώ τα παιδιά της ηπειρωτικής Ελλάδας γαλακτοκομικά, όσπρια και φρούτα).

Στο εικοστό τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Ιφιγένειας Βαμβακίδου και της Ελένης Σωτηροπούλου *Σημειωτική Ανάγνωση Ιστορικού Ντοκιμαντέρ: Δημοκρατικός Στρατός 1946-1949, Βίωμα και Μεταφορές*. Στην εργασία αυτή, οι συγγραφείς επιχειρούν την ανάγνωση των «προπαγανδιστικών» αναπαραστάσεων του παρελθόντος σε ζητήματα ταυτότητας και συλλογικής συνείδησης στη βάση ενός ιστορικού «στρατευμένου» ντοκιμαντέρ με θέμα «Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας, 1946-1949» (το ντοκιμαντέρ αυτό αφηγείται το συλλογικό βίωμα και τους αγώνες των ανθρώπων που μετείχαν στο Δημοκρατικό Στρατό της Ελλάδας, την περίοδο 1946-1949, αλλά και αυτών που τον πολέμησαν). Στόχος της μελέτης τους είναι η ανάλυση/ανάγνωση του ντοκιμαντέρ από την προοπτική της κοινωνικο-σημειωτικής προσέγγισης. Θεωρητικοί άξονες της διερεύνησής τους είναι η θεωρία του βλέμματος, η σημειωτική οπτικού υλικού, η χρήση της εικόνας του κινηματογράφου ως ιστορικής μαρτυρίας, η βιογραφική-αφηγηματική και φαινομενολογική προσέγγιση κ.ά. Πιο συγκεκριμένα, οι συγγραφείς επιχειρούν να αναδείξουν την εσωτερική σχέση μεταξύ βιώματος, μεταφοράς και πολυτροπικότητας στο εν λόγω ιστορικό ντοκιμαντέρ μέσω της σημειωτικής ανάλυσης/αποδόμησης των πολλαπλών γλωσσικών, οπτικών και ηχητικών-μουσικών αφηγήσεων που το δομούν. Απώτερός τους στόχος είναι ο εμπλουτισμός της προβληματικής για το ίδιο το ιστορικό γίνεσθαι με την καλλιέργεια μιας μεγαλύτερης ευαισθησίας και επιστημονικής δεκτικότητας για την κατανόηση της συγκρότησης, αλλά και της διαχείρισης του συλλογικού βιώματος και τραύματος (με την ανάδειξη των αμυντικών μηχανισμών και των δυσκολιών αντιμετώπισης της οριακής εμπειρίας).

Στο εικοστό τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Βασιλικής Κουτσουσίμου-Τσίνογλου και της Μαρίας Παπαδοπούλου *Πολυτροπικά Πολιτισμικά Παλίμψηστα και Στρατηγικές Πρόσληψης Λόγου*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς περιγράφουν μια ιδιαίτερη κατηγορία κειμένων που ονομάζονται πολυτροπικά πολιτισμικά παλίμψηστα, τονίζοντας συγχρόνως τη σημασία τους για τη διδακτική της πρόσληψης λόγου. Στην αρχή της εργασίας αναφέρονται στην ιστορική προέλευση και στο νόημα της έννοιας του πολυτροπικού πολιτισμικού παλίμψηστου και στους ακόλουθους λόγους που τα λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα τράβηξαν την προσοχή των ερευνητών: (α) συγκαταλέγονται στα πιο δημοφιλή παιχνίδια λεκτικής δημιουργικότητας σε πολλούς τομείς της επικοινωνίας, όπως στα Μ.Μ.Ε., στα παραμύθια, στη διαφήμιση, στο θέατρο, σε τίτλους βιβλίων, (β) θέτουν ποικίλα προβλήματα ενδογλωσσικής ή εξωγλωσσικής διαπολιτισμικής επικοινωνίας, καθώς είναι αδιαφανή ή εξαιρετικά δύσκολα στην κατανόηση για αποδέκτες που δεν μοιράζονται το ίδιο κοινό πολιτισμικό φορτίο, (γ) δίνουν ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το κοινό πολιτισμικό κεφάλαιο μιας κοινωνικής ομάδας, σε ενδογλωσσικό ή εξωγλωσσικό επίπεδο, σε παγιωμένες εκφράσεις από παροιμίες, ρητά, συνθήματα, τίτλους, τηλεοπτικές ατάκες κτλ., και (δ) αποτελούν πρόκληση ή

βραχνά για διερμηνείς και μεταφραστές. Στη συνέχεια, κάνοντας μια κατηγοριοποίηση των πολυτροπικών πολιτισμικών παλιμψήστων με την παρουσίαση αρκετών παραδειγμάτων, τα προσεγγίζουν από τη σκοπιά της διακειμενικότητας, έτσι ώστε να γίνουν καλύτερα κατανοητοί οι τρόποι με τους οποίους ένα κείμενο παραπέμπει σε άλλα ή εμπεριέχει άλλα. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι τα κείμενα αυτά μοιάζουν, εν μέρει, με τα λεκτικά παλιμψηστα, διότι και αυτών η πρόσληψη οδηγεί σε ανάκληση άρρητων παγιωμένων στοιχείων, αλλά διαφοροποιούνται σαφώς και γίνονται πολύ πιο ενδιαφέροντα γιατί παίζουν δημιουργικά όχι μόνο με ποικίλους λεκτικούς και μη λεκτικούς κώδικες της πολυτροπικότητας αλλά και με ποικίλες συμβάσεις των κειμενικών ειδών.

Στο τέλος, οι συγγραφείς εστιάζουν την προσοχή τους στις στρατηγικές παραγωγής και πρόσληψης των πολυτροπικών παλιμψήστων. Για να δημιουργηθούν, απαλείφονται κάποιοι δείκτες, από το σύνολο των λεκτικών ή μη-λεκτικών δεικτών που χαρακτηρίζουν μια σύμβαση ενός κειμενικού είδους, και στη θέση τους εγγράφονται δείκτες από άλλη σύμβαση ή άλλο κειμενικό είδος. Με την εσκεμμένη αυτή τροποποίηση, ο αποδέκτης μαζί με το τελικό νέο κείμενο προσλαμβάνει και τις υπομνήσεις άλλων, ταξιδεύοντας σε άλλους ρόλους, κόσμους ή πολιτισμούς. Τα πολυτροπικά παλιμψηστα, δημιουργούν μια αίσθηση έκπληξης και μοιρασμένης οικειότητας, θυμίζοντας τους πολιτισμικούς πόρους που μοιράζεται μια κοινότητα στο επίπεδο των συμβάσεων των κειμενικών ειδών. Οι τρόποι ανατροπής και οριοθέτησης κάθε είδους και επιλογής του κυρίαρχου είδους στο πολυτροπικό παλιμψηστο, προϋποθέτουν γνώση των συμβάσεων και των δεικτών που τείνουν να έχουν διάφορα κειμενικά είδη και γι' αυτό τον λόγο παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη νοηματοδότηση και την επικοινωνία, και κατ' επέκταση και για τη διδακτική της επικοινωνίας. Γενικότερα, όσοι εκφράζονται με πολυτροπικά παλιμψηστα αποδέχονται ως αξία τη δημιουργικότητα και πειραματίζονται με διάφορες μορφές της, στο επίπεδο της διακειμενικότητας, εκμεταλλευόμενοι πολλές επικοινωνιακές δεξιότητές τους και μεγάλο εύρος του πολυπολιτισμικού τους ρεπερτορίου. Η παραγωγή ευφάνταστων πολυτροπικών παλιμψήστων αποτελεί πρόκληση για πολλές κατηγορίες επαγγελματιών της επικοινωνίας, όπως είναι οι: διαφημιστές, δημοσιογράφοι, γελοιογράφοι, συντάκτες, δημιουργοί λογοτεχνικών, τηλεοπτικών και κινηματογραφικών έργων, παραμυθάδες κτλ. αλλά και για ιδιώτες με τις παραπάνω αξίες και χαρακτηριστικά.

Στο εικοστό πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Μαρίας Γιαννουδάκη *Τίτλοι Εφημερίδων: Πολυτροπικά Υπονοήματα*. Στην εργασία αυτή η συγγραφέας πραγματεύεται τους τρόπους (modes) που χρησιμοποιούνται στους τίτλους των εφημερίδων προκειμένου να μεταδώσουν ένα μήνυμα, και στη συγκεκριμένη περίπτωση μια είδηση. Οι τρόποι αυτοί καθιστούν την εφημερίδα ένα πολυτροπικό κείμενο, όπως αυτό έχει οριστεί, ανάμεσα σε άλλους και από τους Kress και van Leeuwen: Πολυτροπικό κείμενο είναι εκείνο που χρησιμοποιεί διάφορους τρόπους (όπως, για παράδειγμα, εικόνα και λόγο) για να μεταδώσει ένα μήνυμα. Η συγγραφέας υποστηρίζει, επιπλέον, ότι ακόμα και η ίδια η γλώσσα των τίτλων ενίοτε λειτουργεί πολυτροπικά, καταργώντας κάποιες συμβάσεις της θεωρίας της επικοινωνίας και της πραγματολογίας. Τα ίδια τα χαρακτηριστικά της γραπτής γλώσσας επιτρέπουν την απόκλιση από την υπάρχουσα και προτεινόμενη θεωρία, γεννώντας αυτά που η συγγραφέας ονομάζει *πολυτροπικά υπονοήματα* (multimodal implicatures). Οι λέξεις, ακόμα και τα γράμματα που τις σχηματίζουν, έχουν συχνά μια έντονα *εικονιστική* λειτουργία, ώστε να μπορούμε να μιλήσουμε για αντιστοίχιση ενός σημαίνοντος με περισσότερα του ενός σημαινόμενα. Όλα αυτά

είναι αποτέλεσμα της πρόθεσης, η οποία, σε αντίθεση με την πρόθεση της λεκτικής επικοινωνίας, απευθύνεται σ' ένα ανομοιογενές σύνολο ατόμων –τους αναγνώστες– με συνήθως επιτυχείς αναγνώσεις. Στην αρχή, η συγγραφέας παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, που είναι η θεωρία των υπονοημάτων (implicatures) των Levinson και Horn, η οποία εντάσσεται στην ευρύτερη θεωρία της επικοινωνίας και πραγματολογίας. Στη συνέχεια, παρουσιάζει την έρευνά της όπου αναλύει ένα δείγμα τίτλων της αθηναϊκής εφημερίδας «Ελευθεροτυπία» που δημοσιεύτηκαν στο διάστημα 2006 μέχρι 2008. Στην επιλογή του δείγματος έδωσε έμφαση στους τίτλους που έχουν και μια επιπλέον εικονιστική διάσταση, πέραν της καθαρά λεκτικής, και υποστηρίζονται και από άλλους παράγοντες. Στην παρουσίασή της αυτή σημασία έχει μόνο η μορφή της γλώσσας των κεντρικών τίτλων και όχι η γλώσσα των συνοδευτικών τίτλων ή μικρο-παραγράφων που τους συνοδεύουν.

Στην εργασία της η συγγραφέας υποστηρίζει ότι τα υπονοήματα της γραπτής επικοινωνίας έχουν ως αφετηρία την ίδια τη γλώσσα, τον κώδικα, που θεωρείται το θεμελιώδες κοινό στοιχείο που μοιράζονται οι αναγνώστες και η εφημερίδα. Η βάση, δηλαδή, της επικοινωνίας ανάμεσα σ' ένα έντυπο μέσο και τους αναγνώστες του είναι ο κώδικας. Αν δεν υπάρχει ένας κοινός κώδικας, δεν μπορεί να υπάρχει και επικοινωνία. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες που τονίζονται από τη συγγραφέα είναι οι *γνωσιακές ικανότητες* (cognitive abilities) των αναγνωστών για να είναι σε θέση να συλλογίζονται (inference), να καταλαβαίνουν και να συμπεραίνουν, διάφοροι υποκειμενικοί παράγοντες, όπως είναι η αναγνώριση ή και γνώση της επικαιρότητας, που σχετίζεται με το *γνωσιακό περιβάλλον/ πλαίσιο* (cognitive environment) και, επίσης, ιδιοσυγκρασιακά/βιωματικά στοιχεία.

Στο εικοστό έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Λίνας Π. Βαλσαμίδου, του Αργύρη Κυρίδη και της Ιφιγένειας Βαμβακίδου *Η Πολυτροπικότητα στους Τίτλους των Σχολικών Εφημερίδων*. Στην εργασία αυτή οι συγγραφείς εξετάζουν την πολυτροπικότητα, ως προς τη συνάρτηση λόγου και εικόνας στους τίτλους των σχολικών εφημερίδων, εστιάζοντας στα χαρακτηριστικά της, στο είδος της και στη σχέση αυτών με την ηλικία των παιδιών-δημοσιογράφων (μαθητών και μαθητριών). Βασικός τους στόχος είναι να διερευνήσουν τη μορφολογική ποικιλία του σχολικού γραπτού δημοσιογραφικού λόγου, να προσδιορίσουν τις βασικές τάσεις που διαμορφώνουν το σχολικό δημοσιογραφικό λόγο και τις σχολικές πρακτικές σε ό,τι αφορά θέματα σύζευξης λεκτικού και εικονιστικού κειμένου. Το δείγμα της έρευνάς τους αποτελούν 30 τίτλοι εφημερίδων απ' όλη την Ελλάδα, που εκδόθηκαν τα έτη 2004-2006. Οι τίτλοι και οι εικόνες (φωτογραφίες, ζωγραφίες, σχέδια) αναλύονται για τις γλωσσικές επιλογές τους, τις ιδεολογικές αναπαραστάσεις με βάση τη σημειωτική του εικονοκειμένου. Στην εισαγωγή τους αναφέρονται στην έννοια του πολυτροπικού κειμένου, τονίζοντας τη σπουδαιότητα της σχολικής εφημερίδας ως πολυτροπικού κειμένου για την πολύπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, την καλλιέργεια της κριτικής και δημιουργικής τους σκέψης, για την ανάπτυξη των επικοινωνιακών τους ικανοτήτων ώστε να γίνουν καλύτεροι και ενεργοί πολίτες. Η σχολική εφημερίδα, υποστηρίζουν, αποτελεί ένα πολυτροπικό προϊόν επικοινωνίας των παιδιών, στο οποίο δρουν ταυτόχρονα ως *συντάκτες/πομποί* και ως *αναγνώστες/δέκτες*. Τα παιδιά, για τις ανάγκες της εφημερίδας, γίνονται *ρεπόρτερ*, *παρατηρητές* της σχολικής και κοινωνικής ζωής, ενώ χρησιμοποιούν *αποτελεσματικά* έναν επικοινωνιακό λόγο, που στόχο έχει να πείσει, να συγκινήσει, να τέρψει ή και όλα αυτά μαζί, ανάλογα με την περίπτωση.

Στις αναλύσεις τους διερευνούν κατά πόσο οι σχολικές εφημερίδες έχουν ή όχι ένα κοινό ιδεολογικό προσανατολισμό λόγω του συγκεκριμένου κοινού στο οποίο

απευθύνονται, ποια είναι τα χαρακτηριστικά της πολυτροπικότητας που παρουσιάζουν και πως σχετίζονται με την τάξη του σχολείου και την ηλικία των μαθητών, τι είδους χωροθέτηση παρουσιάζουν οι εικόνες σε σχέση με το γλωσσικό σημαίνον του τίτλου των εφημερίδων και το χρώμα, σύμφωνα με τη Γραμματική του Οπτικού Σχεδίου των Kress και van Leeuwen, τι είδος πολυτροπικότητας υπάρχει σε ό,τι αφορά στη σχέση εικόνας και τίτλου της εφημερίδας και τι συμπεράσματα μπορεί κανείς να εξαγάγει από την ανάλυση των ίδιων των τίτλων των σχολικών εφημερίδων.

Από την ανάλυση του ερευνητικού τους υλικού, οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών χρησιμοποιούν και εκμεταλλεύονται τον συνδυασμό εικονιστικού και λεκτικού κειμένου στους τίτλους των σχολικών τους εφημερίδων: στην πλειονότητά τους επιλέγουν τον λόγο και το *ασπρόμαυρο σχέδιο* και ως προς το είδος την *ανοιχτή* και *αλληλεπιδραστική πολυτροπικότητα*, όπου η εικόνα προσδίδει νέα/επιπλέον νοήματα στον τίτλο. Η ανάλυση κατέδειξε, επίσης, την υιοθέτηση *μόνο του λόγου* σε ό,τι αφορά την εικόνα και το γλωσσικό κείμενο, από τις μεγάλες τάξεις του Δημοτικού σχολείου, όπου προτιμάται ο γλωσσικός τρόπος. Ως προς το είδος, η *ανοιχτή* ή *αλληλεπιδραστική πολυτροπικότητα* επιλέγεται κυρίως από τις μεγάλες τάξεις, είτε είναι υπεύθυνες για τη συνολική σχολική εφημερίδα, είτε σχεδιάζουν μόνο την εφημερίδα της τάξης τους και, κατά συνέπεια, τον τίτλο. Όσον αφορά τους τίτλους και τις εικόνες που επιλέγονται, τα γλωσσικά και οπτικά σημαινόμενα προέρχονται από το παραδοσιακό στερεότυπο εικονιστικό περιβάλλον των σχολικών εγχειριδίων και των εφημερίδων των ενηλίκων όσον αφορά την επιλογή γραφής/γραμματοσειράς/χρωμάτων/σχεδιασμού. Δεν εντοπίζονται, δηλαδή, νέα σχεδιαστικά και τεχνολογικά σημαίνοντα, όπως από τον κόσμο των κόμικς και των υπολογιστών, με τα οποία θα μπορούσαν τα παιδιά να παίξουν και να δημιουργήσουν μέσα από μαθήματα εικαστικών και νέων τεχνολογιών.

Στο εικοστό έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Ελένης Κατσαρού με τίτλο *Πολυγραμματισμοί και Πολυτροπικότητα: Δύο Θεωρίες Παραγωγής Νοήματος. Οι Επιστημολογικές Καταβολές τους και οι Συνεπαγωγές τους για τη Διδασκαλία*. Στην εργασία αυτή η συγγραφέας παρουσιάζει τη θεωρία της πολυτροπικότητας στο πλαίσιο των πολυγραμματισμών, εστιάζοντας την προσοχή της στην εκπαιδευτική αξιοποίησή τους, καθώς και στην επιστημολογική προέλευσή τους.

Αρχικά, η Κατσαρού παρουσιάζει τις θεωρίες των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας ως δύο θεωρίες παραγωγής νοήματος, που μελετούν τους τρόπους με τους οποίους διαμορφώνεται το νόημα στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές, ποικιλόμορφες και τεχνολογικά ανεπτυγμένες κοινωνίες. Επίσης, εστιάζει στις διδακτικές προτάσεις που καταθέτουν οι δύο αυτές θεωρίες, προκειμένου οι μαθητές ν' αναπτύξουν τις απαραίτητες ικανότητες και δεξιότητες ώστε να κατανοούν και να παράγουν κείμενα (επομένως και νοήματα) τέτοιων κοινωνιών. Τέτοιες διδακτικές πρακτικές διαμορφώνουν μια παιδαγωγική πλουραλισμού που αξιοποιεί και δεν προσπαθεί να εξαλείψει τις διαφορετικές υποκειμενικότητες, ενώ ταυτόχρονα δίνει ευκαιρίες στους μαθητές για εξοικείωσή τους με τους κυρίαρχους κοινωνικά λόγους (ο όρος «λόγος» χρησιμοποιείται με την έννοια του *discourse*). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα τέσσερα συστατικά στοιχεία της παιδαγωγικής των πολυγραμματισμών: στην *πλαισιοθετημένη πρακτική* (φύση διδασκαλίας που βασίζεται στις πολυσχιδείς και διαφοροποιημένες εμπειρίες των μαθητών), στην *ανοιχτή διδασκαλία* (μέσω της οποίας οι μαθητές αναπτύσσουν για τους εαυτούς τους μια σαφή μεταγλώσσα), στην

κριτική πλαισίωση (που συνδέει τα νοήματα με τα κοινωνικά πλαίσια που τα παρήγαγαν) και *στη μετασχηματισμένη πρακτική* (κατά την οποία οι μαθητές μεταφέρουν σχέδια νοήματος από το ένα πλαίσιο στο άλλο αναδιαμορφώνοντάς τα).

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας της η Κατσαρού αναζητά τις επιστημολογικές καταβολές των θεωριών των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας. Εστιάζει την αναζήτησή της αρχικά στην κοινωνιογλωσσολογία και τη γλωσσοδιδασκτική διερευνώντας τις θεωρίες του M.A.K. Halliday και των εκπροσώπων των Νέων Σπουδών Γραμματισμού (New Literacy Studies). Η κοινωνική θεώρηση της γλώσσας και η αντίληψη του γραμματισμού ως σύνθετης κοινωνικής και πολιτισμικής πρακτικής που κυριαρχούν στις θεωρίες αυτές, παραπέμπουν τη συγγραφέα στην κοινωνικο-πολιτισμική θεωρία του L. Vygotsky και των συνεργατών του. Εξετάζονται από τη θεωρία αυτή, πιο συγκεκριμένα, η αντίληψη για τη γλώσσα, η έννοια της διαμεσολάβησης και η έννοια της κοινωνικής προέλευσης κάθε νοητικής λειτουργίας και γίνονται οι συσχετισμοί με τις θεωρίες των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας. Στη συνέχεια, αναζητούνται οι επιρροές από την παιδαγωγική θεωρία του John Dewey και εντοπίζονται η αξιοποίηση της εμπειρίας στην εκπαίδευση και η καλλιέργεια και έκφραση της ατομικότητας του μαθητή. Τέλος, η αναζήτηση των επιστημολογικών καταβολών των θεωριών των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας ολοκληρώνεται με τη συζήτηση των κοινών στοιχείων τους και των διαφορών τους με την Κριτική Παιδαγωγική (παιδαγωγική κίνηση με έντονες κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις που εκδηλώθηκε με επίκεντρο την Αμερική κατά τις δεκαετίες κυρίως 1980-1990).

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος της εν λόγω εργασίας η Κατσαρού αναφέρεται στις συνεπαγωγές του θεωρητικού πλαισίου που εξετάζει (αυτού που διαμορφώνεται από τις θεωρίες των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας) για τη διδασκαλία. Επισημαίνει τη συμβολή του στη διαμόρφωση ενεργητικών, δυναμικών και δημιουργικών διδακτικών διαδικασιών και δραστηριοτήτων παραγωγής νοήματος. Διερευνά τις σχέσεις πολυτροπικότητας και διεπιστημονικότητας, όπως και πολυγραμματισμών, πολυτροπικότητας και διακειμενικότητας. Στην προσπάθειά της, όμως, να συζητήσει κριτικά τις συνέπειες υιοθέτησης του εν λόγω θεωρητικού πλαισίου στη διδακτική πράξη, δεν παραλείπει να στραφεί και στους κινδύνους που ελλοχεύουν εγγενώς από μια τέτοια επιλογή. Η υπερεκτίμηση της χρήσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή στη διδασκαλία, ο πολιτισμικός σχετικισμός, η νομιμοποίηση από το σχολείο του λόγου διαμεσολαβημένων από τα M.M.E. κειμένων, ο εγκλωβισμός της διδασκαλίας στις εμπειρίες και τις υποκειμενικότητες των μαθητών είναι μόνο μερικοί απ' αυτούς. Η συγγραφέας ολοκληρώνει την εργασία της διατυπώνοντας διδακτικές προτάσεις που προέρχονται από το ίδιο θεωρητικό πλαίσιο που εξετάζει και αποδεικνύει ότι μπορούν ν' αποσοβήσουν τους κινδύνους που επισημάνθηκαν παραπάνω.

Στο εικοστό όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Νικόλαου Γραίκου με τίτλο *Προτάσεις Επεξεργασίας Παραγόμενου Μαθητικού Πολυτροπικού Λόγου στο Δημοτικό Σχολείο*. Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας, εκτός από τον βασικό του στόχο, να προτείνει τρόπους επεξεργασίας στην τάξη των μαθητικών πολυτροπικών κειμένων, επιτυγχάνει να παρουσιάσει –με τρόπο σαφή και διαφωτιστικό– τη διάκριση μεταξύ της σύγχρονης θεωρίας της πολυτροπικότητας των τελευταίων 15-20 χρόνων και παλιότερων αντιλήψεων και θεωρήσεων της σχέσης λεκτικών και εικονιστικών (ή άλλων) τρόπων.

Πιο συγκεκριμένα, ο Γραίκος ξεκινά από τα θεωρητικά ζητήματα της πολυτροπικότητας εστιάζοντας στην ιστορική αναδρομή της έννοιας. Σταδιακά,

φτάνει στο ζήτημα της ανάγκης αξιοποίησης της σύγχρονης θεωρίας της πολυτροπικότητας στην εκπαίδευση. Την ανάγκη αυτή, σύμφωνα με τον συγγραφέα, ήρθε να καλύψει η παιδαγωγική των πολυγραμματισμών, η οποία παρουσιάζεται πολύ σύντομα. Παράλληλα, ο Γραίκος αναφέρεται σε μια ενδιαφέρουσα πρόταση διδασκαλίας της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας, με θεωρητικές βάσεις παρόμοιες μ' αυτές της παιδαγωγικής των πολυγραμματισμών.

Στο δεύτερο και κύριο μέρος της εργασίας του, ο Γραίκος –στηριγμένος στο θεωρητικό πλαίσιο των πολυγραμματισμών και της λειτουργικής διδασκαλίας της Γλώσσας– προτείνει τρόπους επεξεργασίας στην τάξη των πολυτροπικών κειμένων που παρήχθησαν από τους ίδιους τους μαθητές. Η προτεινόμενη διαδικασία ξεκινά από την αξιοποίηση διαθέσιμων πολυτροπικών κειμένων της καθημερινής εμπειρίας των παιδιών και τη συνειδητοποίηση του κοινωνικού τους ρόλου. Συνεχίζεται με την παραγωγή πολυτροπικών κειμένων με συγκεκριμένο επικοινωνιακό στόχο από την πλευρά των μαθητών και ολοκληρώνεται με τη «διπλή» επεξεργασία τους, κατά την οποία εξετάζεται συγχρόνως η γραμματοσυντακτική και η οργανωτική τους συνοχή και η πολυτροπική τους αποτελεσματικότητα. Μέσα από την παρουσίαση και συζήτηση πολλών διδακτικών πρακτικών που έχουν ήδη δοκιμαστεί από τον ίδιο σε διάφορες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, ο συγγραφέας κάνει πιο απτές τις προτάσεις του.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει ο Γραίκος. Η συστηματική και τακτικά επαναλαμβανόμενη διαδικασία επεξεργασίας πολυτροπικών μαθητικών κειμένων μέσα στην τάξη μπορεί να εξελιχθεί σε συνεχές πολυτροπικού γραμματισμού και μεταγλωσσική πρακτική αυτοδιόρθωσης λαθών. Απαραίτητες προϋποθέσεις γι' αυτό αποτελούν: η παραγωγή των πολυτροπικών κειμένων να προκύπτει από συγκεκριμένες επικοινωνιακές καταστάσεις, να στηρίζεται στην εκμετάλλευση της διαισθητικής γνώσης των παιδιών και την επίγνωση από την πλευρά τους των κοινωνικών λειτουργιών των κειμένων αυτών και, τέλος, να ενεργοποιεί τις κριτικές τους ικανότητες. Από θεωρητική άποψη, καθίσταται όλο και πιο αναγκαία σήμερα η μεθοδική έρευνα των όρων και των συνθηκών που διαμορφώνουν τη σημερινή ελληνική επικοινωνιακή πραγματικότητα και των πολιτισμικών και των ιστορικών χαρακτηριστικών που συμβάλλουν στην οριοθέτηση των συγκεκριμένων τοπικών συνθηκών.

Στο εικοστό ένατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Σοφίας Γκόρια και της Μαρίας Παπαδοπούλου με τίτλο *Πολυτροπικά Κείμενα στο Νηπιαγωγείο: Η Περίπτωση των Χαρτών*. Η εργασία αυτή διερευνά αν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας διαθέτουν την ικανότητα ν' αποκωδικοποιούν και να κατανοούν την πληροφορία που αναπαριστά ο χάρτης και αποδεικνύει αντίστοιχα ότι διδακτικές παρεμβάσεις που εκθέτουν τα νήπια σε ποικίλο και αυθεντικό υλικό και περιλαμβάνουν σχετικές μ' αυτό δραστηριότητες, οργανωμένες σ' ένα διαθεματικό άξονα, βελτιώνουν την ικανότητα αυτή.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας προσεγγίζεται ο χάρτης ως ιδιαίτερο είδος πολυτροπικού κειμένου. Περιγράφονται και αναλύονται τα χαρακτηριστικά του. Στη συνέχεια, οι συγγραφείς συζητούν το θέμα της αναγνωστικής προσέγγισης των χαρτών και των δεξιοτήτων που απαιτεί. Το θέμα εντοπίζεται κυρίως στην προσχολική εκπαίδευση και στη διερεύνηση της ανάδυσης του γραμματισμού μέσω πολυτροπικών κειμένων (όπως είναι οι χάρτες). Στο πλαίσιο αυτό, ορίζεται ο χαρτογραφικός γραμματισμός, όπως και τα δομικά χαρακτηριστικά του.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας τους οι συγγραφείς παρουσιάζουν την έρευνα που διενήργησαν με σκοπό να εξετάσουν αν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι

ικανοί χρήστες των ποικίλων σημειωτικών τρόπων αναπαράστασης της πληροφορίας που αξιοποιούν τα πολυτροπικά κείμενα και συγκεκριμένα οι χάρτες, με σκοπό την επικοινωνία. Σχεδίασαν μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε τρία νηπιαγωγεία της ορεινής Μαγνησίας και στην οποία συμμετείχαν 24 παιδιά ηλικίας 5-6 ετών. Ως μεθόδους συλλογής δεδομένων επέλεξαν την ημι-δομημένη συνέντευξη με τη χρήση ερωτηματολογίου και την παραγωγή σχεδίου. Τα δεδομένα της συνέντευξης καταγράφηκαν σε ηλεκτρονικά αρχεία. Για την ανάδειξη των αναπαραστάσεων των παιδιών χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση λόγου στα δεδομένα της ηλεκτρονικής καταγραφής και η μελέτη των σχεδίων των νηπίων. Τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε στατιστική επεξεργασία, ποσοτικοποιήθηκαν και αναπαραστάθηκαν γραφικά. Ειδικότερα, επιχειρήθηκε «κατηγορική ταξινόμηση»: τα δεδομένα οργανώθηκαν σ' ένα συγκεκριμένο σύστημα. Απομονώθηκαν οι κύριες έννοιες που τα συνθέτουν και σχηματίστηκαν κατηγορίες. Στη συνέχεια, εντοπίστηκαν οι έννοιες αυτές στις απαντήσεις των μαθητών και ακολούθησε η αποκωδικοποίησή τους. Επόμενο βήμα ήταν η ποσοτικοποίηση των απαντήσεων των μαθητών με βάση τις προκαθορισμένες εννοιολογικές κατηγορίες. Με βάση τα δεδομένα της έρευνας, σχεδιάστηκε μια διδακτική παρέμβαση διάρκειας ενός τετραμήνου με τη χρήση ηλεκτρονικών και έντυπων χαρτών. Εφαρμόστηκε η συμμετοχική παρατήρηση με τη συμπλήρωση ειδικά σχεδιασμένων φύλλων παρατήρησης.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας τους, η Γκόρια και η Παπαδοπούλου περιγράφουν τη διδακτική παρέμβαση που σχεδίασαν και υλοποίησαν. Πρόκειται –όπως εξηγούν και τεκμηριώνουν οι συγγραφείς– για παρέμβαση με διαθεματικό χαρακτήρα και απέβλεπε στην εμπλοκή των μαθητών, με τρόπο ενεργό και βιωματικό, σε δράσεις ομαδοσυνεργατικές, εποικοδομητικού τύπου, με στόχο την εννοιολογική αλλαγή, μέσα από διαδικασίες γνωστικής σύγκρουσης, και την οικοδόμηση της επιστημονικής άποψης.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τη συζήτηση των συμπερασμάτων που συνάγονται από τη συγκεκριμένη έρευνα. Η έκθεση και επαφή των μαθητών του δείγματος (με μερική προηγούμενη έκθεση σε χάρτες) με ποικίλο και αυθεντικό υλικό και η άσκησή τους με χάρτες συντέινει στην οικοδόμηση της χαρτογραφικής γνώσης. Τα νήπια κατέκτησαν τους κανόνες και τη δομή της χαρτογραφικής σύνταξης την οποία υιοθέτησαν στις μετέπειτα παραγωγές χαρτών και κατόρθωσαν επιτυχώς ν' αποκωδικοποιήσουν την εικονική πληροφορία σ' αυτούς. Επίσης, επιβεβαιώθηκε η υπόθεση πως η χρήση πολυτροπικών κειμένων ως μέσων επικοινωνίας και πληροφόρησης –όπως είναι οι χάρτες– δεν είναι απαγορευτική για το νηπιαγωγείο. Οι χάρτες μπορούν να ενσωματωθούν στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών για το νηπιαγωγείο ως είδος πολυτροπικού κειμένου και πηγή παραγωγής νοήματος με εναλλακτικούς και ποικίλους τρόπους σημείωσης, συνοδευόμενοι, βέβαια, πάντα από κατάλληλη και πρόσφορη διδακτική μεθοδολογία. Στην εποχή της τεχνολογίας που διανύουμε, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να διευρύνουν τον γραμματισμό των μαθητών και να τους καταστήσουν ικανούς να διαχειρίζονται αποτελεσματικά την πληροφορία στη σύγχρονη μορφή της.

Στο τριακοστό κεφάλαιο του τόμου παρουσιάζεται η εργασία της Κατερίνας Δημητριάδου και της Αθηνάς Γελαδάρη με τίτλο *Στρατηγικές Προώθησης του Οπτικού Γραμματισμού στο Δημοτικό Σχολείο: Μια Μελέτη Περίπτωσης*. Η συγκεκριμένη εργασία θέτει το –πρωτότυπο για την ελληνική βιβλιογραφία– ζήτημα της καλλιέργειας του οπτικού γραμματισμού στο σχολείο, παρουσιάζοντας και συζητώντας μια σχετική διδακτική παρέμβαση.

Οι συγγραφείς, ξεκινώντας από το θεωρητικό πλαίσιο της κοινωνικής σημειωτικής και της πολυτροπικότητας, τεκμηριώνουν την εκπαιδευτική αξία της εικόνας και, επομένως, τη σημασία της καλλιέργειας του οπτικού γραμματισμού στο σχολείο. Στηριγμένες στο θεωρητικό αυτό πλαίσιο, διαμόρφωσαν μια διδακτική πρόταση την οποία αποφάσισαν να δοκιμάσουν στην πράξη, σ' ένα τμήμα ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου. Αποφάσισαν μάλιστα να θέσουν και να παρακολουθήσουν την εφαρμογή αυτή στο πλαίσιο μιας μελέτης περίπτωσης, καθώς η μία συγγραφέας θα δρούσε ως εκπαιδευτικός της τάξης και ταυτόχρονα ερευνήτρια της δράσης της, και η άλλη ως εξωτερική ερευνήτρια σε ρόλο συμβουλευτικό. Οι συγγραφείς έθεσαν ερευνητικά ερωτήματα, όπως κατά πόσο οι μαθητές αντιλαμβάνονται τα πολυτροπικά κείμενα ως συστήματα αναπαράστασης και επικοινωνίας, ποιος είναι ο ρόλος του δασκάλου στην ανάπτυξη των ικανοτήτων τους για την αντιληπτική πρόσληψη των κειμένων αυτών και τι διαδικασίες θα μπορούσε ν' αναπτύξει η εκπαιδευτικός, ώστε να βοηθήσει στη βελτίωση των αντιληπτικών, σημασιοδοτικών και ερμηνευτικών δεξιοτήτων των μαθητών της.

Η διδακτική παρέμβαση που είχε διάρκεια 10 διδακτικών ωρών διαρθρώθηκε σε τρία στάδια. Κατά το 1ο στάδιο δόθηκε στους μαθητές μία εικόνα και ζητήθηκε να την περιγράψουν και να την ερμηνεύσουν ώστε να διαγνωστούν οι αρχικές ικανότητες «ανάγνωσης» της εικόνας. Στο 2ο στάδιο έγιναν ασκήσεις με πολυτροπικά κείμενα, νοηματική επεξεργασία και σχολιασμός εικόνων. Η οργάνωση ενός μαθητοκεντρικού μαθησιακού περιβάλλοντος βασισμένου στη «γραμματική του οπτικού σχεδίου» και πλούσιου σε σημασιοδοτήσεις κοινωνικο-πολιτισμικού περιεχομένου έδωσε στους μαθητές την ευκαιρία ν' ασκηθούν σε πρακτικές ανάγνωσης και νοηματοδότησης της εικόνας, ώστε να μπορούν να προβαίνουν στη διατύπωση δικαιολογημένων –και όχι αυθαίρετων– περιγραφικών και ερμηνευτικών αναφορών για το περιεχόμενο της αντιληπτικής τους εμπειρίας. Στο 3ο στάδιο έγινε γραφή δοκιμίων από τους μαθητές. Συγκεκριμένα, δόθηκε στους μαθητές η ίδια εικόνα (όπως στο 1ο στάδιο) και τους ζητήθηκε να την περιγράψουν και να την ερμηνεύσουν (διάγνωση των *προωθημένων* ικανοτήτων «ανάγνωσης»). Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τα δοκίμια των μαθητών και το ημερολόγιο της εκπαιδευτικού κατά την εφαρμογή της παρέμβασης αναλύθηκαν με ποιοτική ανάλυση περιεχομένου (content analysis) και ανάλυση λόγου (discourse analysis).

Μετά την επεξεργασία των δεδομένων και τη μελέτη των αποτελεσμάτων, οι συγγραφείς καταλήγουν σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με την καλλιέργεια του οπτικού γραμματισμού στο σχολείο. Μετά την άσκηση στην «ανάγνωση της εικόνας», φαίνεται πως το πολυτροπικό κείμενο ως πηγή μάθησης, πληροφόρησης, δημιουργίας αντιλήψεων και ιδεολογίας, ευαισθητοποιεί τους μαθητές σε επίπεδο επικοινωνιακής λειτουργίας, με αποτέλεσμα να φτάνουν οι μαθητές σε νοηματοδοτήσεις και αναπαραστάσεις σημασιών που πριν την άσκηση δεν μπορούσαν να συλλάβουν. Ένα ευρύτερο συμπέρασμα που προκύπτει, και αφορά όχι μόνο τη θέση του οπτικού γραμματισμού στο σχολείο αλλά και τον ρόλο του εκπαιδευτικού σ' αυτό, είναι το εξής: η αναγνωστική προσέγγιση πολυτροπικών κειμένων δημόσιας επικοινωνίας μέσα στο σύγχρονο μαθησιακό περιβάλλον του σχολείου προωθεί τον οπτικό γραμματισμό των μαθητών. Όταν, μάλιστα, η προσέγγιση αυτή πραγματοποιείται σ' ένα πλαίσιο αναστοχασμού από μέρους του εκπαιδευτικού έχει και χειραφετητικό χαρακτήρα για τον ίδιο ως επαγγελματία, καθώς συσχετίζει την εκπαιδευτική έρευνα με τις προοπτικές της κριτικής κοινωνικής επιστήμης.

Στο τριακοστό πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Αναστασίας Φακίδου με τίτλο *Διαβάζοντας και Γράφοντας Πολυτροπικά Κείμενα στην Α΄ Τάξη του Δημοτικού Σχολείου: Μια Πρόταση για την Ανάπτυξη του Οπτικού Γραμματισμού*. Στο κείμενό της αυτό η Φακίδου εστιάζει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων οπτικού γραμματισμού, τις οποίες θεωρεί απαραίτητο να καλλιεργήσουν μαθητές της Α΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου προκειμένου αυτοί να είναι σε θέση διαβάζουν και να γράφουν πολυτροπικά έντυπα κείμενα. Κυρίως τη συγγραφέα απασχολεί η ανάγνωση εικονογραφημένων ιστοριών από την πλευρά των μαθητών και η συγγραφή γραφικών οργανωτών. Στις εικονογραφημένες ιστορίες το νόημα συντίθεται από εικόνες και λέξεις. Οι γραφικοί οργανωτές αποτελούν οπτικά κείμενα που συντίθενται από σχήματα, εικόνες, γραμμές, βέλη και λέξεις. Στο θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας συσχετίζονται μεταξύ τους θεωρίες που αφορούν στην προσέγγιση των εικόνων σύμφωνα με τη Σημειωτική και τις Οπτικές Στρατηγικές της Housen, η Κειμενογλωσσολογική Θεωρία και η Θεωρία της Αισθητικής της Πρόσληψης και των εικονογραφημένων ιστοριών κατά το μοντέλο της Kiefer. Μελετάται παράλληλα η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης μέσω της συγγραφής γραφικών οργανωτών. Ως εφαρμογή της πρότασης που κατατίθεται παρουσιάζεται η εικονογραφημένη ιστορία του Χ. Μπουλώτη «Ο Καλύτερός μου Φίλος», με εικονογράφηση Β. Παπαγεωργίου, και προτείνονται τρόποι παραδειγματικής αξιοποίησής της στην τάξη.

Στο τριακοστό δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Αικατερίνης Μιχαλοπούλου με τίτλο «*Αναγνώσεις*» *Έργων Τέχνης: Ο Ρόλος της Εικόνας – Παραδείγματα από τη Διδακτική Αξιοποίηση Έργων Ζωγραφικής στο Νηπιαγωγείο*. Πρόκειται για μελέτη που ουσιαστικά αφορά την καλλιέργεια του οπτικού γραμματισμού στο νηπιαγωγείο. Στην εργασία παρουσιάζεται έρευνα που διενήργησε η συγγραφέας προκειμένου να μελετήσει τους τρόπους με τους οποίους το κείμενο που δημιουργούν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας συνδιαλέγεται με τα έργα τέχνης που αυτά ερμηνεύουν. Για τον σκοπό αυτό τα νήπια κλήθηκαν να δημιουργήσουν ιστορίες, δικές τους αφηγήσεις με βάση πίνακες ζωγραφικής που επεξεργάστηκαν.

Θεωρητικό υπόβαθρο της έρευνας που διενήργησε η συγγραφέας αποτελεί ο εννοιολογικός προσδιορισμός της αφήγησης και, συγκεκριμένα, η προσέγγιση που θεωρεί την αφήγηση ως ικανότητα που οικοδομείται μέσα από την αλληλεπίδραση με τους ενήλικες. Καθώς η εμπειρία του παιδιού στην ανάγνωση ιστοριών αυξάνεται, το παιδί αποκτά σιγά-σιγά την ικανότητα ν' αφηγηθεί και, επομένως, να παίρνει τη θέση του αφηγητή. Οικειοποιείται σταδιακά την ιστορία, βασιζόμενο στις προφορικές εκφράσεις του ενήλικα και στο κείμενο, και μπορεί να παραγάγει μια αυτόνομη αφήγηση. Η αφήγησή του γίνεται με το πέρασμα του χρόνου ολοένα πιο δομημένη και εξελίσσεται σε συνεχόμενο λόγο χωρίς ο ενήλικας να έχει την ανάγκη να συμμετέχει, χωρίς να υπάρχει μια άμεση εναλλαγή στο διάλογο μεταξύ του ενήλικα και του παιδιού. Το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας συμπληρώνεται από τον προσδιορισμό της έννοιας του γραμματισμού και της παιδαγωγικής των πολυγραμματισμών, όπου εντάσσεται και η έννοια της πολυτροπικότητας.

Στο ερευνητικό μέρος της εργασίας της, η Μιχαλοπούλου παρουσιάζει τη διδακτική παρέμβαση που δοκιμάστηκε για τις ανάγκες της έρευνας. Τα νήπια αρχικά επεξεργάστηκαν έργα ζωγραφικής και πληροφορήθηκαν στοιχεία για τον ζωγράφο και για τον τίτλο που έδωσε στον πίνακά του. Έπειτα, κάθε παιδί ξεχωριστά κλήθηκε ν' αφηγηθεί την ιστορία που πιστεύει ότι απεικονίζει ο πίνακας. Η ανάλυση του λόγου των προφορικών αφηγήσεων που παρήγαγαν τα παιδιά έγινε

σύμφωνα με το μοντέλο του Denhiere και έδειξε ότι τα θέματα που επιλέγουν τα παιδιά στις αφηγήσεις τους συνδέονται με το θέμα του έργου ζωγραφικής σ' όλες τις περιπτώσεις. Ακόμα, καταδεικνύεται από την ανάλυση ότι η χρήση του περιγραφικού λόγου είναι ιδιαίτερα έντονη στις ιστορίες με αφητηρία έργα ζωγραφικής που επικεντρώνονται σε σχέσεις χώρου. Τέλος, φαίνεται ότι στο επίπεδο του προσωπικού ύφους, παρά τις συγκλίσεις, κάθε αφήγηση κρατά την ιδιαιτερότητά της. Στο τέλος της εργασίας της η Μιχαλοπούλου συνάγει ευρύτερα συμπεράσματα που αφορούν την καλλιέργεια δεξιοτήτων οπτικού γραμματισμού κατά την προσχολική εκπαίδευση.

Στο τριακοστό τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Ευανθίας Σαμσαρέλου και της Βασιλικής Βέμη με τίτλο *Μια Μουσειοσκευή για τον Νεολιθικό Πολιτισμό: Πολυτροπικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Προσχολική και Πρώτη Σχολική Ηλικία)*. Στην εργασία αυτή ουσιαστικά παρουσιάζονται και συζητιούνται οι παιδαγωγικές και μουσειοπαιδαγωγικές αρχές, καθώς και οι άξονες σχεδιασμού και υλοποίησης που καθοδήγησαν την παραγωγή μιας μουσειοσκευής με τίτλο «Πέτρες, Χώμα, Ανθρώπινες Ιστορίες με Χρώμα». Η μουσειοσκευή αυτή ουσιαστικά αποτελεί ένα πολυτροπικό «κείμενο» για την προσέγγιση του Νεολιθικού Πολιτισμού και απευθύνεται σε νήπια και μαθητές των πρώτων τάξεων του Δημοτικού Σχολείου.

Οι συγγραφείς ξεκινούν την εργασία τους παρουσιάζοντας σύντομα τα χαρακτηριστικά του Νεολιθικού πολιτισμού και τεκμηριώνοντας την εκπαιδευτική του αξία. Συνεχίζοντας, αναφέρονται στα κριτήρια που αφορούν τη μορφή και το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού υλικού που αρμόζει σε θέματα αρχαιολογικού περιεχομένου και τα οποία συνάγονται από τα σύγχρονα δεδομένα της επιστήμης της Αρχαιολογίας, τις παιδαγωγικές και μουσειοπαιδαγωγικές θεωρίες και έρευνες, και την εμπειρία από τη διδακτική πράξη. Ολοκληρώνοντας το πρώτο μέρος της εργασίας τους, επεξηγούν τον όρο «μουσειοσκευή», παραθέτουν τα χαρακτηριστικά της μουσειοσκευής ως εκπαιδευτικού υλικού και αναλύουν θέματα που αφορούν τη μάθηση μέσω αντικειμένων.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας τους, οι συγγραφείς παρουσιάζουν τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της μουσειοσκευής τους «Πέτρες, Χώμα, Ανθρώπινες Ιστορίες με Χρώμα». Σκοπός της ήταν ν' αναδείξει τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες κάτω από τις οποίες τόσο οι δραστηριότητες του νεολιθικού ανθρώπου όσο και τα αντικείμενα που κατασκεύασε και χρησιμοποίησε αποκτούν νόημα. Η συγκεκριμένη μουσειοσκευή, όπως εξηγούν οι συγγραφείς, αναπτύχθηκε ως ένα πολυτροπικό «κείμενο» στο οποίο συνδυάζονται πολλαπλά σημειωτικά μέσα, κυρίως αντικείμενα, οπτικό και ηχητικό υλικό και, γενικά, τόσο λεκτικά όσο και μη λεκτικά ερεθίσματα, που διαπλέκονται, συμπληρώνονται και αλληλεπιδρούν, για να παραχθεί νόημα. Η επιλογή του περιεχομένου της Μουσειοσκευής βασίστηκε στην αντιπροσωπευτικότητά του για τον Νεολιθικό Πολιτισμό και στην πολυαισθητηριακή ανάδειξη των χαρακτηριστικών του, και περιέχει αντικείμενα και πρώτες ύλες, ανθολόγιο κειμένων, οπτικό δίσκο (CD) με ήχους, μουσική και ηχοϊστορίες, φωτογραφικό λεύκωμα, εκπαιδευτικά επιτραπέζια παιχνίδια και, τέλος, οδηγό για τον εκπαιδευτικό.

Οι συγγραφείς ολοκληρώνουν την εργασία τους με συμπερασματικές παρατηρήσεις. Παρατηρούν ότι η Μουσειοσκευή «Πέτρες, Χώμα, Ανθρώπινες Ιστορίες με Χρώμα» συναντά τον Νεολιθικό Πολιτισμό μέσα από πραγματικά αντικείμενα που μπορούν τα παιδιά να τα περιεργαστούν και να τα χρησιμοποιήσουν. Μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα και την εποπτεία των εικόνων

ικανοποιεί τις αισθήσεις και τα συναισθήματά τους και κινητοποιεί νοητικές ικανότητες και δεξιότητες. Προσφέρει, επίσης, το πλαίσιο για την ανάπτυξη σχέσεων ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν που εμπλουτίζουν τη σημερινή πραγματικότητα των παιδιών και ειδικά τη σχέση με το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον τους. Το γεγονός ότι είναι ένα μαθησιακό υλικό πολυαισθητηριακό και ευέλικτο, που ανταποκρίνεται στην ανάγκη για κιναισθητικές εμπειρίες μέσα σε μια ομάδα, το καθιστά ιδανικό για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και απόλυτα συμβατό με τις επιταγές του Αναλυτικού Προγράμματος για το Νηπιαγωγείο και τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Η Μουσειοσκευή, λόγω της πολυτροπικής φύσης της, διευκολύνει διαδικασίες και μεθόδους που δίνουν τη δυνατότητα για πολλές «σωστές» απαντήσεις και προσφέρουν τη γνώση ως ανοικτό πρόβλημα προς διερεύνηση. Μέσα από δραστηριότητες που ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της κριτικής και επιστημονικής σκέψης, τη χρήση της φαντασίας, της δημιουργικότητας και της ενσυναίσθησης οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές χρησιμοποιούν το υλικό ως ενεργά υποκείμενα που το «αναδομούν» και, μ' αυτόν τον τρόπο, γίνονται «συνδημιουργοί» του.

Στο τριακοστό τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Κοσμά Τουλούμη με τίτλο *Ο Πολυτροπικός Κόσμος των Αρχαίων Πραγμάτων και η Χρήση του στην Εκπαίδευση της Ψηφιακής Εποχής*. Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας αναδεικνύει το ζήτημα της πολυτροπικότητας του κόσμου των αρχαίων πραγμάτων και καταθέτει διδακτικές προτάσεις αξιοποίησής της στο σχολείο.

Η εργασία αρθρώνεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος της εργασία του, ο Τουλούμης τεκμηριώνει πειστικά ότι τα αντικείμενα της αρχαιότητας νοηματοδοτούν τον κόσμο μέσω διαφορετικών «τρόπων», ανάλογα με το πώς αντιμετωπίζονται κάθε φορά από την έρευνα είτε ως απολιθώματα του παρελθόντος, είτε ως τέχνη και θησαυροί, είτε ως στοιχεία μιας εικονογραφημένης αφήγησης, είτε, τέλος, ως δεδομένα για οποιαδήποτε αναπαράσταση του παρελθόντος. Από τη στιγμή, συνεπώς, που η πολυτροπική θεωρία της επικοινωνίας αφορά τη χρήση και τη μίξη πολλών τρόπων κατά την επικοινωνία, είναι αναπόφευκτη η ένταξη σ' αυτήν και του κόσμου των αντικειμένων, ως κατ' εξοχήν νοηματοδοτημένων, αλλά και νοηματοδοτικών οντοτήτων. Παράλληλα, αποδεικνύει ότι η πολυτροπικότητα δεν είναι αποκλειστικό προϊόν της σημερινής ψηφιακής εποχής και της κυριαρχίας σ' αυτήν των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνιών (ΤΠΕ), αλλά στοιχεία «πολυτροπικής επικοινωνίας» είναι δυνατόν να εντοπιστούν στους αρχαίους, ήδη, πολιτισμούς.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας του, ο συγγραφέας συζητά από τη μια τους τρόπους με τους οποίους οι σύγχρονες ανεπτυγμένες κοινωνίες αξιοποιούν την πολυτροπικότητα των αρχαίων αντικειμένων και από την άλλη τις δυνατότητες που θα μπορούσε να δώσει στην εκπαίδευση η χρήση αυθεντικών αρχαίων αντικειμένων. Δεν παραλείπει, βεβαίως, να επισημάνει ότι τα αρχαιολογικά ευρήματα κατά την αναπλαισίωσή τους από τα σχολικά εγχειρίδια (κυρίως της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και της ιστορίας), τα οποία φιλοξενούν φωτογραφίες τους, χάνουν την πολυτροπικότητά τους. Αποτελούν απλώς τις υλικές εκείνες πραγματικότητες που νοηματοδοτούν τις κοινωνικές ιδέες και αποκαλύπτουν αντιλήψεις, στάσεις και αξίες του παρόντος για το παρελθόν. Τα μνημεία εξακολουθούν να λειτουργούν μονοτροπικά στα σύγχρονα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια: νοηματοδοτούν εξόχως τον πολιτισμικό χώρο και του προσδίδουν εκείνα ακριβώς τα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν αναγνωρίσιμο και σημαντικό και τον μετατρέπουν σε «πολιτισμικό κεφάλαιο» της χώρας.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας του, ο Τουλούμης διατυπώνει μια πολύ σαφή και συγκροτημένη διδακτική πρόταση η οποία στηρίζεται στη χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών στην εκπαίδευση και αποβλέπει στην αξιοποίηση των αρχαίων πραγμάτων (συγκεκριμένα των ψηφιακών υποκατάστατων τους) προς την κατεύθυνση συγκρότησης του μαθητή ως κριτικού υποκειμένου. Με μια στοχοθεσία που θα τείνει ν' αναδείξει τη σημασία των αρχαίων αντικειμένων ως μέσων για ανακαλυπτική-διερευνητική μάθηση, διδακτικές δραστηριότητες κατά τις οποίες τα υλικά αντικείμενα που «μαρτυρούν» το παρελθόν θα εντάσσονται σ' ένα συγκεκριμένο και ιστορικά προσδιορισμένο κοινωνικό πλαίσιο (context) χρήσης, λειτουργίας ή συμβολικού νοήματος μπορούν να αποβούν εξαιρετικά ωφέλιμες, σύμφωνα με τον συγγραφέα. Τέτοιες διδακτικές δραστηριότητες μπορούν ν' αντιμετωπίσουν τα αρχαία πράγματα ως αφορμήσεις που μπορεί να παραπέμπουν σε σύγχρονα βιώματα των μαθητών, ως συστατικά στοιχεία συγκρότησης προβλημάτων προς επίλυση ή / και ως μέσα για τη διαμόρφωση στάσεων, αντιλήψεων και αξιών για τη σύγχρονη πολιτισμική διαχείριση του παρελθόντος. Ο πολυτροπικός κόσμος των αρχαίων πραγμάτων –σύμφωνα πάντα με τον συγγραφέα– προσφέρει τη δυνατότητα, πάνω απ' όλα, για μια μάθηση σε κοινωνικο-πολιτισμική πρακτική, για συνειδητοποίηση από μέρους των μαθητών του πώς και γιατί πιστεύουν αυτά που πιστεύουν ή του πώς καταλήγουν, τελικά, να πιστεύουν αυτά που πιστεύουν. Τη διδακτική πρόταση που καταθέτει ο συγγραφέας πλαισιώνουν δύο συγκεκριμένα παραδείγματα εφαρμογής, δύο σενάρια διδακτικής αξιοποίησης των ΤΠΕ με αφετηρία τα αρχαία αντικείμενα.

Στο τριακοστό πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Ηλία Καρασαββίδη και της Μαρίας Θεοδωρακάκου με τίτλο *Πτυχές Σχεδιασμού, Δημιουργίας και Αξιοποίησης ενός Πολυτροπικού Ψηφιακού Κειμένου στο Πλαίσιο της Προσχολικής Εκπαίδευσης*. Πρόκειται για άλλη μια εργασία που εστιάζει σε μια πολυτροπική διδακτική παρέμβαση. Σκοπός της μελέτης που παρουσιάζεται στην εργασία αυτή είναι ο σχεδιασμός, η εφαρμογή και η αξιολόγηση ενός ψηφιακού κειμένου, συγκεκριμένα ενός βίντεο, στην προσχολική εκπαίδευση. Παρουσιάζεται η συλλογιστική κατασκευής του βίντεο δίνοντας έμφαση σε πτυχές που αφορούν την πολυτροπικότητά του και την αξιοποίησή του στη διδακτική-μαθησιακή διαδικασία.

Οι συγγραφείς ξεκινούν την εργασία τους προσδιορίζοντας την έννοια «ψηφιακή επανάσταση». Αναφέρονται στα ψηφιακά μέσα, όπως και στα χαρακτηριστικά τους και στις επιπτώσεις που έχουν σε ποικίλες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής. Φτάνουν, έτσι, και στο ψηφιακό βίντεο και ιδιαίτερα στις χρήσεις του στην εκπαίδευση. Στη συνέχεια, και πριν εστιάσουν την εργασία τους στη μελέτη της διδακτικής παρέμβασης που οργανώθηκε στη βάση ενός ψηφιακού κειμένου, ενός βίντεο, που διαμόρφωσε η Θεοδωρακάκου, οι συγγραφείς αναφέρονται πολύ διεξοδικά στην κατασκευή του ψηφιακού αυτού βίντεο. Αιτιολογούν πολλές επιλογές που έγιναν κατά τη διαδικασία διαμόρφωσής του με βάση το θεωρητικό πλαίσιο του γραμματισμού και της πολυτροπικότητας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει η εκπαιδευτική αξιοποίηση του ψηφιακού κειμένου, του βίντεο, δηλαδή, που δημιουργήθηκε. Αυτή περιλάμβανε: (α) την τμηματική προβολή του βίντεο, (β) την καθοδηγούμενη συζήτηση γύρω από το βίντεο στην τάξη και (γ) τα σχέδια εργασίας που εκπονήθηκαν από τα νήπια με αφορμή αλλά και με βάση το βίντεο. Η μελέτη των διαδικασιών αυτών καταδεικνύει ότι οι δυνατότητες του μέσου (εδώ, του βίντεο) επέτρεψαν τη χρήση διαφόρων τρόπων για την προώθηση του «διαλόγου» στην τάξη. Το βίντεο βοήθησε στη

δημιουργία μιας πολυτροπικής παρουσίασης, συνδυάζοντας προφορικό λόγο (αφήγηση και διαλόγους), κινούμενη εικόνα, φυσικούς ήχους, χειρονομίες κτλ. και (β) στην ενσωμάτωση μιας διαλογικής διάστασης στην παρουσίαση αυτή. Η πολυτροπική διαλογική αυτή παρουσίαση χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια ως πρωτογενές υλικό για τη διεξαγωγή άλλων δραστηριοτήτων, όπως π.χ. σχεδίων εργασίας.

Στο τριακοστό έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Δήμητρας Αδαμίδου με τίτλο **Βιωματικές Προσεγγίσεις, Πολυτροπικότητα και Χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορίας & Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε) στη Διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Γυμνάσιο – Μια Διδακτική Πρόταση**. Στην εργασία αυτή η Αδαμίδου καταθέτει μια ενδιαφέρουσα διδακτική πρόταση για τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος, η οποία στηρίζεται στη χρήση των Νέων Τεχνολογιών. Για τη συγκρότηση της πρότασής της η συγγραφέας αξιοποιεί βιωματικές, πολυτροπικές και διαθεματικές προσεγγίσεις, όπως και το θεωρητικό πλαίσιο των πολυγραμματισμών και της υποβοηθούμενης ανακάλυψης της γνώσης με στόχο τη διεύρυνση της ζώνης επικείμενης ανάπτυξης του μαθητή. Η προτεινόμενη πορεία διδασκαλίας παρουσιάζεται πολύ αναλυτικά, όπως και οι δραστηριότητες που μπορούν να αναλάβουν οι ομάδες των μαθητών που θα υλοποιήσουν το σενάριο. Η εργασία ολοκληρώνεται με τη συζήτηση των δυνατοτήτων που δίνουν στη διδασκαλία τέτοιες προτάσεις, αλλά και των περιορισμών που συναντούν στο σύγχρονο ελληνικό εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Στο τριακοστό έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Γιώργου Γιαννικόπουλου, της Πολυξένης Μπίστα, της Μαρίας Νέξη και της Νότας Σεφερλή με τίτλο **Από τη Μεταφορά του Ποιητικού Λόγου στις Πολυμεσικές Μεταφορές των ΤΠΕ: Μια Πολυτροπική Αναπαράσταση της Υπερρεαλιστικής Ποίησης – Διδακτικό Παράδειγμα**. Οι συγγραφείς προσπαθούν να διερευνήσουν τις διεργασίες με τις οποίες οι σημασιολογικές δομές του υπερρεαλιστικού ποιητικού κειμένου (γλωσσικές επιλογές και αποκλίσεις στο συνταγματικό και παραδειγματικό άξονα, βιωματική χρήση της γλώσσας, προθετικότητα του δημιουργού) προσλαμβάνονται από τον αναγνώστη και μεταπλάθονται, με την αξιοποίηση ποικίλων σημειωτικών κωδίκων πέραν του γλωσσικού, σε πολυτροπικό κείμενο. Για να πετύχουν το σκοπό αυτό, οι συγγραφείς αρχικά συνδέουν θεωρητικά τις λογοτεχνικές θεωρίες της αναγνωστικής ανταπόκρισης με τη θεωρία της πολυτροπικότητας. Στη συνέχεια, ως εφαρμογή παρουσιάζουν ένα διδακτικό σενάριο, σύμφωνα με το οποίο οι μαθητές καλούνται να μεταγράψουν το υπερρεαλιστικό ποίημα που διδάσκονται σε ηλεκτρονικό πολυτροπικό κείμενο αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα τις ερμηνευτικές τους εκδοχές γι' αυτό. Η πολυμεσική νοηματοδότηση-αναπαράσταση του ποιήματος που εισηγούνται οι συγγραφείς της εργασίας αυτής συγκροτεί μια ολιστική διαδικασία πρόσληψης του κειμένου που συνδυάζει την αναγνωστική ανταπόκριση με τη δημιουργική έκφραση των μαθητών. Αξιοποιώντας τη δυνατότητα της τεχνολογίας να μετατρέπει το έντυπο, κλειστό και μη επιδεχόμενο αλλαγών λογοτεχνικό κείμενο σε ψηφιακό, ρευστό και, άρα, ανοικτό σε νέες μορφές οργάνωσης και αναπαράστασης με υπερκειμενικά και πολυτροπικά χαρακτηριστικά, καταθέτουν μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διδακτική πρόταση.

Στο τριακοστό όγδοο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Κυριακής Ασκιανάκη με τίτλο **Βίωμα, Πολυτροπικότητα και Νέες Τεχνολογίες της Πληροφορίας και Επικοινωνίας στη Διδασκαλία της Λογοτεχνίας**. Στην εργασία της αυτή η συγγραφέας υποστηρίζει τη θέση ότι οι σκοποί και οι στόχοι των πιο πρόσφατων Αναλυτικών Προγραμμάτων της Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο και το Λύκειο

μπορούν να καλυφτούν με πρόσφορο τρόπο μέσα από τη χρήση των Τεχνολογιών της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας. Για να τεκμηριώσει τη θέση της αυτή αντλεί στοιχεία από τα ισχύοντα Δ.Ε.Π.Π.Σ. και Α.Π.Σ. και τη βιβλιογραφία που αφορά τη χρήση νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση. Στη συνέχεια, η Ασκιανάκη παρουσιάζει ως διδακτική πρόταση ένα ενδιαφέρον σενάριο που αφορά τη διδασκαλία του ποιήματος του Κ. Καβάφη *Ιθάκη* στην Α΄ Λυκείου. Το σενάριο παρουσιάζεται λεπτομερώς, όπως και η προτεινόμενη πορεία διδασκαλίας και αρκετές ενδεικτικές πολυτροπικές διδακτικές δραστηριότητες. Τέλος, αιτιολογούνται όλες οι επιλογές που έγιναν για τη διαμόρφωση του σεναρίου με την προβολή των αρχών διδασκαλίας και μάθησης που το στηρίζουν.

Στο τριακοστό ένατο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Χρήστου Παρθένη με τίτλο *Η Πολυτροπικότητα στη Διαπολιτισμική Τάξη*. Στην εργασία αυτή ο συγγραφέας διατυπώνει και υποστηρίζει την άποψη ότι πολυτροπικότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες. Η θεωρία και η πράξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι απαραίτητο να χρησιμοποιεί την πολυτροπικότητα. Ποικίλα μέσα και τρόποι όπως η εικόνα, ο ήχος (η μουσική και το τραγούδι) ανοίγουν νέες προοπτικές κατανόησης για τους αλλοδαπούς μαθητές. Για να τεκμηριώσει τη θέση του ο Παρθένης αρχικά προσδιορίζει την έννοια της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και στη συνέχεια εντοπίζει τις θεωρίες μάθησης που είναι συμβατές με αυτή. Τέλος, προσπαθεί να δείξει πώς το διαπολιτισμικό μοντέλο διδασκαλίας μπορεί να αξιοποιήσει πολυτροπικά μέσα αλλάζοντας ταυτόχρονα τους ρόλους εκπαιδευτικού και μαθητών στο σύγχρονο σχολείο.

Στο τεσσαρακοστό κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Δημήτρη Κουτσογιάννη με τίτλο *Λόγοι, Μακροκείμενα και Στρατηγικές κατά την Αναπλαισίωση της Πολυτροπικότητας στα Διδακτικά Εγχειρίδια ν.ε. Γλώσσας του Γυμνασίου*. Σκοπό της εργασίας αυτής αποτελεί η διερεύνηση δύο εξαιρετικά πρωτότυπων ζητημάτων που αφορούν την πολυτροπικότητα στα σχολικά εγχειρίδια. Το πρώτο είναι το εξής: σε ποιο βαθμό οι *λόγοι* (discourses) που διαπερνούν τα σχολικά εγχειρίδια ως προς το τι είναι γλώσσα και πώς διδάσκεται (στην περίπτωση της διδασκαλίας της μητρικής γλώσσας) επηρεάζει το είδος αλλά και την έκταση της πολυτροπικότητας των σχολικών εγχειριδίων; Το δεύτερο, αφορά τον ρόλο των συγγραφικών ομάδων των σχολικών εγχειριδίων και την έκταση των πρωτοβουλιών που αναπτύσσουν: τι εισπράττουν, σε ποιο βαθμό καινοτομούν ή διαφοροποιούνται από τα επίσημα Προγράμματα Σπουδών και γιατί; Για την απάντηση στα δύο αυτά ερωτήματα ο συγγραφέας επιχειρεί ανάλυση σε τρία τεύχη σχολικών εγχειριδίων για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας της Α΄ Γυμνασίου, από τη σειρά των εγχειριδίων του 1985, από τη σειρά του 2001 και από την πιο πρόσφατη, του 2006.

Ο Κουτσογιάννης ξεκινά το κύριο μέρος της εργασίας του με την παρουσίαση των θεωρητικών εργαλείων με βάση τα οποία επιχειρήσε την ανάλυση στα σχολικά εγχειρίδια. Διευκρινίζεται ο όρος *λόγος* και ο τρόπος με τον οποίο τον χρησιμοποιεί στο συγκεκριμένο κείμενο. Ο συγγραφέας αιτιολογεί γιατί το σχολικό κεφάλαιο των βιβλίων της γλώσσας αποτελεί *κειμενικό είδος* και αναγνωρίζει τον ρόλο των συγγραφικών ομάδων ως ενεργών σχεδιαστών, οι οποίοι ενεργούν, αφού λάβουν υπ' όψη τους όλες τις παραμέτρους: ακροατήριο, *διαθέσιμα σχέδια* στο κοινωνικό και επιστημονικό πεδίο και Προγράμματα Σπουδών.

Στη συνέχεια της εργασίας, ο συγγραφέας περνά στην παρουσίαση της ανάλυσης των εγχειριδίων. Αρχικά, προσεγγίζεται η πολυτροπικότητα των εγχειριδίων του 1985. Μετά την ανάλυση του συγκεκριμένου τεύχους, ο Κουτσογιάννης διαπιστώνει ότι η πολυτροπικότητα υποτάσσεται στη, και εξυπηρετεί τη, βαθύτερη ιδεολογία που

διαπερνά τα πρώτα αυτά εγχειρίδια διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας. Παράλληλα, ενσωματώνει στοιχεία από τη στροφή των πρώτων μεταδιδασκοτικών χρόνων προς πιο παιδοκεντρικές αντιλήψεις, κυρίως μέσω της χρήσης του χρώματος, της επιλογής σκίτσων και γελοιογραφιών. Ακολουθεί η ανάλυση των εγχειριδίων του 2001, από την οποία προκύπτει ότι οι συγγραφικές ομάδες εκείνης της σειράς ανέλαβαν σημαντικές πρωτοβουλίες ν' ανανεώσουν τα διδακτικά βιβλία της γλώσσας. Οι συγγραφείς του γλωσσικού μέρους λειτούργησαν περισσότερο ως *συντάκτες* (authors), λαμβάνοντας υπ' όψη το πλαίσιο του Π.Σ. Το ενδιαφέρον στην προκειμένη περίπτωση είναι ότι αυτά που τροφοδότησαν τα αντανάκλαστα τους ήταν τα σχέδια που είχαν στη διάθεσή τους από το ίδιο το πεδίο στο οποίο δραστηριοποιούνται. Έτσι, προσπάθησαν να ενσωματώσουν νέα δεδομένα που είχαν σχέση με τον νέο λόγο, τον επικοινωνιακό, που απέκτησε ισχύ κατά την περίοδο αυτή. Δεν έδωσαν, όμως, καμία βαρύτητα στην τάση της εποχής τους για αυξανόμενη μίξη των τρόπων, για τον λόγο ότι δεν εκφράστηκε κάτι τέτοιο στο επιστημονικό πεδίο στο οποίο κινούνταν. Αυτό το εισέπραξε περισσότερο η σχεδιαστική ομάδα, η οποία ανέπτυξε με τις επιλογές της μια συγκεκριμένη στρατηγική, επιχειρώντας να εκλάβει τη θεματική του κάθε κεφαλαίου ως αφετηρία για δημιουργική εμπλοκή, για διάλογο, για ενσωμάτωση του κόσμου της τέχνης, του παιδιού και των ΤΠΕ. Πρόκειται για στοιχεία που κινούν το εγχειρίδιο προς την κατεύθυνση άλλων διδακτικών παραδόσεων. Το γεγονός ότι δεν υπήρχε στο Π.Σ. κάποιος περιορισμός ή κάποια κατεύθυνση για το σχεδιαστικό μέρος του εγχειριδίου επέτρεψε στη συγκεκριμένη ομάδα να κινηθεί με μεγαλύτερη ανεξαρτησία και ευχέρεια. Αλλά και η ανεξαρτησία αυτή μπορεί μόνο να γίνει κατανοητή εντός του ιστορικού πλαισίου της εποχής και των εξελίξεων στον χώρο της αναπαράστασης κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Τέλος, η ανάλυση του τεύχους της τρίτης σειράς (του 2006) οδηγεί τον Κουτσογιάννη στη διαπίστωση ότι οι συντάκτες των συγκεκριμένων διδακτικών εγχειριδίων επιδιώκουν να καταστήσουν την πολυτροπικότητα μέρος της διδακτέας ύλης, παρ' ότι στα Π.Σ. δεν αναφέρεται καν ο όρος. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία που κατανοείται απολύτως στο πλαίσιο των λόγων που κυκλοφορούσαν στο οικείο ελληνικό επιστημονικό πεδίο κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και αποτελεί μια *στρατηγική* των συγγραφέων, με όρους του Fairclough, να τοποθετηθούν στις επιστημονικές αναζητήσεις της εποχής τους και να στρέψουν τα πράγματα προς συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Ο συγγραφέας ολοκληρώνει την εργασία του με συμπεράσματα που, ενώ ανακεφαλαιώνουν το κείμενό του, ταυτόχρονα δημιουργούν κι έναν ευρύτερο προβληματισμό για σημαντικές εξωκειμενικές-συγκειμενικές παραμέτρους κατά τη μελέτη της πολυτροπικότητας των σχολικών εγχειριδίων. Ως βασικές τέτοιες παράμετροι προτάθηκαν στο συγκεκριμένο κείμενο: ο ρόλος των επιστημονικών παραδόσεων, όπως αποτυπώνονται στους γλωσσοδιδασκτικούς λόγους· οι εξελίξεις στο επιστημονικό πεδίο και, τέλος, οι πρωτοβουλίες που μπορεί να επιδείξουν οι κοινωνικοί πρωταγωνιστές (συγγραφείς εγχειριδίων), με δεδομένες τις δύο προηγούμενες παραμέτρους.

Στο τεσσαρακοστό πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Ελευθέριου Βεκρή με τίτλο *Η Αξιοποίηση της Εικόνας στα Διδακτικά Βιβλία της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Γυμνάσιο, στο Πλαίσιο της Επικοινωνιακής Προσέγγισης της Γλώσσας*. Ο συγγραφέας επιδιώκει να εξετάσει κριτικά την αξιοποίηση της εικόνας σε επίπεδο παιδαγωγικής ρητορικής, όπως αποκρυσταλλώνεται στα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας και τα βιβλία του εκπαιδευτικού, και σε επίπεδο διδακτικής πράξης, όπως προδιαγράφεται από τη δομή των διδακτικών ενοτήτων, από τη φύση

των εικονιστικών κειμένων, τις προτεινόμενες δραστηριότητες σχετικά μ' αυτά τα κείμενα και τις οδηγίες για κάθε ενότητα που περιλαμβάνονται στο βιβλίο του εκπαιδευτικού. Στην προσέγγισή του αξιοποιεί παραδείγματα που περιέχονται στα βιβλία που εξέδωσε ο Ο.Ε.Δ.Β., για το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας στο Γυμνάσιο, το 1984, 1986, 2001 και το 2006.

Ο Βεκρής ξεκινά το κύριο μέρος της εργασίας του περιγράφοντας τη θέση της εικόνας στα πρώτα γλωσσικά εγχειρίδια του Γυμνασίου (εκδόσεις 1984 και 1986). Διαπιστώνει ότι ήδη από τότε οι συντάκτες του εκπαιδευτικού υλικού φαίνεται ότι είχαν συνειδητοποιήσει τη χρησιμότητα της εικόνας στην κινητοποίηση της σκέψης του μαθητή και σε πολλές ενότητες αξιοποιούν ασκήσεις επί τη βάσει εικόνων. Υπάρχει, μάλιστα, η τάση να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο η εικόνα ως αφορμή για την παραγωγή λόγου.

Προχωρώντας τη μελέτη του στα εγχειρίδια του 2001, επισημαίνει ότι το νέο στοιχείο που προστέθηκε είναι η έννοια του «οπτικού αφηγήματος». Τα οπτικά αφηγήματα, όμως, που με συνέπεια αρθρώνει ο επιμελητής της εικονογράφησης της συγκεκριμένης έκδοσης, δεν αξιοποιούνται ως εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Οι εικόνες, δηλαδή, εξακολουθούν να λειτουργούν στο πλαίσιο που διαμορφώθηκε στα προηγούμενα διδακτικά βιβλία: αξιοποιούνται πάλι ως αφορμή για τη γραφή έκθεσης ή ενός τίτλου ή μιας λεξάντας.

Στη συνέχεια, ο συγγραφέας προσεγγίζει κριτικά και με τη βοήθεια του μοντέλου των τεσσάρων συγγενών ρόλων του αναγνώστη, κατά τους Α. Luke και Ρ. Freebody, την πιο πρόσφατη έκδοση των εγχειριδίων (2006) και καταλήγει στη διαπίστωση ότι, παρά το γεγονός πως η συγκεκριμένη έκδοση συνομιλεί με ενδιαφέρουσες επιστημονικές προσεγγίσεις της γλωσσικής επικοινωνίας από τον χώρο της κοινωνικής σημειωτικής και της κοινωνιογλωσσολογίας και θέτει ένα διαφορετικό θεωρητικό πλαίσιο για τη διδακτική του μαθήματος που μπορεί να γονιμοποιήσει την παιδαγωγική σκέψη και να δώσει στο άμεσο μέλλον νέες διδακτικές προσεγγίσεις, στο πρακτικό επίπεδο, οι δραστηριότητες που προτείνονται για τα πολυτροπικά κείμενα, δεν τοποθετούν τον μαθητή ως έναν πολυδύναμο αναγνώστη.

Ο Βεκρής ολοκληρώνει την εργασία του καταλήγοντας σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Παρά τις διαφορετικές προσεγγίσεις σε επίπεδο ρητορικής των εικόνων-πολυτροπικών κειμένων, το κοινό χαρακτηριστικό που παρουσιάζουν και οι τρεις σειρές διδακτικών βιβλίων είναι η «μη αυθεντική» χρήση των κειμένων. Τα κείμενα χρησιμεύουν είτε ως «δεξαμενή άντλησης δεδομένων» για την έκθεση είτε ως δεξαμενή άντλησης γλωσσικών φαινομένων που θ' αναλυθούν στη συνέχεια. Δεν αποτελούν, όμως, κατά κανόνα, αντικείμενα κατανόησης και ερμηνείας καθ' εαυτά, ούτε ισότιμους συνομιλητές, αφού παρατίθενται αποσπασματικά και διασκευασμένα. Τα κείμενα, ασυνεχή και ποικίλα, οδηγούν τον μαθητή στους γνωστικούς στόχους του μαθήματος, που αποτυπώνονται στο παραδοσιακό τρίπτυχο: Έκθεση, Γραμματική, Συντακτικό. Αυτά τα κείμενα δύσκολα υποστηρίζουν τους μαθητές στην ανάγνωση των πολλαπλών επιπέδων τους, την ίδια, δηλαδή, την υφή του πολυτροπικού κειμένου, τις κοινωνικές πρακτικές που σχετίζονται μ' αυτό και τον ρόλο που διαδραματίζει στη συνολική κοινωνική δράση. Τέλος, ο συγγραφέας προσπαθεί να ερμηνεύσει τις αντιφάσεις που επισήμανε μεταξύ θεωρητικών παραδοχών για τη διδασκαλία της γλώσσας και ρυθμίσεων της διδακτικής πράξης. Θεωρεί ότι η ρητορεία των στόχων δεν συμβαδίζει με τις ρυθμίσεις του Αναλυτικού Προγράμματος. Γι' αυτό, ως προς την προσέγγιση των εικονιστικών-πολυτροπικών κειμένων, παρατηρείται μια μεγάλη εξέλιξη και μετατόπιση με ενδιαφέρουσες θεωρητικές προτάσεις, αλλά πολύ μικρότερη και όχι

στην ίδια κατεύθυνση σε επίπεδο ρυθμίσεων της διδακτικής πράξης, διαπίστωση που μας παραπέμπει επιτακτικά στο καίριο ζήτημα του σχεδιασμού της καινοτομίας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Στο τεσσαροκοστό δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Άννας Παρασκευαΐδη, με τίτλο *Η Προσέγγιση των Πολυτροπικών Κειμένων στα Σχολικά Εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας του Γυμνασίου: Κριτική Θεώρηση*. Πρόκειται για μελέτη που αφορά την αξιοποίηση της πολυτροπικότητας από τα γλωσσικά εγχειρίδια του Γυμνασίου. Η συγγραφέας ξεκινά από τη διαπίστωση ότι τα πολυτροπικά κείμενα έχουν πλέον ενταχθεί στα νέα γλωσσικά εγχειρίδια (2006 κ.ε.) και αξιοποιούνται διδακτικά με ποικίλους τρόπους στα πλαίσια διάφορων δραστηριοτήτων που περιλαμβάνονται στα εγχειρίδια. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να προσεγγίσει το ερώτημα σε ποιο βαθμό εξετάζονται τα πολυτροπικά χαρακτηριστικά των κειμένων αυτών ή, αντίθετα, παραβλέπεται η πολυτροπικότητα ως χαρακτηριστικό τους και αξιοποιούνται για τη διδασκαλία αποκλειστικά των χαρακτηριστικών της γλώσσας και του γλωσσικού νοήματος.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας της η συγγραφέας παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο εδράζει τη μελέτη της. Είναι αυτό των πολυγραμματισμών και της πολυτροπικότητας. Η προσέγγιση που παρουσιάζει είναι κοινωνιογλωσσολογική και γλωσσοδιδακτική. Στο δεύτερο και κύριο μέρος μελετά ουσιαστικά τον τρόπο αναπλαισίωσης των πολυτροπικών κειμένων στα γλωσσικά εγχειρίδια του Γυμνασίου με τη βοήθεια των οδηγιών για τον εκπαιδευτικό που περιέχονται στα αντίστοιχα βιβλία του καθηγητή. Συγκεκριμένα, η συγγραφέας επιχειρεί, μέσα από κριτική ανάλυση που βασίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο που σκιαγράφησε στο προηγούμενο μέρος της εργασίας της, μελετώντας δύο διδακτικά παραδείγματα από το βιβλίο της Γ΄ Γυμνασίου, να συζητήσει σε ποιο βαθμό υπάρχει η λογική της πολυτροπικότητας και η παιδαγωγική των πολυγραμματισμών στις δραστηριότητες του εγχειριδίου, που υποβάλλουν τον τρόπο προσέγγισης των κειμένων.

Μετά την ανάλυση που επιχειρεί, η συγγραφέας καταλήγει σε κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Τα πολυτροπικά κείμενα αξιοποιούνται διδακτικά με διάφορους τρόπους στα γλωσσικά εγχειρίδια του Γυμνασίου με βάση τους στόχους της κάθε υποενότητας στην οποία βρίσκονται αλλά και τους γενικούς σκοπούς του μαθήματος. Έτσι, όταν τα κείμενα αυτά συναντώνται σε υποενότητες όπου εξετάζονται γλωσσικά φαινόμενα, η έμφαση δίνεται στη διδασκαλία του γλωσσικού τους μέρους, χωρίς, όμως, ν' αποκλείεται και η συνεξέταση του εικονιστικού μέρους τους, όταν αυτό βοηθάει στην κατανόηση του υπό εξέταση γλωσσικού φαινομένου. Όταν τα πολυτροπικά κείμενα αξιοποιούνται ως αφορμή για συζήτηση και προβληματισμό των μαθητών σχετικά με κάποιο θέμα, τότε συνοδεύονται από ερωτήσεις και ασκήσεις που εξυπηρετούν την πολυτροπική προσέγγισή τους και δεν περιορίζονται στην ανάλυση του γλωσσικού τους μόνο μέρους. Γενικότερα, στα υπό εξέταση εγχειρίδια φαίνεται να υιοθετείται μια πιο διευρυμένη αντίληψη για το κείμενο και την επικοινωνία, χωρίς, όμως, να έχει αλλάξει ο γλωσσοκεντρικός προσανατολισμός του μαθήματος ή να εξετάζονται τα χαρακτηριστικά και οι συμβάσεις των μη γλωσσικών τρόπων επικοινωνίας με την ίδια συστηματικότητα με την οποία εξετάζονται τα μορφοσυντακτικά φαινόμενα της γλώσσας.

Στο τεσσαροκοστό τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Άννας Φτερνιάτη με τίτλο *Τα Πολυτροπικά Κείμενα και η Επεξεργασία τους στο Γλωσσικό Μάθημα του Δημοτικού Σχολείου*. Σκοπός της εργασίας αυτής είναι να εξετάσει σε ποιο βαθμό η πολυτροπικότητα γίνεται αντικείμενο διδασκαλίας στα σχολικά εγχειρίδια για το γλωσσικό μάθημα του Δημοτικού Σχολείου. Ειδικότερα, η

Φτερνιάτη προσπαθεί να διαπιστώσει κατά πόσο η επιλογή κειμένων και οι δραστηριότητες κατανόησης-επεξεργασίας και παραγωγής γραπτού λόγου που περιλαμβάνονται στα συγκεκριμένα εγχειρίδια εντάσσονται στην πολυτροπική λογική των πολυγραμματισμών.

Η συγγραφέας ξεκινά θέτοντας έναν θεωρητικό προβληματισμό που αφορά τη διδακτική του γλωσσικού μαθήματος στο σύγχρονο πολυτροπικό επικοινωνιακό τοπίο. Αφού ορίσει τις έννοιες της πολυτροπικότητας και των πολυγραμματισμών ακολουθώντας το κείμενο-μανιφέστο της Ομάδας του Νέου Λονδίνου, συζητά το ζήτημα της θέσης των πολυτροπικών κειμένων στη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος στο σχολείο.

Στο δεύτερο και κύριο μέρος της εργασίας της η Φτερνιάτη παρουσιάζει την έρευνα που διενήργησε για να μελετήσει πώς εμφανίζεται και πώς προσεγγίζεται η πολυτροπικότητα στα ισχύοντα σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας των έξι τάξεων του Δημοτικού Σχολείου. Συγκεκριμένα, την απασχόλησαν ερευνητικά ερωτήματα όπως: σε τι ποσοστό εμφανίζονται πολυτροπικά κείμενα για κατανόηση-επεξεργασία, για τι είδους πολυτροπικά κείμενα πρόκειται, σε ποιο βαθμό γίνεται εξέταση των κειμένων από πολυτροπική άποψη (αναφορά στους τρόπους, στα μέσα των τρόπων, στους πόρους των τρόπων), ποιες εικονιστικές λειτουργίες προσεγγίζονται, σε τι ποσοστό εμφανίζονται δραστηριότητες παραγωγής πολυτροπικών κειμένων, αν παρέχεται η ανάλογη στήριξη/καθοδήγηση (όσον αφορά τα μέσα ή τους πόρους των τρόπων) για την παραγωγή τους. Για την απάντηση στα ερωτήματα αυτά, η Φτερνιάτη επιχειρεί τη διαμόρφωση κατηγοριών ταξινόμησης και ανάλυσης για τα κείμενα προς κατανόηση-επεξεργασία και τις αντίστοιχες δραστηριότητες, όπως και για τις δραστηριότητες παραγωγής κειμένων που περιέχονται στα υπό εξέταση εγχειρίδια. Στο σημείο αυτό βρίσκεται η μεγαλύτερη συμβολή της συγκεκριμένης εργασίας: στη συγκρότηση του συστήματος κατηγοριών ανάλυσης της πολυτροπικότητας ως αντικειμένου διδασκαλίας στα σχολικά εγχειρίδια. Η συγγραφέας ουσιαστικά διαμορφώνει ένα εργαλείο ανάλυσης, συνδυάζοντας στοιχεία οπτικού και γλωσσικού γραμματισμού από την ξένη βιβλιογραφία. Τα αποτελέσματα της έρευνας αποτυπώνονται στη συνέχεια με ποσοστά και γραφήματα.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα που αφορούν τα σχολικά εγχειρίδια που εξετάστηκαν. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρέχουν ενδείξεις ότι έχει καταβληθεί από τις συγγραφικές ομάδες αξιόλογη προσπάθεια *επεξεργασίας* πολυτροπικών κειμένων από άποψη ποσοστού και από άποψη παρουσίασης διαφορετικών ειδών πολυτροπικού λόγου μέσω της ποικίλης διαχείρισης του μέσου. Γίνεται, όμως, περιορισμένη χρήση ποικιλίας τρόπων και μέσων, εξέτασης πόρων και μέσων, επεξεργασίας μέσω μετασχηματισμού και εικονιστικών λειτουργιών, άρα, συνολικά, γίνεται περιορισμένη εξέταση των τρόπων που συνθέτουν τα συγκεκριμένα κείμενα. Σχετικά με την *παραγωγή* πολυτροπικών κειμένων έχει καταβληθεί, επίσης, σημαντική προσπάθεια όσον αφορά το ποσοστό τους και τη στήριξη για τη χρήση μέσων, πόρων και τρόπων είτε με άμεση (εκφώνηση) είτε με έμμεση (προηγούμενη διδασκαλία, μετασχηματισμός τρόπων) καθοδήγηση. Ωστόσο, οι απαιτήσεις των δραστηριοτήτων είναι μέτριες, όσον αφορά την παραγωγή διαφορετικών ειδών πολυτροπικού λόγου και τη χρήση ποικιλίας τρόπων και μέσων.

Η συγγραφέας κλείνει την εργασία της επισημαίνοντας όλους εκείνους τους παράγοντες που επέδρασαν πειστικά κατά τη διαμόρφωση των εγχειριδίων προκειμένου να περιοριστεί η πολυτροπικότητα σ' αυτά: η απουσία στόχου που ν'

αφορά τη διδασκαλία της πολυτροπικότητας στο Πρόγραμμα Σπουδών και στις προδιαγραφές για το έντυπο διδακτικό υλικό της Γλώσσας για το Δημοτικό, η προσμονή κάλυψης ενός τέτοιου στόχου από το αντίστοιχο εκπαιδευτικό λογισμικό που είχε προκηρυχθεί παράλληλα με το έντυπο υλικό, η έλλειψη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε σχετικά θέματα, όπως και ο περιορισμένος αριθμός ερευνών που έχουν διενεργηθεί διεθνώς σχετικά με τη διδασκαλία πολυτροπικών κειμένων.

Στο τεσσαρακοστό τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία του Κωνσταντίνου Ντίνα και της Αρεστούλας Κουκουρίκου με τίτλο *Η Παραγωγή Πολυτροπικών Κειμένων στα Νέα Σχολικά Εγχειρίδια της Γλώσσας του Δημοτικού Σχολείου*. Πρόκειται για άλλη μια εργασία διερεύνησης της πολυτροπικότητας στα σχολικά εγχειρίδια. Συγκεκριμένα, εξετάζονται τα εγχειρίδια για το μάθημα της Γλώσσας του δημοτικού σχολείου και μελετώνται οι ευκαιρίες που δίνονται σε αυτά για παραγωγή πολυτροπικών κειμένων από τους μαθητές.

Οι συγγραφείς, Ντίνας και Κουκουρίκου, στην εργασία τους αυτή παρουσιάζουν την έρευνα που διενήργησαν για να ελέγξουν το βαθμό στον οποίο τα ισχύοντα εγχειρίδια δίνουν ευκαιρίες στους μαθητές να παράγουν πολυτροπικά κείμενα στο πλαίσιο του γλωσσικού μαθήματος. Για το σκοπό αυτό κατέγραψαν και ταξινόμησαν όλες οι δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου που εμπεριέχονται στα Βιβλία του Μαθητή και στα Τετράδια Εργασιών της Γλώσσας, σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, και αφορούν ειδικά και μόνο στη δόμηση γραπτού κειμένου από τους μαθητές μέσα σε ευρύτερες επικοινωνιακές δραστηριότητες. Στη συνέχεια, κατηγοριοποίησαν το σύνολο των δραστηριοτήτων κάθε τάξης με βάση το είδος κειμένου (genre) που καλούνται οι μαθητές να παραγάγουν. Τέλος, προχώρησαν σε συγκρίσεις μεταξύ των τάξεων για να διαπιστώσουν το βαθμό στον οποίο τα νέα εγχειρίδια αξιοποιούν την πολυτροπικότητα, ώστε να δοθεί ευκαιρία στους μαθητές να καλλιεργήσουν δεξιότητες χρήσης και εκμετάλλευσης όλων των πηγών νοήματος.

Μετά την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας, οι συγγραφείς συνάγουν ενδιαφέροντα συμπεράσματα: στα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας υπάρχει μία ευρεία ποικιλία παραγωγής κειμενικών ειδών και γίνεται μια σημαντική προσπάθεια ώστε οι μαθητές να παραγάγουν πολυτροπικά κείμενα, παρόλο που κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται ρητά από το ΔΕΠΠΣ και το ΑΠΣ της Ελληνικής Γλώσσας. Η χρήση άλλων σημειωτικών τρόπων, πέραν του γλωσσικού, για την παραγωγή και μετάδοση του νοήματος όμως είναι περιορισμένη. Επίσης, τα μέσα επικοινωνίας που απαιτούνται στις συγκεκριμένες δραστηριότητες δε χαρακτηρίζονται από ποικιλία. Το 88,9% των κειμένων παράγεται με το συνδυασμό γραπτού λόγου και εικόνας, ενώ το 96,6% αυτών παράγονται στο χαρτί με το χέρι. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν την κυριαρχία της γλώσσας στο σημειωτικό τοπίο που διαμορφώνουν τα γλωσσικά εγχειρίδια, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στα πλαίσια της διδασκαλίας του γραπτού λόγου δε λαμβάνονται σε ικανοποιητικό βαθμό υπόψη οι προϋπάρχουσες εμπειρίες και γνώσεις των παιδιών, οι σχετικές με τους διάφορους τύπους πολυτροπικών κειμένων που τα περιβάλλουν.

Στο τεσσαρακοστό πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Θεοδώρας Κάββουρα-Σισσούρα με τίτλο *Πολυτροπικότητα και Ιστορική Σκέψη*. Βασικό σκοπό του κειμένου αποτελεί η ανάδειξη πτυχών της σχέσης μεταξύ της σχολικής ιστορίας και της πολυτροπικότητας. Το θέμα παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς απουσιάζουν από την ελληνική βιβλιογραφία απόπειρες τέτοιων συνδέσεων. Η συγγραφέας υποστηρίζει την άποψη ότι ο διακοσμητικός ρόλος και η περιθωριοποίηση, εκτός

κάποιων εξαιρέσεων, σημειωτικών πόρων άλλων πέρα από τη μονοτροπική ιστορική «αφήγηση» για την αναπαράσταση της γνώσης, στερούν από τη μαθησιακή διαδικασία ευκαιρίες ιστορικού εγγραμματισμού και πολυγραμματισμού και δυνατότητες διαμόρφωσης συγκροτημένων νοητικών σχημάτων και ιστορικής σκέψης εναρμονισμένης με την επιστήμη της ιστορίας.

Στην αρχή της εργασίας της η συγγραφέας, αφού ορίσει την έννοια του ιστορικού εγγραμματισμού, προχωρεί σ' αυτήν των πολυγραμματισμών. Ολοκληρώνοντας το πρώτο αυτό θεωρητικό μέρος, τεκμηριώνει την αξία της πολυτροπικότητας στο πεδίο της ιστορικής εκπαίδευσης. Ενώ, όμως, στη θεωρία φαίνεται εύλογη η αξία αυτή, η πράξη έχει να επιδείξει, όπως υποστηρίζει η συγγραφέας, αποκλεισμό της πολυτροπικότητας από τα σχολικά εγχειρίδια και τα θέματα των Πανελλαδικών εξετάσεων. Παράλληλα, οι αντιλήψεις των φοιτητών του Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας και μελλοντικών εκπαιδευτικών είναι επίσης αποθαρρυντικές. Η εκπαιδευτική πράξη φαίνεται ότι προωθεί την απομονωμένη και μονομερών ερμηνειών και συχνά στερεοτυπικών «αφηγήσεων» και στερεί από τους εκπαιδευόμενους δυνατότητες παραγωγής νοήματος που θα μπορούσε να συγκροτηθεί με την αξιοποίηση πολύμορφου ιστορικού και άλλου διδακτικού υλικού. Όμως μέσα σ' αυτό το εκπαιδευτικό τοπίο, η Κάββουρα επισημαίνει και παρουσιάζει δύο περιπτώσεις διδακτικών υλικών (ενός σχολικού εγχειριδίου και ενός λογισμικού για τη διδασκαλία της Ιστορίας) που αποτελούν εξαιρέσεις, αφού καταφέρνουν και ενσωματώνουν την πολυτροπικότητα, δίνοντας νέες προοπτικές στη διδασκαλία.

Στο τεσσαρακοστό έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εργασία της Μαρίας Κεραμυδά και του Αργύρη Κυρίδη με τίτλο *Τα Μ.Μ.Ε. ως Αντικείμενο Διδασκαλίας στην Α' Τάξη του Δημοτικού Σχολείου: Εκπαιδευτικό Υλικό και Πολυτροπικότητα*. Πρόκειται για άλλη μια εργασία διερεύνησης της πολυτροπικότητας στα σχολικά εγχειρίδια. Αυτή τη φορά εξετάζονται τα εγχειρίδια για το μάθημα *Μελέτη Περιβάλλοντος* της Α' τάξης του δημοτικού σχολείου, ως πολυτροπικές κατασκευές.

Οι συγγραφείς ξεκινούν την εργασία τους προσεγγίζοντας την έννοια του γραμματισμού στα Μ.Μ.Ε. και τεκμηριώνουν την επιλογή του μαθήματος της Μελέτης Περιβάλλοντος για την έρευνά τους στη συνάφεια που παρουσιάζει το ισχύον Πρόγραμμα Σπουδών του συγκεκριμένου μαθήματος με τους στόχους του γραμματισμού στα ΜΜΕ. Η Κεραμυδά και ο Κυρίδης επέλεξαν, λοιπόν, ένα δείγμα από το σχολικό εγχειρίδιο του μαθήματος, συγκεκριμένα το κεφάλαιο «Επικοινωνία - Ενημέρωση - Μ.Μ.Ε.» από το βιβλίο μαθητή της Μελέτης Περιβάλλοντος της Α' Δημοτικού, καθώς και το αντίστοιχο κεφάλαιο από το Τετράδιο Εργασιών. Το περιεχόμενο που επιλέχθηκε μελετήθηκε ποσοτικά (πόσοι διαφορετικοί τρόποι εμφανίζονται και με τι συχνότητα) αλλά και ποιοτικά (σχέση του λεκτικού με τον εικονιστικό τρόπο, βαθμός πολυτροπικότητας κ.ά.).

Ως μεθοδολογία της έρευνας οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν για την ανάλυση των γλωσσικών κειμένων το θεωρητικό πλαίσιο της *Κριτικής Ανάλυσης Λόγου* (Critical Discourse Analysis), έτσι όπως έχει διαμορφωθεί και οριοθετηθεί από τη διεθνή βιβλιογραφία. Εξηγούν ότι η Κριτική Ανάλυση Λόγου αναλύει τη γλωσσική επικοινωνία με στόχο ν' ανακαλύψει τις αναπαραστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας που οικοδομούνται σ' αυτήν, δηλαδή εξετάζει πώς ο λόγος (ως διαλεκτική σχέση γλώσσας-κοινωνίας) συμβάλλει στη διαίωνιση ή/ και την αλλαγή της κοινωνίας. Παράλληλα, για ανάλυση των εικόνων του εγχειριδίου, οι συγγραφείς κατέφυγαν στη χρήση της σημειωτικής μεθόδου, η οποία θεωρείται κατάλληλη για την ανάλυση οπτικών κειμένων. Η σημειωτική μπορεί να εφαρμοσθεί σε οτιδήποτε

μπορεί να θεωρηθεί ότι σημαίνει κάτι. Ακόμη και μέσα στο πλαίσιο των μαζικών μέσων επικοινωνίας σε οποιοδήποτε «κείμενο», περιλαμβανομένων των τηλεοπτικών και ραδιοφωνικών προγραμμάτων, φιλμ, κινουμένων σχεδίων, άρθρων σε εφημερίδες και περιοδικά, αφισών και διαφημίσεων.

Στη συνέχεια οι συγγραφείς παρουσιάζουν τις αναλύσεις που έκαναν στο πλαίσιο της έρευνάς τους. Κι εδώ φαίνεται ότι βρίσκεται η σημαντικότερη συμβολή της συγκεκριμένης εργασίας: παρουσιάζει κατηγορίες ανάλυσης της πολυτροπικότητας σ' ένα σχολικό εγχειρίδιο, ενώ ταυτόχρονα αξιοποιεί τρόπους ανάλυσης του λόγου που συγκροτείται από το εγχειρίδιο για το αντικείμενο που πραγματεύεται (εδώ, τα Μ.Μ.Ε.).

Στο τελευταίο μέρος της εργασίας τους, οι συγγραφείς παρουσιάζουν τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν. Όσον αφορά στην πολυτροπικότητα του υπό εξέταση εγχειριδίου, διαπιστώνουν ότι αυτή περιορίζεται κυρίως στον συνδυασμό λόγου και παραδοσιακού/παιδόμορφου σκίτσου. Παρ' όλο που το αντικείμενο του κεφαλαίου είναι τα Μ.Μ.Ε., το βιβλίο δεν χρησιμοποιεί κανέναν από τους τρόπους που εμφανίζονται στα μέσα αυτά, αλλά ούτε και προτείνει εναλλακτικά τη χρήση τέτοιων τρόπων μέσα στην τάξη. Οι στόχοι του Αναλυτικού Προγράμματος δεν φαίνεται να επιτυγχάνονται από τα συγκεκριμένα διδακτικά υλικά. Σημαντικές απουσίες εντοπίζονται και στον λόγο του εγχειριδίου, για παράδειγμα, στην εποχή του διαδικτύου και του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, οι λέξεις αυτές απουσιάζουν από το σχολικό εγχειρίδιο. Η ανάλυση του δείγματος οδηγεί στο γενικότερο συμπέρασμα ότι, τουλάχιστον όσον αφορά την αγωγή στα Μ.Μ.Ε., τα σχολικά εγχειρίδια εμφανίζουν σημαντικές ελλείψεις και εξακολουθούν ν' αντιμετωπίζουν τα Μ.Μ.Ε., και κυρίως την τηλεόραση, ως ένα μέσο το οποίο πρέπει να μάθουμε να χρησιμοποιούμε σωστά ώστε ν' αποφύγουμε τις αρνητικές του συνέπειες. Σε μια κοινωνία που η επικοινωνία επιτυγχάνεται μέσα από ένα πλήθος πολυτροπικών κειμένων, το σχολείο δεν μπορεί ν' αρκείται στα στατικά σκίτσα ενός εγχειριδίου ούτε σ' ένα στείο διδασκισμό. Αντίθετα, οφείλει να εμπλουτίσει τη διδασκαλία με συστηματική μελέτη και κριτική ανάλυση ποικίλων πολυτροπικών κειμένων.

Πριν κλείσουμε την εισαγωγή αυτή, θα θέλαμε να κάνουμε μια βασική επισήμανση. Σ' όλο το βιβλίο έχει συμβατικά χρησιμοποιηθεί μόνο το αρσενικό γένος ουσιαστικών των οποίων θα θέλαμε να χρησιμοποιήσουμε ταυτόχρονα και το αντίστοιχο θηλυκό τους. Γράφουμε, δηλαδή, μόνο, για παράδειγμα, μαθητής, ενώ θα θέλαμε να γράψουμε μαθητής/μαθήτρια. Η επιλογή αυτή υπαγορεύτηκε από λόγους οικονομίας του βιβλίου, για να μη μεγαλώσει κι άλλο ο όγκος του.

Θα θέλαμε, επίσης, να ευχαριστήσουμε τους εκλεκτούς συναδέλφους, Αγγελική Πολύζου για τη συμβολή της στη διοργάνωση του Διεθνούς Διεπιστημονικού Συνεδρίου *Βίωμα, Μεταφορά και Πολυτροπικότητα: Εφαρμογές στην Επικοινωνία, την Εκπαίδευση, τη Μάθηση και τη Γνώση* και Παναγιώτη Κανελλόπουλο για τη γλωσσική επιμέλεια των αγγλικών περιλήψεων των κεφαλαίων του βιβλίου. Ευχαριστούμε επίσης τους προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς μας φοιτητές για τη βοήθειά τους στη διοργάνωση του παραπάνω συνεδρίου.

Τέλος, θα ευχόμασταν μετά την ανάγνωση του βιβλίου αυτού, ο αναγνώστης να έχει, ο καθένας με τον δικό του τρόπο, διευρύνει τον γνωστικό και συγκινησιακό-παρωθητικό του ορίζοντα στα ζητήματα του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας. Θα ευχόμασταν, επίσης, η ριζοσπαστική θέση ότι η πολυτροπική δημιουργία και σύνθεση δεν είναι απλά μια διακοσμητική τέχνη όπου οι εικόνες, οι λέξεις, η μουσική κ.ά. συνδυάζονται απλά μεταξύ τους, αλλά είναι κάτι που

εμπλουτίζει τη διαδικασία παραγωγής και πρόσληψης του νοήματος, να προβληματίσει τον αναγνώστη να τη διερευνήσει περαιτέρω, σε μεγαλύτερο βάθος και πολύπλευρα. Το λέμε αυτό γιατί και εμείς, μαζί με πολλούς άλλους συναδέλφους, υποστηρίζουμε ότι μια καλή πολυτροπική δημιουργία, μέσω της μεταφορικής διαδικασίας ή της διαδικασίας «πλεξίματος» (“braiding”) ή «ενορχήστρωσης» (“orchestration”), παράγει ένα διαφορετικό εννοιολογικό σύστημα νοήματος, ένα ολιστικό συλλογικό κείμενο με νοήματα που υπερβαίνουν τα νοήματα της ατομικής συμβολής των επιμέρους του συστατικών στοιχείων ή τρόπων. Μ’ άλλα λόγια, η πολυτροπικότητα μπορεί να προσφέρει, όχι απλά έναν καινούργιο τρόπο δημιουργίας νοήματος, αλλά ένα διαφορετικό είδος νοήματος που χρειάζεται τα ανάλογα εργαλεία για την παραγωγή και την πρόσληψή του. Έτσι, στο βιβλίο αυτό, συζητώντας κριτικά τους περιορισμούς και τις προσφερόμενες δυνατότητες των πρωτογενών μέσων και δευτερογενών (διαμεσολαβημένων) αναπαραστάσεων, στοχεύουμε ν’ αναπτύξουμε ένα βασικό πλαίσιο προβληματισμού σχετικά με τις δυνατότητες, τα όρια, τις εφαρμογές και τις σχέσεις μεταξύ του βιώματος, της μεταφοράς και της πολυτροπικότητας στις διαδικασίες επικοινωνίας, εκπαίδευσης, μάθησης και γνώσης.

Ρέθυμνο, Ιανουάριος 2011

Μάριος Α. Πουρκός & Ελένη Κατσαρού